

Wetde van den Schrijver
aan zijn meester en vriend
Prof. J. Verwiltie

M 4353

Geschiedenis der Nederlandse Taalstudie

IN VLAANDEREN (1500-1886)

Al de exemplaren dragen de handteekening van den schrijver.

A handwritten signature in black ink, consisting of several stylized, overlapping loops and a long, sweeping tail that extends downwards and to the right.

GESCHIEDENIS

DER

Nederlandsche Taalstudie

in Vlaanderen (1500-1886)

DOOR

FRANS VAN DEN WEGHE

Leeraar aan het Koninklijk Athenæum
en aan de Zeevaartschool te Oostende.

Boek- en Steendrukkerij JAN BOUCHERIJ, Hopland 22-30
ANTWERPEN

Aan de Dierbare Gedachtenis

mijner lieve kinderen

HERMAN, HILDA EN WILLEM

INLEIDING

a.) Geraadpleegde Werken.

Alhoewel een werk als dit gansch nieuw is, toch dient melding te worden gemaakt van die schrijvers, welke bruikbare en nuttige bronnen leverden. Wij zullen hier niet de lange reeks taalkundige gewrochten aanhalen, welke in deze studie nu eens bloot worden vermeld, dan eens uitvoerig worden besproken; het ware eene onafzienbare rij, die hier van geen nut zijn kan. Wij willen echter een woord reppen over den arbeid, geleverd door onze voorgangers, die *nagenoeg* hetzelfde onderwerp hebben behandeld of hetzelfde gedeeltelijk hebben bewerkt.

Ypey, «lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden en korrespondeerend lid van het Hollandsch Instituut van Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten», publiceerde eene «Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Tale», waarvan het eerste deel in 1812 (1) het licht zag. Vooral het tweede deel, twintig jaar later (2) verschenen, dat behelst: «Bijvoegsels en Aanmerkingen» is belangrijk; het bevat immers, niet als het eerste deel, eene geschiedenis der taal, maar het is veeleer eene verzameling van critische opmerkingen over de bijzonderste Nederlandsche taalkundigen.

(1) Bij O. J. Van Paddenburg.

(2) Te Groningen bij J. Oomkens.

Schrant's « Redevoering over het beoefenswaardige der nederduitsche taal, zoo om haer zelve, als om hare schoone voortbrengselen », is van taalkundig belang, hoofdzakelijk in het eerste hoofdstuk. (1)

Destijds schreef Karel Deflou eenige bladzijden over dit ontwerp in de « Nederlandsche Dicht- en Kunsthal », welke zeer boeiende mededeelingen behelsden over taal en taalkunde.

In de eerste afleveringen van zijn « Grundriss der Germanischen Philologie » (Strassburg, Karl Trübner), schetst Hermann Paul de Germaansche philologie in al hare uitingen en bij alle Dietsche broedervolken en wijdt hij dan ook eenige paragrafen aan de Nederlandsche taalkunde, welke hier en daar zijn verspreid in zijn omvangrijk overzicht.

von Raumer had ook in een soortgelijk werk, terloops van de Nederlandsche taalkunde gewag gemaakt.

Van eenig nut kunnen ook zijn : « De Geschiedenis der Nederlandsche Taal », door Verdam (2) en de Duitsche bijdrage van Dr. Jan te Winkel, over hetzelfde onderwerp in H. Paul's « Grundriss. » (3)

Van rechtstreeksch belang zijn de hedendaagsche tijdschriften, in België (4) verschenen, in dewelke wij tal van bijzonderheden kunnen aantreffen, als daar zijn : « Het Belgisch Museum » (Gent, Red. Jan W. Willems, 1837-1846, 10 dn), « De Eendracht », « Het Kunst- en Letterblad (Red. Vader Rens) ; « Het Vaderlandsch Museum » (1855-1863 ; Red. Serrure) ; « De Middelaer » (1840-1843 ; Red. David) ; « Noord en Zuid » (Red. Sermon — 1862-1867) ; « Het Nederlandsch Museum » (Red. Herremans 1874-1884, later gemengde redactie) ; « Rond den Heerd » (Red. Pr. Duclos 1874) ; « Loquela »

(1) Nederduitsche Tael- en Letterkundige Lessen voor School- en Zelfonderricht door E. Van Driessche, professor aan 't Koninklijk Atheneum van Brussel 1860. — Brussel : F. Claassen ; Amsterdam : H. J. Van Kesteren (Blz. 237-257).

(2) 1890 — Suringar.

(3) I Band. — 3te u 4te Lieferung.

(4) De Hollandsche tijdschriften, welke zich met taalkunde inlieten, zijn vooral : « Taalkundig Magazijn » (A. de Jager), Rotterdam, 1835-42) ; het « Magazijn van Nederlandsche Taalkunde », 's Gravenhage, (1847-52) ; het « Archief » en het « Nieuw Archief voor Nederl. Taalk. (de Jager, Rotterdam — 1847-56) ; het « Nieuw Nederl. Taalmagazijn (L. A. te Winkel, J. A. Van Dijck, Utrecht 1856-67) ; « Taal en Letterbode », opgesteld door E. Verwijs en P. J. Cosijn, Haarlem (1870-79) ; de « Taalkundige Bijdragen », onder redactie van P. J. Cosijn, H. Kern, J. Verdam en E. Verwijs (Haarlem — 1877-79) ; « Noord en Zuid », (opsteller Taco H. de Beer, C. H. den Hertog, Culemborg 1876) ; verder dient nog te worden vermeld : Louis D. Pettit : Bibliographie der Mittel-Nederlandsche Taal- en Letterkunde (Leiden, 1888, 1-10).

(Red. Gezelle); « Het Penoen » (Red. Heuvelmans, de Mont, Eeman); « 't Daghet in den Oosten » (Red. Gezelle); « De Toekomst » (1861. — Red. Fr. de Cort, later gemengd); « De Vlaamsche Kunstbode », (Red. Jan Boucherij, 1871-1900).

Behalve gedrukte bronnen, kunnen den taalkundigen vorschcr ook handschriften of leergangen te stude komen. Aan vele hoogescholeu, vooral in Noord Nederland, wordt de Germaansche taalstudie beoefend. Aan de hoogeschool te Gent, waar wij studeerden, hadden wij als leeraar den knappen etymoloog Prof. Vercoullie, wiens leergang ons een betrouwbare leidraad was, in menige omstandigheid. Men zie ook van hem « Schets eener Historische Grammatica der Nederl. Taal. » (1)

De catalogen der bibliotheken van Gent, Brussel, Leuven en Luik, verwijzen den zoeker naar menig nuttig werk; vooral te Gent, zal men geholpen worden door de boekenlijsten der nalatenschappen van Heremans, Willems en Serrure.

De « Jaarboeken » der Koninkl. Vlaamsche Academie, de « Verslagen », de « Annuaire de l'Académie Royale de Belgique », de « Mémoires Couronnés » — klein en groot formaat —, de « Messenger des Sciences Historiques » worden insgelijks verscheidene malen geciteerd in deze verhandeling.

Voor de vijftiende eeuw, die echter hier niet in bespreking hoeft te komen, tenzij om het verschil te doen uitschijnen, tusschen het Nederlandsch der vijftiende- en dat der zestiende eeuw, raadplege men naast elkaar, Verdam's « Middelnederlandsch Woordenboek » en de talrijke gemmas, die verder worden besproken.

De zestiende eeuw is veel rijker aan bronnen; men treft een tamelijk goed getroffen beeld van de taal en de taalstudie dier tijden aan in de « Nederlandsche Spellijnghe » (Gent 1550) van Joas Lambrecht; de woordenschat werd te dien tijde zoowel met behulp van oudere — als vreemde talen opgeklaard, terwijl de eerste proeven van woordafleiding, de eene minder geslaagd dan de andere, alsdan werden geleverd, zooals breedvoerig wordt aangetoond in de hoofdstukken, die volgen zullen.

Verder moet nog worden gewezen op « Kluyver's Proeve eener Critiek op het Woordenboek van Kiliaan » (1884), op Lubach's Werk « Over de Verbuiging van het Werkwoord in het Nederlandsch der zestiende eeuw » (1891), op Kothoff's arbeid « Het Substantief in het Nederlandsch der zestiende eeuw. » (1894).

(1) Gent, J. Vuylsteke, 1892.

Hoe het gestaan ende gelegen was met het Nederlandsch der zeventiende eeuw, verneemt men, vooral met het oog op Holland, uit « Oudemans' Taalk. Wdb. op de werken van P. G. Hooft » (Leiden 1868), ook uit « Hooft's Warenar » (M. de Vries), uit de « Nederlandsche Klassieken » (Hooft, Vondel, Huygens, Bredero, Brandt, Leeuw — 1864-1869), maar nog beter uit de « Grammatica van het Nederlandsch der zeventiende Eeuw », door Dr W. L. Van Helten, eerder bekend onder den titel « Vondel's Taal ». (1)

Zooals reeds hooger werd gezegd, zijn de meeste dezer werken enkel van betrekkelijk belang, vooral wat de zeventiende en achttiende eeuw betreft, daar te dien tijde Hollandsch en Vlaamsch, twee verschillende talen dreigden te worden, en wat in het Noorden als wet gold, hier volstrekt niet werd aangenomen. Dikwijls zullen wij dan ook verplicht zijn, bij gebreke aan eene goede spraakleer of een degelijk woordenboek, onze toevlucht te moeten nemen tot uittreksels uit letterkundige schrijvers van het bedoelde tijdvak, daar zij steeds in hunne werken niet alleen de gebruiken en zeden, maar ook de gevolgde taal- en spraakkundige wetten en regels van den tijd weerspiegelen. Die aanhalingen moeten niemand bevreemden; zij zijn overigens gansch op hunne plaats, in een werk als dit. (Zie b. v. English Language — T. R. Lounsbury Holt & Co, New-York. (2)

Terwijl men dus vooral, wat de achttiende eeuw betreft, voor Holland de spraakleeren kan raadplegen van A. Moonen (Amsterdam 1706), A. Verwer (1707), J. Nyloë (1707), W. Sewel (1708), F. de Haes (1764), E. Zeydelaer (1791) en P. Weiland (1805) en vooral Lambert ten Kate's « Aenleiding tot de Kennis van het verheven Deel der Nederl. Sprake » (Amsterdam, 1723), treft men hier maar heel weinig merkwaardigs aan, tenzij op het einde dier eeuw, wanneer Desroches aan den gezichteinder opdaagt.

Er zijn echter voor de negentiende eeuw andere werken, die ons min of meer eenen leiddraad aan de hand doen, welke als de uitspraakleer van ter Nest b. v., een gedeelte der spraakkunst behandelen. Navolgers van Grimm — uit de verte althans-bekwame vulgarisatoren als Lebrocq, Delfortrie, enz., maken onze belangstelling gaande, terwijl de tekstcritiek, de spellingszaak en het samenstellen van een paar goede spraakleeren als die van Heremans en van Beers, benevens de woordenboeken van Olinger, Sleenckx en Heremans als de verdienstelijkste producten gelden, waarvan de kennismaking de moeite loont.

(1) Te Groningen, bij J. B. Wolters, 1883.

(2) Wetenschappelijk gevormde mannen kunnen dat enkel zeer natuurlijk vinden.

Spijtig maar, dat niet vele bijdragen voorhanden zijn als de Redvoering van van Helten, uitgesproken « Bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de rijksuniversiteit te Groningen », (1) op 30 November 1882 en die wel stellig als een der beste bijdragen « tot een pragmatische geschiedenis der vaderlandsche taalstudie in Nederland » wordt gewaardeerd!

Het « Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche Letterkunde » van J. G. Frederiks en F. Jos. Van den Branden, verstrekt den geschiedschrijver vele wetenswaardige bijzonderheden over de Vlaamsche taalkundigen. De « Vlaamsche Bibliographie », door Frans de Potter, (2) alhoewel niet altijd even betrouwbaar, kan ook somtijds van cenig nut zijn.

Letterkundige schetsboeken en afzonderlijke levensbeschrijvingen als b. v. de studiën van Max Rooses, over Anna Bijns en Pater Poirters, als die van Fruin en Paul Fredericq over Marnix, van Ochtmans over de taalzuivcrars, van Heremans over de bibliophilen, kunnen gansche gezichteinders openen en een helder licht doen vallen over de taalkundige toestanden van den tijd. Jonckbloet's en ten Brink's Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde zullen den ernst van vele uitgaven doen beseffen en waardeeren, terwijl G. Kalf's « Geschiedenis der Nederl. Letterkunde in de 16^e Eeuw » en Blommaert's werk over de schrijvers van Gent, voor een beperkten tijd of eene beperkte plaats, ontegenzeggelijk zullen hulpe bieden.

b.) Algemeene Beschouwingen.

Niets is zoo moeilijk als het geven eener juiste, nauwkeurige, goede bepaling, zegt men in algemeenen zin. Deze waarheid is niet minder gegrond, aangaande het begrip taalkunde of philologie, zooverre wij deze woorden mogen beschouwen als van gelijker waarde, als zijnde eene gansch overeenstemmende vertaling, het eene van het andere.

Het vak « taalkunde » staat den geleerden hoegenaamd niet met dezelfde afmetingen voor de oogen. De eenen, als von Raumer, in de voorrede van zijn Duitsch werk, over Germaansche Philologie, hebben van het denkbeeld « philologie » eene zeer breede opvatting en zeggen, dat « eene grondige studie der taal en der literatuur vordert, dat de taalkundige zich ook op de taalkundige geschiedenis, de ontwikkeling der beeldende kunsten en der muziek, op de gansche beschavingsgeschiedenis toelegge. »

(1) Te Groningen, bij J. B. Wolters, 1882.

(2) Eerste afl. 1893. — Tweede afl. 1894. — Gent, Siffer.

Ook Böckh is van hetzelfde gevoelen in zijne « Encyclopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften » (1) en noemt de philologie « Erkenntniss der Erkannten ». Hermann Paul, in zijn standaardwerk « Grundriss der Germanischen Philologie », sluit zich, alhoewel niet onvoorwaardelijk, bij de breede opvatting aan van Böckh en von Raumer. Insgelijks Elze, in zijn « Grundriss der Englischen Philologie ». Dezen dus, allen geleerden met namen van den besten klank, zijn van meening, dat philologie niet alleen beteekent de studie der woordenboeken en spraakleeren door een volk uitgegeven, maar nagenoeg de kultuurgeschiedenis van dat volk.

Gustav Körting (1) bekampt die meening en bewijst tamelijk duidelijk, dat het begrip van Böckh, Elze, von Raumer te breed en niet genoeg afgelijnd is ; hij neemt eene dergelijke bepaling en opvatting wel aan voor de klassieke philologie, maar niet voor de hedendaagsche volkeren, wier beschaving stellig den invloed van de oudere heeft ondergaan.

Er is, volgens hem, — en dit is gegrond — geene zuiver Germaansche beschaving in den strengsten zin van het woord en allermint eene Engelsche, eene Nederlandsche, eene zuiver Vlaamsche. Volgens Körting, is de philologie eenvoudig de wetenschap der taal en der literatuur.

Heeft deze bewering veel gronds, dan dient hier nochtans bijgevoegd, dat vele aanverwante wetenschappen, buiten taal- en letterkunde, tot nadere toelichting, alle oogenblikken moeten worden ter hulp geroepen. Zonderling genoeg ! zelfs Elze bekent dit, en in strijd met zijn algemeen begrip der taalkunde, neemt hij ook aan, dat godsdienst, kunst, geschiedenis der wijsbegeerte, enz. hier niet in rekening moeten komen, alsof zij ook geen aanzienlijk deel uitmaakten van de beschavings-geschiedenis van een volk.

In allen gevalle, is er, buiten dergelijke tegenstrijdigheid, veel overdrijving langs beide kanten.

Zonder een enkel zustervak uit te sluiten, ook zonder de zaken in een warboel om te scheppen, nemen wij de volgende bepaling als de degelijkste aan ; zij is die van Prof. Vercoullie : « De philologie heeft tot doel de kennis van al de uitingen van het geestesleven, bepaaldelijk op het gebied van taal en letterkunde. »

Zij komt nagenoeg overeen met die van Th. Coopman : « De philologie is de wetenschappelijke studie van het

(1) Leipzig. — 1877. — 2^e Ausgabe, 1886.

leven der taal, in verband met de geschiedenis en het leven des volks», alhoewel het «leven» dier taal wel eens te vrijen teugel viert en het woordenboek en de spraakleer hoeven tusschen te komen, om als wetgevers, dat losbandig leven te regelen.

Eene geschiedenis der taalstudie in Zuid-Nederland zal dus behelzen, de bespreking der «uitingen van het geestesleven van het Vlaamsche volk, bepaaldelijk op het gebied der Nederlandsche taal en der Nederlandsche letterkunde.»

Het zou wenschelijk zijn, dat iemand dan ook eens, meer bepaaldelijk met het oog op Holland, de geschiedenis der taalkunde aanvatte. Alhoewel wij hier hoofdzakelijk de taalstudie in Vlaanderen bespreken, toch is het stellig, dat, indien het Zuiden aanvankelijk veel invloed heeft geoefend op het Noorden, later het omgekeerde zich heeft voorgedaan en men, gaandeweg, in een werk als dit, Holland niet mag uit het oog verliezen en er dikwijls tot vergelijking dient te worden overgegaan. Het is nu een feit, dat Noord en Zuid veel van elkander hebben geleerd; dat zij vele familietrekken vertoonen en dat de geschiedenis hunner taal meer aaneenhangt dan die hunner staatkunde. Er is eene neiging geweest, een verbroedersaandrang door de eeuwen heen, en hoe verschillend ook van aard, karakter, gewoonten en godsdienst, toch is de taal één en dezelfde. Toen overigens de spraak, naar aanleiding der staatkundige gebeurtenissen, zich onwederroepelijk dreigde vaneen te scheuren en ook de zedelijke band der taal zou gebroken geworden zijn, dan was er voor taal en letteren en ook voor de taalstudie weinig goeds te verwachten. Daarom juist, kan men de geschiedenis der algemeen Nederlandsche taalkunde verdeelen in tijdstippen van eendracht, die dan ook tijdstippen waren van bloei. Nochtans dient hier te worden bijgevoegd, dat vaak, als het gebeurt zoowel in 't leven der volkeren als in dat der menschen, uit het hachelijkste verbetering is gesproten. Toen de taal- en letterkundigen merkten, dat de taal en de cultus van taal en volk verloren gingen, stonden zij op in de tijdstippen van kwijning en verval. Zulke oogenblikken worden dan tijdstippen van heropbeuring, van herleving, dus van overgang naar bloei, en op 't einde van hun strijd, lacht de zegepraal, de verbroedering, de eendracht, hetzij zedelijke of stoffelijke, hetzij de gezamenlijke tevens, van al de kinderen van den Nederlandschen stam.

Nochtans is er altijd een der twee bestanddeelen, dat den boventoon voert en als het ware de hegemonie bezit, als de oude Grieken zulks plachten te noemen.

De invloed der staatkunde was groot op het lot van

taal en taalstudie. Voor Vlaanderen vooral, was de oorlog der zestiende eeuw van beslissenden invloed. Holland erfde onze beste taal-, kunst- en letterelementen en gevoed door Vlaamsch bloed, Vlaamsche hersenen en Vlaamsche krachten op allerlei gebied, kon het zich, met kans tot weerslagen, veel beter ontwikkelen dan de Vlaamsche gouwen, waarop beurtelings de hiel van den Spaanschen, den Oostenrijkschen en den Franschen overheerscher kwam drukken.

De Nederlandsche taalkunde mag dus de Vlaamsche worden genoemd, tot het oogenblik der scheuring van de Nederlanden; van dan af aan, is zij de Hollandsche om na den slag van Waterloo, weér voor een tijdje de Nederlandsche te worden, tot aan de omwenteling van 1830, wanneer zij weer de Hollandsche mag genoemd worden; dit duurt tot in 1865, wanneer de taalcongressen de eenheid van spelling en van woordenschat hebben uitgeroepen en de vreedzame overeenkomst en bijeenkomst van Vlaamsche en Hollandsche geleerden tot stand brengen, wat de macht der diplomaten hadden verbrijzeld en het verschil van meening en geaardheid, op velerlei gebied had onmogelijk gemaakt. Van dezen tijd dagteekent de eendrachtige *Nederlandsche* taalstudie.

Er zijn tijdstippen geweest van buitengewone levenskracht in het Zuiden, alvorens het zwaartepunt der letteren en taalkunde, zich met de welvaart, zoo niet als gevolg ook van politieke verdraagzaamheid, dan toch van een meer vaderlandsch bestuur, naar Holland verplaatste. Het Noorden kan zich dus zoolang aan Vlaanderen spiegelen. Wanneer Vondel's dichtertoon over den Moerdijk weerklinkt als een treffend bewijs van den overgang van het Vlaamsch genie naar Holland, begint ook Vlaanderen's roem op taalkundig gebied te verbleeken.

Rekening houdend dus met de staatkundige hoofdgebeurtenissen, die de lotsbestemming van ons vaderland hebben gewijzigd, mogen wij ons werk in vijf deelen splitsen: 1.) van 1500-1647, 't is te zeggen van de geboorte van Keizer Karel tot den vrede van Munster-Westfalen, die de scheiding van de beide Nederlanden erkende; 2.) Van 1647-1815, van die scheiding tot den slag van Waterloo, wanneer Noord en Zuid weder aaneen gehecht worden; 3.) Van 1815-1830, een tijdstip van zaaien, wanneer de Vlaamsche taalakker onvruchtbaar blijkt te zijn, na den herhaalden overgang naar den vreemde, van Spanje naar Frankrijk, van Frankrijk naar Oostenrijk; 4.) Van 1830-1865, tijdsruimte van nieuwe scheiding, tot wanneer de eenheid van spelling wordt uitgeroepen en de taalkundigen den diplomaten eene les van ethnographic geven; 5.) Van 1865 tot op onze dagen, wanneer de

moreele eenheid haren invloed doet gelden en de taal- en letterkundigen eendrachtiger en heilzamer werk verrichten dan de politici.

Of die verdeeling juist strookt met de gebruikelijke en zelfs met de verscheidene tijdperken der Nederlandsche en vooral Vlaamsche taalstudie, blijft nu te onderzoeken.

c.) Indeeling.

De algemeen Nederlandsche philologie wordt gewoonlijk gesplitst als volgt : I. 1475-1665, van de uitgave van van der Schueren's *Duytschlender* tot de veropenbaring van Junius over den *Codex Argenteus*. II. 1665-1797, van die veropenbaring tot de benoeming van Siegenbeek tot het eerste professoraat van taal- en letterkunde. III. 1797-1844, van die benoeming tot de stichting der « *Maatschappij der Nederlandsche Letteren* » te Leiden. IV. Van 1844 tot op onze dagen.

Deze afbakeningen stemmen echter niet gansch overeen met de verdeelingen in de louter Vlaamsche taalstudie. Zoolang als de eenheid van spelling niet werd erkend, doen zich in Vlaanderen ettelijke richtingen voor, waarmee de Hollanders niet zoo zeer moeten afrekenen, hetzij omdat Vlaanderen nog toonaangevend was en al het leven, al de beweging zich hier openbaarde, hetzij, omdat de beschaving hier zoo verkneuterd was geworden, dat kleingeestige hersenschimmen ernst en wetenschap vervingen.

Gedurende het eerste tijdvak, vertoonen zich verscheidene bewegingen. Eerst en vooral dient te worden onderzocht, hoe de taal was, en er moet een beeld geschetst worden, van wat te dien tijde Nederlandsch heette. Verder moeten wij haar bestudeeren in hare wetten of spraakkundige regels, in hare wijzingen en hare verbeteringen. Dan dient te worden uitgezien naar hare schatten, naar haren rijkdom ; zijn er nog geene pogingen van hoogere studie van het woordenboek ? Zoo ja, hoe vielen die uit ? werden er geene eischen gesteld aan het schoone, zoo voor het gebonden als het ongebonden woord ? Er zal hierna moeten worden vastgesteld, welke vorderingen door de bemoeiingen der philologen werden tot stand gebracht ; hoe er de taal uitzag, welken vooruitgang zij had ondergaan.

Gedurende het tweede tijdvak, dat zoo roemrijk was voor Noord-Nederland en zoo armzalig voor Vlaanderen, naar aanleiding der politieke scheiding, zullen wij moeten de gevolgen van die scheiding schetsen en aantoonen, hoe zich de betrekkelijke taalkundige bedrijvigheid in Vlaanderen uitte.

Telkens zal dus bij het eindigen of het aanbreken van een tijdvak, een soort van schema moeten worden opgemaakt. Het spreekt van zelf, dat, wanneer in 1797 een nieuw tijdperk voor de algemeen Nederlandsche philologie aanvangt, er moet onderzocht worden, in hoeverre deze benoeming weerklank vond in Vlaanderen en of er geen reden was, waarom die weerklank groot of klein zijn moest. Ja de vraag zal moeten gesteld worden, of er dan niemand gevonden werd, om de som Vlaamsche dwalingen en afwijkingen op te teekenen en als het ware, in een Codex te verzamelen, die kracht van wet bekwam.

In 1844, zet de geschiedschrijver der algemeene taalkunde een nieuwen merkpaal. Ten onzent, is wellicht alsdan de Vlaamsche Beweging aan 't kiemen, doch men wacht stellig tot in 1865, alvorens tastbare uitslagen te hebben bekomen.

A. Staatkundige Indeeling.

I. 1500-1647.

(Geboorte van Keizer Karel. — Vrede van Munster).

II. 1647-1815.

(Vrede van Munster. — Slag van Waterloo).

III. 1815-1830.

(Slag van Waterloo. — Omwenteling).

IV. 1830-1886. { 1830-1865 Eenheid van Spelling
1865-1886.

(Scheiding der Nederlanden tot heden).

B. Indeeling volgens de Nederl. Taalkunde

I. 1475-1665.

Uitgave van van der Schueren's Teuthonista tot Junius' Codex Argenteus).

II. 1665-1797.

(Codex Argenteus-Siegenbeek).

III. 1797-1844.

(Siegenbeek. — Maatsch. Letterkunde, Leiden).

IV. 1844 { 1844-1865 Eenheid van spelling.
1865-1886.

(Tot op onze dagen).

C. Indeeling volgens de Vlaamsche Taalkunde.

I. 1500-1647. — (Cf. A. I.)

II. 1647-1815. — (Cf. A. II.)

III. 1815-1830. — Cf. A. III.)

IV. 1830-1865. (Eenheid van Spelling.)

V. 1865-1886.

Eenheid van spelling.

Stichting der Hoogere Vlaamsche Normaalschool
en der Koninklijke Vlaamsche Academie. ← X

Zooals men uit hierbovenstaande tabel besluit, komen de tijdstippen, gekozen voor de staatkundige indeeling, overeen met die gekozen voor de Vlaamsche taalkunde of liever voor de Nederlandsche philologie in Vlaanderen, uitgezonderd wat betreft het laatste tijdstip. De Nederlandsche taalkunde in 't algemeen heeft ook nagenoeg hetzelfde eerste tijdstip aangenomen. Het tweede is gansch verschillend, wat het einde betreft, daar de taalkunde in Holland in 1797 in vollen bloei stond en onafgebroken werd beoefend door Siegenbeek, Bilderdijk, in 't begin, en Tideman, Leendertz en Jonckbloet, bij het einde van het nieuwe tijdvak, dat gesloten wordt met de stichting van eene maatschappij voor Letterkunde te Leiden. Het tijdstip 1830-1865 der Vlaamsche taalkunde kan, zonder bezwaar, ingeschoven worden in dat der algemeen Nederlandsche en in dat der staatkundige indeeling, alhoewel de cijfers welsprekend aanduiden, dat er enkel na 1865, volstrekte overeenkomst is, en de drie indeelingen eerst dan voor goed samenvallen. (1)

(1) Wat wij tot hiertoe zegden, bestaat enkel uit algemeen gekende feiten, zoodat wij het reeds mogen mededeelen, zonder een *petitio principii* te begaan.

I.

(1500-1647).

Er is geene eeuw, wier aanbreken zoo raadselachtig, zoo onzeker was als de zestiende eeuw. Zij droeg overigens in zich de kiemen van vele grootsche vraagstukken, de oplossing van vele problemas, den geest van vele ontdekkingen. De gevaarvolle kwestie der godsdienstige opvattingen zou dreigend opdagen en het antwoord erop zou enkel bekomen worden door het vuur en het zwaard. Ons land zou het centrum zijn van dat woelig leven en dat bloedig worstelen, het strijdperk voor de zaak der gewetensvrijheid en tevens de bakermat van vele belangrijke uitvindingen. Nergens zou de boekdrukkunst eene zoo hooge vlucht nemen als hier; nergens zou de Wetenschap met hare helder flikkerende toorts zulke bloedige twisten bestralen.

In den aanvang dier eeuw, is Keizer Karel nog minderjarig. Zijne moei, Margaretha van Oostenrijk, bekleedt het regentschap. De centralisatie zegepraalt. De alleenheerschappij, het absolutism der hertogen van Burgondië, ten deele vernietigd door de omwenteling van 1577, is hersteld geworden door Maximiliaan. Te Mechelen is het hof gansch op Franschen voet geschoeid. De invloed der Croy's, welke spreekwoordelijk hooghartig en verbasterd waren, liet zich gelden. Het is dan ook niet te verwonderen, zoo de regentes weigert, de aanspraken der Vlamingen in het Nederlandsch te aanhooren.

Weldra zijn de Zuidelijke Nederlanden, met Holland en Zeeland, aan den Jongen Karel onderworpen. Later zal hij er de noordelijke gewesten bijvoegen en dan van die zeventien Nederlanden een afzonderlijken staat trachten te vormen. Het willekeurig bestuur van zijn zoon zal de omwenteling meebrengen, die de splitsing van Noord en Zuid ten gevolge heeft en het Noorden onafhankelijk maakt van de Spaansche kroon.

In de kunst, beleeft Vlaanderen den overgang van de van Eyck's tot de Rubens' school.

De verstandelijke toestand is even belangrijk als de staatkundige. De Vlaamsche letterkunde boekstaaf den zwanenzang der Rederijkers o. a. in C. Everaert. Hunne werken zijn dan ook eerder van taalkundig dan van letterkundig belang.

Het Fransch wordt zeer veel gebruikt in de staatkunde en het rechtswezen, ook in de dichtkunst en in de historische letterkunde. Het Latijn is de taal van de geleerden en van vele dichters.

Onder de Vlaamsche graven van Vlaanderen, leed het taalrecht der Vlamingen geene inbreuk. De toestand werd echter heel en al gewijzigd, onder het huis van Dampierre. Daar de nieuwe graven van Franschen oorsprong waren, was de taal Fransch, evenals de zeden. In 1290, hadden de Gentenaars hunnen graaf gedwongen, de Vlaamsche taal te gebruiken voor alle aangelegenheden van openbaar belang. De slag van Rozebeke (1382) en de heerschappij der hertogen van Burgondië, waren twee gevoelige vernederingen, de eene van korten, de andere van langen duur.

De vier leden van Vlaanderen, (Gent, Brugge, Ieperen en het Vrije), deden echter luide de grieven klinken van het Vlaamsche volk, zoowel op het gebied der taal als op dat der gemeentevrijheden, ter gelegenheid der troonsbeklimming van Jan-Zonder-Vrees. Zij verklaarden, geen vrede te hebben met de haarklieverijen der Fransche rechtsproceduur en veelden, zoo zegden zij, niet langer, dat de beslissingen der plaatselijke vierscharen aan een hooger hof zouden worden onderworpen.

Jan-Zonder-Vrees zag zich den 21ⁿ April 1404 gedwongen, de volgende beloften plechtig te bezweren (1): « De Vorst zou in Vlaanderen zijn verblijf houden; de Raad van Vlaanderen zou naar eene Vlaamsche stad benoorden de Leie verplaatst worden en er voortaan alle zaken in de landstaal behandelen; Vlaanderen zou in geene buitenslandsche oorlogen betrokken worden en het Duitschsprekend gedeelte ervan, in elk geval ongeschonden en onverdeeld blijven; eindelijk zouden de algemeene zaken, tusschen de Leden van Vlaanderen en de hooge Regeering in het Vlaamsch behandeld worden. »

Krachtens de « Blijde Inkomsten », moest ieder vorst in Brabant, bij zijne troonsbeklimming plechtig bezweren, het officieel gebruik der landstaal te eerbiedigen in bestuurlijke- en gerechtelijke zaken. Bovendien was de hertogelijke kanselier gehouden, Latijn, Dietsch en Waalsch te kennen en mochten er in den Raad van Vlaanderen, enkel geboren Brabanders worden opgenomen.

In den Raad van Mechelen, dien Filips de Goede had ingesteld, om zijne persoonlijke macht te stevigen en aan alle rechterlijke inmenging de tusschenkomst van Parijs te onttrekken, werd echter ook niets dan Fransch

(1) De Belgische Taalwetten, toegelicht door Mr A. Prayon-Van Zuylem. — 1892. — Blz. 20.

gesproken. Dit Waalsch Parlement, zooals het volk de instelling doopte, werd afgeschaft, toen Maria van Bourgondië den troon beklom.

Het Groot Privilegie van 1477 beval o. a. het officieel gebruik der landstaal, op straf van nietigheid.

Krachtens het Groot Privilegie, werd ook een nieuwe Groote Raad samengesteld, waar taalgelijkheid heerschte; verder hadden de Vlamingen er de meerderheid, aangezien er zestien vertegenwoordigers zetelden voor de Vlaamschen enkel negen voor de Waalsche gewesten; de kanselier van dat lichaam moest Latijn, Grieksch en Waalsch kennen. Briefwisselingen, uitgaande van den Raad, moesten worden opgesteld in de taal der inwoners, tot dewelke zij gericht werden; de gedingen moesten worden gepleit in de taal van den verweerder.

In bijzondere charters, uitgaande van de jonge vorsten, wordt het gebruik der landstaal uitdrukkelijk bevolen.

Filips de Schoone weigerde echter, in 1494, het Groot Privilegie te erkennen. De centralisatiepolitiek, dit is de versterking van het middenbestuur, ten nadeele der gemeentelijke macht, had voor gevolg, hoofdzakelijk onder Keizer Karel, het taal- en volksrecht der gemeenten te fnuiken. Karel V achtte het dus billijk, de taal van de minderheid en van het hof te verkiezen boven die van de meerderheid en van het volk. Gent vergaf echter die grove fout, die laffe houding niet.

Hieruit blijkt, dat het al Fransch of Spaansch was, wat de klok ten hove sloeg, en dat tusschen den adel en de burgerij dezelfde kloof gediept was als heden ten dage, tusschen de hogere- en middelstanden en het volk.

Het is in dergelijke omstandigheden, die in zeker opzicht verre waren van gunstig te zijn, dat de taalstudie zich moest ontwikkelen. Van hooger hand, van 's Keizers wege, was de aanmoediging dus gering.

Men kan zich een denkbeeld vormen van de taal dier tijden, wanneer men de werken leest der rederijkers en volksdichters, zooals daar zijn Anthonis de Roovere, Gillis de Rammeleere, Andries van der Meulen, Jan van den Dale, Matthijs de Casteleyn, enz. De letterkundige schat werd nog vergroot door mysterie-spelen, heiligen-spelen, komische tusschenspelen, Moraliteiten, Klassieke spelen, Kluchten, en ook deze bieden een ruimen voorraad. Verder zijn nog aanbevelenswaardig: de Refereinen, Liederen, Geestelijke Liederen, Wereldlijke, als Verhalende — Sociale zangen, Minneliederen, Politieke liederen, ook nog de Rondeelen, Glosen, enz. Het proza wordt vertegenwoordigd door Ridderromans en Novellen, Kluchtboeken en Sprookjes, alsook door Stichtelijk Proza.

Een staaltje van de taal uit de eerste helft der zestiende eeuw, treft men b. v. aan in de volgende klacht eener pas gehuwde jonge vrouw tot haren bejaarden man :

« Als ick onghehout was, plach ick niet te wercken,
« Ick ghinck des Sondaeghs tot inder Kercken,
« Dan liep ick met den Ghezellekens in valeyen,
« Spelen en zinghen, danssen en reyen,
« Oft met myn Ghespeelinnen en Kaerkens,
« Met myn Ghenootkens en Ghevaerkens
« Liep ick wandelen in prieelen en hoven,
« En oock op secrete plaetsen en in stoven,
« Met goet ghezelschap vol melodijen,
« En wat heb ick nu anders dan druck en lyen? »

Die taal maakte als het ware de middelbrug uit tusschen het Middelnederlandsch en de taal van Anna Bijns; dit kan men nog beter weten, met behulp van Verdam's Middelnederlandsch Woordenboek, dat den woordenschat omvat der dertiende, veertiende, vijftiende en zestiende eeuw. Het geheele werk bestaat uit zes deelen van omstreeks zestig vel, met een bijvoegsel van twintig vel, zoodat wij den woordenschat op veertig duizend woorden mogen beramen. Deze uitdrukkingen, hoe verouderd sommige ook waren, kwamen zoo niet telkens dan toch sporadisch voor in de letterkundige gewrochten van het tijdstip.

De Dietsche taal had evenwel reeds een mooien weg afgelegd. Uit den Germaanschen taalboezem gesproten, kan zij bij middel der klankwetten van Grimm en Karl Verner tot een denkbeeldig Indo-Germaansch, waarvan het Sanskrit en het Prakrit de oudste vertegenwoordigers zijn, worden herleid. Doorvoed van Frankische, Saksische en Friesche bestanddeelen, draagt zij beurtelings de namen Dietsch of Middelnederlandsch, Vlaamsch of Hollandsch, thans Nederlandsch, zooals zij vroeger ook wel eens Nederduitsch werd genoemd.

Men noemt Oudnederlandsch tijdvak datgene, toen er nog lange klinkers in de uitgangen waren; thans zijn die alle in stomme *e* veranderd, evenals in de overige Germaansche talen. Zoodra die *e* algemeen wordt, heeft men met Middelnederlandsch te doen.

De spraak, waarop de taalkunde eenigen invloed ten onzent oefenen kon, was het jongere Middelnederlandsch of het jonge Vlaamsch of Brabantsch, naar gelang van den tongval, die door den schrijver werd aangewend. Het is weldigelijk de taal der vijftiende eeuw, over wier rijkdom wij reeds spraken, waarvan wij een staaltje opgaven en die, zooals wij zegden, gedeeltelijk verbeeld is o. a. in Verdam's Middelnederlandsch Woordenboek. Ook in den

« Vocabularius ex Quo », te Zwolle verschenen in 1479, insgelyks in den « Vocabularius Copiosus van + 1483 en in de « Gemmula Vocabulorum » van 1494 (Antwerpen).

De val van Brugge en het rijzen der steden als Gent, Antwerpen en Leuven, deden de algemeene schrijftaal, die in wording was, veel van haar Friesch en Saksisch karakter verliezen. Het Frankisch element trad op den voorgrond, maar dat wijken van den welstand naar Brabant bracht meê, dat er op een gegeven oogenblik, tezeldertijd eene Vlaamsche, Brabantsche en Hollandsche schrijftaal was.

Wij zullen verder zien, in hoeverre de spraakkundigen van dien tijd orde in dien waarboel, in dat taalkundig mengelmoes wisten te brengen.

Tot in het midden der zestiende eeuw, heerscht er een groote willekeur in het gebruik der klinkers. De medeklinkers waren op elkaar opgehoopt, zoodat er een algemeene wensch ontstond om met de regeling der spelling een aanvang te maken.

Niettemin kan men de vertegenwoordigers der Middelnederlandsche klinkers opgeven als volgt :

Mnl.	$\bar{a}, \bar{a}, \bar{e}, \bar{e}$		oe		$\bar{e}, \bar{i}, \bar{e}$		\bar{i}, \bar{e}		\bar{a}		ie		i
Nnl.	$\bar{a}, \bar{a}, \bar{e}, \bar{e}$		oe		$\bar{e}, \bar{i}, \bar{e}$		\bar{i}, \bar{e}		\bar{a}		ie		ij, ie

Mnl.	$\bar{o}, \bar{o}, \bar{u}, \bar{u}$		$\bar{a}, \bar{a}, \bar{e}, (\bar{o})$		\hat{e}		\hat{o}, ouw		ie, \hat{u}
Nnl.	$\bar{o}, \bar{o}, \bar{u}, \text{ui}, \hat{u}$		$\bar{a}, \bar{a}, \bar{e}, (\bar{o})$		\hat{e}, ie		\hat{o}, ouw		ie, ui, \hat{u}

Mnl. Nl. $\bar{om}, \bar{om}, | \bar{on}, \bar{on}, | \bar{onz}, | \bar{ul}, \bar{ol}, \bar{ol}, | \bar{or}, \bar{or}$

Wat de medeklinkers betreft, daar was, vóór de grammatici optraden, klanknabootsing het uitgangspunt ;

T, s, f, ch, nc komen voor als uitgang. In buigingsuitgangen treffen wij ze als :

D, z, v, g, ng.

Men maakte ook onderscheid tusschen *g* en *ch*, *sch* en *sc*. Dit verschil verdween echter, om weldra algemeen plaats te maken voor *sch*, zelfs, toen men *s* uitsprak.

S en *z* liepen veelal door elkaar.

Men trof ook aan : *k + e, i*.

Men las ook : *c + a, o, u*, in algemeenen regel althans.

Onze *W* werd wel soms verbeeld door *uu* anders = *w*.

Onze *V* was *u* anders = *v*.

I treft men aan in stede van *ʒ*.

Ch = sporadisch *chg*.

In open lettergrepen, schreef men lange en gerekte klinkers slechts met één enkelen klinker; in gesloten lettergrepen, verdubbelde men door de herhaling van den klinker bij de *e*, *i*, en dikwijls ook de *u*.

fi werd gewoonlijk *ij* geschreven.

fi werd ook *y* geschreven.

Om die verlenging te bekomen, gebruikte men eene *e* in de veertiende en in de vijftiende eeuw en eene *i* of *y*, na de *u*. Voor de *a* geschiedde dit regelmatig en het was ook bijna altijd het geval met de *o*. *Oe* = lange *o* en tweeklank *œ* (wgm. *ô*) alsook *ue* (lange *u*) en *æ* wisselvorm van *oe* (wgm. *ô*) en *ō* (verzwakking van *o*). Maar die klank werd doorgaans, naar het Fransch, nagebootst door *eu*.

De lange tweeklanken *ai*, *oi*, *au*, *eu* worden nooit met dubbelen aanvangsklinker geschreven en zelden door *e* verlengd.

In de verbasterde woorden, volgde men de Fransche schrijfwijze na of men bootste ze min of meer fotografisch achterna; zoo lezen wij: *usaedse*, *bataelge* maar ook *usage* en *geeste*.

Het Hoogduitsch had in de XIVe en XVe eeuw, vormen doen opdagen als: *th* in plaats van *t*, *ck* = *k*, *cx* = *x* = *ks*; *ngk* = *nk* = *ng*; *mpt* = *mt*; *dt* = *d* = *t*, terwijl *i* = *ij* = *ie*, daar deze laatste klank niet langer als tweeklank werd uitgebracht.

Alzoo zag er onze taal nagenoeg uit, toen onze eerste grammatici opdaagden, die, wellicht zullen trachten, wat eenheid en orde in die losbandigheid te brengen, zooals de zanters en woordenboekmakers zich met andere ijveraars denkelijk zullen verdienstelijk maken, op hun gebied.

I. De Grammatici.

De taal der Vlamingen was dus alles behalve één, zoowel de geschrevene als de gesprokene. Hoe groot de verdienste is van den man, die eenheid en gelijkenis bracht in 't geschreven woord, kan de hedendaagsche Vlaming best beseffen, die nagaat, hoe erbarmelijk het gesteld is ten huidigen dage met de gesproken taal! Wie zou niet den hervormer zegenen, die er, op den vooravond der twintigste eeuw in slagen zou, door gansch Vlaamsch-België onze heerlijke Nederlandsche taal te doen spreken in al hare schoonheid, in al hare zuiverheid, in al haren zwier, in al hare sierlijkheid!

Dezelfde dankbaarheid moet hem ten deel vallen, die de regels en wetten vaststelde van het Nederlandsch, dat eene « misselike tonghe » was, dat is uit gemengde

tongvallen bestaande, zooals Maerlant in zijnen tijd getuigde, van zijn eigen schrijftrant.

Nochtans trachtten de schrijvers een minimum van taalregels te eerbiedigen en verdienden velen dan ook den naam van goed « grammarijn », namelijk van benaderend goed Dietschschrijvend letterkundige.

Aanvankelijk heerschte er eene strekking bij de spraakkundigen, om hun dialect op te dringen. Uitgaande van dien tongval, schreven zij eene reeks wetten voor, die buiten den omtrek hunner stad of hunner gemeente, natuurlijk werden over het hoofd gezien. Een schoolmeester uit Brugge, Adrianen van der Gucht, slaagde er dan ook niet in, grooten invloed te oefenen, daar zijn standpunt onaanneembaar was. De centralisatiepolitiek der vorsten dreef iedereen naar nationaliteitsgevoel. In plaats van aan particularism te doen, moest de spraakkundige integendeel de uiteenhangende banden der sprekende en schrijvende gemeente, uitbreiden en tevens nauwer toehalen. van der Gucht's pogingen « zoukende plat Brux die zinen te leren schrijven » moesten dus schipbreuk lijden, daar zij in strijd waren met de behoeften van den tijd, die niet alleen meer waren dan gemeentelijk of gewestelijk, maar zelfs meer dan nationaal, ja dank aan den bloei van den handel, reeds een zweem naar cosmopolitism vertoonden.

Wie er de eerste naar streefde, om een handboek te leveren over de spelling der Nederlandsche taal en alhoewel nog zijn Gentschen tongval tot gids nemend, evenals van der Gucht zijn Brugsch, was **Joas Lambrecht**. In « Le Messager des Sciences Historiques », (1) verscheen in 1842 van de hand van A. Voisin, een levensbericht en men kan ook over hem eene mededeeling lezen van Ferd. van der Haegen, in de Bibliographie Gantoise. (2).

De maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen vatte in 1882 het plan op, Lambrecht's bijzonderste werk, namelijk zijne « Nederlandsche Spellinghe » uit te geven. Deze taak werd aan twee schrandere geleerden toevertrouwd, namelijk aan Ferd. van der Haegen, den nog levenden bibliothecaris der Gentsche Hoogeschool en wijlen Professor Heremans, destijds leeraar aan de Gentsche Universiteit. Eene inleiding met vele wetenswaardige bijzonderheden over Lambrecht en zijne werken gaat vooraf; ook de drie drukmerken van Joost worden verbeeld, terwijl het gansche werk een heliotypisch facsimile uitmaakt van het eenig overgebleven exemplaar

(1) Blz. 42.

(2) T. I. p. 5r.

van de « Spellinghe. » Dank aan Hermans en van der Haegen dus, werd deze nu op twee honderd exemplaren getrokken; men kon thans nagenoeg een denkbeeld erlangen van de taal dier tijden en de tuchtregels, waaraan de schrijvers zich zouden onderwerpen.

Joas Lambrecht werd ongeveer in 1491 te Gent geboren en was de zoon van Adriaen Lambrecht en Joanna van der Pastueren. Meerderjarig verklaard in 1513, trouwde hij in 1525 met Anna van Steerthem, uit welk huwelijk een zoon is gesproten, die den voornaam zijns grootvaders, Adriaan namelijk, bekwam.

In zijn belangrijk werk « De Nederduitsche schrijvers van Gent », (1) zegt Blommaert: « Joas Lambrecht was niet slechts boekdrukker en letterzetter, maar een goed plaatsnijder of graveerder en een niet onverdienstelijk Nederduitsche schrijver en spraakleeraar. » (2)

Lambrecht werd gevangen genomen, naar aanleiding van een bij hem gedrukt traktaatje, dat kettersch werd bevonden, en dan ging zijne drukkerij in andere handen over, tot in 1550. In dit jaar verscheen bij hem zijne « Nederlansche Spellinghe ». Hij stierf drie jaar later.

Behalve dit werk, leverde hij nog « Eene groote dagelicksche oefenynghe op 't lyden Ons Heeren Jesu Christi, bedeeft naer de zeven ghetyden van den daghe, met eender zoeter oracye of bedynghe op elck artycle. Gheprent te Ghend, tegenover 't stadhuus bij Joas Lambrecht, lettersnijder, 1543. In-8°. »

Dit boekje is voor ons enkel van onrechtstreeksch belang, omdat het in eene eigenaardige spelling verscheen, namelijk eene gansch andere dan die, waarin de « Spellinghe » zou worden gedrukt, zeven jaren nadien. Hij huldigde alsdan, blijkbaar, nog een ander stelsel.

In 1543 verbeeldde hij de zachtlange *e* door *ae*.

Verder worden hem nog toegeschreven « De cleyne colloquie in 't vlaamsche ende franchois, bij Joas Lambrecht, Gandavi, 1550 » en een « dictionarium teutonico latinum », een weinig belangrijk Nederlandsch-Latijnsch woordenboek. Onze Joas kende dus Latijn, een groot voordeel natuurlijk, dat hem toeliet de strenge regeltucht der Latijnsche taal op het in 't wilde tierende Nederlandsch toe te passen. Dat hij meepraten kon over spraakleer, blijkt nog uit het feit, dat hij eene Latijnsche grammatica getiteld « elementa latinae grammaticae » uitgaf. Het is ons echter niet gegund, eene vergelijking op te maken tusschen zijne « Spellinghe » en zijne Latijnsche spraakleer

(1) Gent, J. S. Van Doosselaere, 1862.

(2) Blz. 55.

of na te gaan, zoo hij al dan niet op methodische wijze zijn woordenboek heeft samengesteld, want beide werken zijn verloren. Waarschijnlijk is het, men maakt het overigens op uit zijne « Spellinghe », dat hij meer dan eens zijn Dietsch taalcigen in een classiek procustusbed heeft gewrongen.

In zijn reeds vermeld boek « De Nederduitsche Schrijvers van Gent », geeft Blommaert eene volledige ontleding van een ander werk, dat ons van minder belang toeschijnt namelijk « De testamenten der twalf patriarchen, Jacobs kinderen. Gedrukt te Ghend, by Joas Lambrecht, lettersteker. Anno M. D. L. I. In-8°, zonder bladteekening. »

De volledige titel van Joas « Spellinghe » luidde : « Nederlaadsche Spellinghe uutghesteld byvragh end'andwoorde. Tot onderwijs der jonghers voor haar earste beghin. Gheprent te Ghend in tjaar MDh. In-18° van A tot Ciiij. »

Uit zijne inleiding valt reeds een en ander te leeren. Zijn doel was « dit boucxkin van der spellingh' an den dagh te brijnghen op dat van nu voord an 'tzelfd' in alle scholen van Nederlandscher sprake, den jonghers zoude moghen voorghehouden ende onderwezen werden. « Niet » zegt hij, « dat mijn meenijng of verstand zy, dat de Hollanders of Brabanters haar eighen manieren van uitsprake op de vlaamsche wize of Vlamijnghen ende Vriezen haar pronunciacie op de Brabantsche of Hollandsche uitspraake veranderen zullen ; maar dat elc in 't sine zulke termen of sillaben van spraken als hy in zynder moedertalen gebruikt dezelve déghelic ende met zulken letters alsser toe dienen, spellen magh. »

Lambrecht is dus van gevoelen, dat de gesproken taal mag verschillen, maar dat de schrijftaal dezelfde behoort te zijn. Naar zijn oordeel, mag de scheidslijn getrokken blijven tusschen het geschrevene en gesprokene woord. Hij ziet de noodzakelijkheid in der tongvallen of althans hij wil er niet tegen opkomen. Eenheid wil hij vooral bewerken in de spelling.

Laat ons niet te streng zijn voor de te groote vrijheid, die hij den sprekenden Nederlander gunt, want geeft zij den vijand onzer spraak ten huidigen dage de middelen om ons op dubbelzinnige wijze de eenheid en overeenkomst onzer taal te verwijten, zij heeft ons etymologische voordeelen verstrekt, want de volkstaal komt ons vaak ter hulp, om eene beteekenis op te klaren, zelfs in vreemde talen, waar de schrijftaal een gesloten boek blijkt te zijn en ons het antwoord schuldig blijft.

Lof, onverdeelde gelukwenschen verdient echter Joas voor het aan de kaak stellen van het « onachtzaam verschil, 't welc alle schoolmeesters, schrijvers ende

boucprenters gebruiken, in haar spellen van veelderley Nederlandsche, als Vlaamsche, Brabantsche, Hollandsche, Geldersche, Cleefsche, Vrijsche, Gallische ende Zeausche taalsillaben, of uutghanghen van spraken, waar duer menighmaal de zin qualic ende tot verkeerden verstande getrocken werd.... »

De verwarring moest algemeen zijn. Laat ons nagaan, hoe Lambrecht orde in dien baaierd heeft gebracht.

Hij verdeelt zijn arbeid in drie : eerst geeft hij de letters van het alphabet, « het earste deel spréken vander kenneesse ende namijnghe der letteren van den a b c / met datter aancleeft » ; onder vorm van tweespraak tusschen een « learknecht » en een « measter », leert hij ons de klinkers en de medeklinkers en de uitspraak derzelve. Hij handelt vervolgens over de verbinding van klinkers en medeklinkers en van klinkers met elkaar. Alvorens te eindigen met eenige woorden over zin- en letterteekens, legt de meester zijnen discipel uit, wat men verstaan moet door beelden van rhetorica of figuurlijke taal.

Wanneer Lambrecht zijne taak heeft voleind, doet hij eene tweespraak plaats grijpen tusschen den « Beresper » schilderachtig verbeeld door een kerel met den degen in de vuist en een blaffenden hond aan zijne zijde en de « Nederlandsche Splelijnghe » verpersoonlijkt door eene wijze matrone. In dien twist blijft de zege aan de zijde van « de Spellinghe », die volgender wijze besluit :

« Ken ben niet vreemd / stild uwen tóren /
« Voor die mij kend / en wel bezied.
« In ta b c / ben ic ghebóren /
« Duer tijd / diett al baard wies gheschied :
« En wederom brijnghend es tot niet.
« Al ben ic iongh / clein / tear van caken /
« Mijn vadre / es zulk / vaatt mijn bedied /
« Hy can ean wijf noch van my maken. »

Joas steekt de loftrumpet over eigen verdiensten. Stellig was hij een man vol ondernemingsgeest, die zoowel aan de spelling als aan de oudere leer- en kunstvakken, die hij aanraakte gewichtige vorderingen deed ondergaan. Alles werd nochtans niet aangenomen, veel werd zelfs door 't nageslacht verworpen.

Zijn standpunt verdient echter van naderbij te worden onderzocht :

« Als ic wel nauwe gade sla », zegt hij, » den rechten aard, ende maniere van spellen, die ons voorouders in haar silleben die zy van twean gheliken vocalen ghevonden hebben, ghebruken : zo bevind' ic van gheliken ; hoe dat ons boven oac tweek aa van noade zijn. Want ic bevind

earstmaal van twee *ee*, als men dezelve te rechte gebruikt zo ne móghen zy nemmermeer staan in 't beghin, midden of hende van ean woord, of daar moet ean' of meer letters, 't zy vocalen of consonnanten achter an ghesteld ende médeghespeld werden : ende zoa gheeft dezelve sillebe vullen, sterken ende gheheelen vocaalvoais. 's Gelijcs eist oac met *ij*, *oo*, *uu*. Ende ic en can my niet ghenough verwonderen, dat ons voorouders de vier vocalen van viven wel haar tweaster ghepratickierd, ende de *a* daarin bastaard gemaakt hebben : die ons nochtans haar tweaster alzo noodzákeligh es in ons Néderlandsche spellinghe, als d' ander, zoo men hier zien magh : Hij *at* al dat ghy *aatt*. — Heft dat kind op, het *heeft* hem ghequetst. — Hij zit zijn tanden en bijt. — De *brulof*t es ghehouden. God zy *gheloofd*. — Hy nam den *but* rasch *uut* der mande. »

Waar wij nu *ij* gebruiken, bezigt Lambrecht *i* in opene lettergrepen evenals van Maerlant, maar in gesloten lettergrepen zegt hij *mijn*; ic *blijf*. — De *u* wordt ook verlengd door verdubbeling; *uu* = *ui*, zoo lezen wij : *vuul*, *buuc*, *uurwerk*. Scherplange *ee* = *ea* (weak = week); de langscherpe *oo* = *oa*, b. v. loac, doad.

Vele van deze stellingen werden van de hand ge-
wezen. De methode van verlenging bij middel van ver-
dubbeling bleef echter in zwang en werd later door de
Rhetorikkamer « In Liefde Bloeiende », te Amsterdam
als de beste bevonden. Hooft, de groote historieschrijver
en dichter, nam in 1641 hetzelfde stelsel aan.

In hunne inleiding vatten Heremans en van der Haegen
als volgt de grondbeginselen van Joos Lambrecht saam :
« Lambrecht is voor de verlenging der *a* met haar zelve,
alstoen eene nieuwigheid, die later door A. Sexaginus in
zijne « De Orthographia Linguae Belgicae », (Leuven
1576) en in de Tweespraak der Amsterdamsche Rederijk-
kamer *In Liefde Bloeiende* werd aanbevolen, en thans
algemeen, in Zuid-zoowel als in Noord-Nederland, wordt
gevolgd. De scherplange of hardlange *e* en *o* schrijft Joos
Lambrecht met *ea* en *oa* : iets, dat echter geenen bijval
heeft gevonden. De zoogenoemde zware *e* als in *peerd*,
steert, *wereld*, *blaten* (blaten) wil hij met *oe*, *ae* of *e* spellen,
hetgeen eenige hedendaagsche schrijvers andermaal
hebben trachten in te voeren. De zachtlange opene *e* en *o*
in de opene *a*, *i* en *u*, teekent hij met een accent : *Néder*,
teghen, *ghespróken*, *ópen*, *vraghe*, *stíve*, *ghebruken*. » (1)

Terecht noemt Blommaert Joos Lambrecht een « stout
taalhervormer » en voegt er bij : « hij was de eerste, die
de *a* door verdubbeling verlengde als de andere klinkers
en de *ae* slechts in eenige woorden behield. »

(1) Inleiding. — Blz. 12.

Op het taal- en letterkundig congres van 1862 te Brugge gehouden, greep eene belangrijke bespreking plaats, tusschen Prof. Heremans en Kan. David, over *aa* en *ae*. David voerde 't gezag aan van talrijke letterkundigen, die als Vondel en Cats de *ae* bleven bezigen, van Bilderdijk, die de *aa* gebruikte maar uit zijn gansche hart het voor de *ae* hield; Heremans schaarde zich aan de zijde van Joos Lambrecht, steunend op de Psalmen van Karel den Grooten, den Heliand, het Hildebrandslied, zegge de oudste gedenkteekens onzer taal en onzer letterkunde en waarin nergens van *ae* een spoor te vinden is. Vlaanderen's en Duitschland's taalgeleerden beaamden de zienswijze van Heremans, die de opvatting was ook van Joos Lambrecht. Het mag een wetenschappelijke titel heeten, iets blijvends te hebben gesticht en dit iets te hebben zien voortleven door de eeuwen heen, niettegenstaande het invretend werk der tijden op het veranderlijk en vergankelijk lichaam der taal. Iedereen schrijft *aa* ten huidige dage en deze klank, de schoonste uit onze taal, wordt ook door onze beste tooneelspelers in zijne volle helderheid geëerbiedigd; alleen zekere Hollanders of slaafs nabauwende Vlamingen laten bij het uitspreken van *aa* een onaangename neusklank hooren, die wel-luidenheidshalve en ook overeenkomstig de schrijfwijze door niemand meer wordt aangenomen.

Joos Lambrecht heet wel is waar nog te veel geofferd aan de gesproken taal; stellig is dit een gebrek maar niet in aller oogen nochtans, daar men er nu op uit is, meer eenvoudigheid in de spelling te brengen en de geschreven taal meer te doen strooken met het gesproken woord, dat echter de zuivere Nederlandsche taal moet zijn.

Het ware niet zonder belang, eene vergelijking te maken tusschen Lambrecht en Pontus de Heuiter, b. v., eenen Hollander van Delft, die er geboren werd in 1535. Een groot deel van zijn leven bracht hij nochtans in het Zuiden door. Hij was namelijk, eenigen tijd, pastoor te Brussel en vervolgens deken van 't kapittel te St. Truiden, waar hij stierf in 1602. Zijn werk « Nederduitse Orthographie, dat is maniere houmen Nederduits spellen ende schriven zal », verscheen in 1581. (1)

Wanneer men zijne grondregels vergelijkt met die van Joos Lambrecht, moet men tot de slotsom komen, dat hij meer dan Lambrecht het algemeen Nederlandsch beoogde. Hij ging uit van het grondbeginsel, dat men niet meer letters dient te gebruiken dan er van noode zijn. Dit noopte hem, nooit *gh* maar wel *g* te schrijven, daar *h* niets afdoet. Integendeel schreef hij *dahiten* en *wahiten*, zonder

(1) In Octavo.

g of c. Hij was het eens met de voorstanders onzer nieuwe spelling, om reeds een vorm als *Vlaams* aan te nemen, dien hij echter — heel onlogisch en weinig konsekvent — met *Vlaamsche*, *Nederlantse* en *Nederlandsche* liet afwisselen. Hem komt de eer toe, een nadrukkelijk onderscheid te hebben doen in het oog springen tusschen *j* en *i*, *w*, *v* en *u*, *s* en *z*. *K* mocht als aanvangsletter dienst doen, *c* moest als uitgang werkzaam zijn en deed ook dienst in de verdubbeling *ck*. *Qu* = *kw*, *x* = *ks*; op het einde der woorden schreef hij eerder toonlooze dan tonende klinkers. De verdubbeling in gesloten lettergrepen deed hij als Lambrecht gebeuren door het herhalen van den klinker, terwijl *ae* enkel dienst zou doen om den Franschen klank *e* te verbeelden. Hij was tegen het aanwenden van toon- teekens, hij keurde, omdat hij tegen alle verdubbeling was, den vorm *schrijven* af in plaats van *schriuen*. Hij stelde *eu* en *ui* om de klanken *ö* en *öü* te schetsen. Den *u* klank, dien wij nog aantreffen in het Duitsch om *oe* te vertolken liet hij vertegenwoordigen door *ou*. Den *ou* klank die voorkomt in *goud* en *houd*, schilderde hij door *oou*, b. v. *goout*. Zijne tweeklanken zijn *ai*, *oi*, *oui* (= *oei*), *aan* en *ieu*; ons *eeuw* = *ew* bij Heuiterus.

De gutturale *a* klank + *ng* of *nk* = *ainc*, *haingen*, met tusschenlassching der *i* dus.

In Holland volgde men voorloopig de regels van de Heuiter dus ook gedeeltelijk die van Lambrecht; men gedroeg er zich echter reeds in 1584 naar Spieghel's « Twespraeck van de Nederduitsche Letterkunst. »

Ook **Gabriel Meurier** maakte zich verdienstelijk door het behandelen van een onderdeel der spraakkunst. Deze taalgeleerde, welke ook aan het woordenboek groote diensten bewees, op dewelke verder nog de aandacht wordt gevestigd, werd geboren te Avesnes, eene kleine stad van Henegouw; hij was onderwijzer te Antwerpen in 't midden der zestiende eeuw. Vroeg weduenaar geworden, liet hij een zoon achter. Hier dient hij te worden vermeld, om zijne behandeling der uitspraakleer in zijn « Breve instruction contenant la manière de bien prononcer et lire le François, Italien, Espagnol et Flamen. — Corte instructie, inhoudende de maniere om wel te prononcere ende te lesen Franchois, Italiaensch, Spaensch, ende Nederduytsch. (Thantwerpen, by Jan van Waesberghe, op Onze Vrouwen Kerkhof aen die Melck mert, in die schild van Vlaenderen, 1558.) »

Over vervoeging gaf hij in 't zelfde jaar uit « Conjugaisons, règles et instructions, mout propres et nécessairement requises pour ceux qui désirent apprendre François, Italien, Espagnol et Flameng, dont la plus part est mise par manière d'Interrogations et réponses. »

Zijne « Conjugaisons » beleefden zeven uitgaven. Worden nog vermeld « Colloques ou nouvelle invention de propos familiers non moins utiles que très-nécessaires pour facilement apprendre François et Flameng. — Tsamencoutinghen oft nieuwe Inventie van ghemeyne redenen. En Anvers del'Imprimerie de Christoffe Plantin, en la rue de la Chambre, à la Licorne d'Or, 1558, in-8°. »

Behalve het werk van Lambrecht, werden hier vele Latijnsche spraakleeren uitgegeven, waar het Nederlandsch enkel zeer weinig te pas kwam. Servilius (Jan Knaep) verzekert, dat meer dan honderd Latijnsche spraakleeren het licht zagen. Bij Johannes Latius te Antwerpen, verscheen in 1558 in 't Latijn en in 't Dietsch « Methodus discendi formulas latinae linguae ex optimis auctoribus collecta. » Eene nieuwe uitgave volgde bij H. Loëus te Antwerpen in 1574, die ook in-8° werd gedrukt. Van het boek van Murellius over de syntaxis, werd eene uitgave bezorgd te Antwerpen, door Joan. Schoeferus in 1573.

Bij Loëus was ook uitgekomen in 1552 « Nominum et verborum quae in institutionibus grammatica Georgii Macropedii exemplorum loco passim assumuntur Germanica interpretatio a Joanne Henrico Scoendervardano, collectore et interprete. Vaeneunt Traiecti sub turri divi Martini in aedibus Joanni Henrici Scoendervordani sub intersigno Bibliae inauratae. »

De spraakleer onzer taal wordt dus behandeld in 't Latijn, 't Fransch en somtijds ook in 't Nederlandsch. Zelfs Lambrecht gebruikt eene Latijnsche terminologie, wat overigens thans nog wordt gedaan door Brill, Cosijn en Vercoullie, met het oog op meer algemeenheid en overeenkomst der vakwoorden tusschen de oudere en nieuwere talen. Lambrecht blijft echter de merkwaardigste grammaticus van Vlaanderen, uit dien tijd. Hij heeft minder de algemeen Nederlandsche taal gevolgd en hij gebruikt de toontekens, welke later den roem of de ruchtbaarheid van Desroches en dezes volgelingen, de West-Vlaamsche taalparticularisten zullen helpen uitmaken! Den heerlijken *aa* te hebben bewaard in al zijne zuiverheid en eene betrekkelijke orde en regelmatigheid te hebben tot stand gebracht, zijn de twee redenen waarom hij op de dankbaarheid van het taalkundig nageslacht mag aanspraak maken. Dat hij zijne begrippen in 't Nederlandsch heeft ingekleed en afgebroken heeft met het Latijn, strekt hem evenzeer tot lof.

2. De Woordafleiding.

De taalkunde was ten onzent, evenals in de andere Germaansche streken, dochter van de Renaissance of

herleving der oudere letteren. Hertog Jan IV had in 1426 de hoogeschool van Leuven gesticht; daar traden enkele kundige mannen uit, al waren de schoolsche leerwijzen er niet meer naar de nieuwere eischen van de wetenschap. Niettemin, was het in het Zuiden, waar een Dufay, een Ockeghem uitblonken op het gebied van muziek, waar de schilderkunst zulke schitterende beoefenaars had, was het in Vlaanderen, dat de eerste beoefenaars der pasgeboren taalkunde opstonden.

De humanisten waren de eerste taalkundigen: zij waren het, die de vaderlandsliefde streelden door het meedeelen van inlichtingen nopens den Germaanschen voortijd. Twee verschillende strekkingen deden zich gelden: de eene, de oudheidkundige, de andere, de practische, die bestond in het bezorgen van spraakkunsten en woordenboeken. Een deel des practische richting werd hierboven reeds behandeld; het tweede onderdeel ervan, wordt besproken in het volgende hoofdstuk (nr 3.)

Hier geldt het thans de oudheidkundige strekking. Duitschland was ons reeds vóór. Daar kon men wijzen op een Konrad Celtis (1459-1508), wiens « Germania Illustrata » veel opgang maakte en waarin vele bijzonderheden voorkomen over de Germanen; op een Beatus Rhenanus, die te Basel in 1531 zijne « Rerum Germanicarum Libri Tres » uitgaf, op een Trithemius, een Johannes Turmair, op een Aventinus (1477-1534); de Weener geneesheer Lazius gaf een omvangrijk werk uit « De Gentium Aliquot Migrationibus, Sidibus fixis, Reliquiis, Linguarumque Initiis et Immitationibus Libri XII », (Basel 1557), menige vergelijking behelzende van Duitsche woorden met Grieksche en Latijnsche; deze Lazius raadpleegde ook handschriften, om zich een juist denkbeeld te vormen van hetgeen hij wilde verkondigen. Men legde zich in Duitschland toe op de studie van het Romeinsch en van het Oudgermaansch recht. Sichardt gaf aldus een werk uit in 1573 over het recht der ripuarische, allemanische en beiersche stammen.

Konrad Gessner sloeg eene zuiver en rechtstreeks taalkundige baan in, daar hij de talen groepeerde naar thans nog aanneembare grondslagen!

In hun godsdienstijver, voelden zich de godgeleerden in Duitschland ook genoopt tot het uitgeven van teksten, die bronnen werden voor de taalwetenschap.

Het eerste werk, dat in Vlaanderen in dien zin het licht zag mocht stellig niet bogen op blijvende waarde. Men kende hier overigens niet als in Duitschland die wetenschappelijke oudheidkundige navorsching.

De nationale fierheid werd gestreeld door de onthullingen der Germanisten over de deugden der oude Germanen.

Ten onzent, droegen de eerste taalkundige opsporingen ook den stempel van godsdienstijver en vaderlandsliefde, beide zeer lofweerdige gevoelens en eigenschappen maar die hierbij minder te pas komen.

Goropius Becanus of liever Jan van Gorp was de baanbreker in die richting. Hij werd geboren te Hilvarenbeek en was een bekwaam geneesheer. Eerst was hij verbonden aan 't hof van de beide zusters van Karel V, later praktizeerde hij te Antwerpen. Zijn hoofddoel was, te gaan bewijzen, dat zijne moedertaal de taal was van het Aardsch Paradijs. Het is in den loop zijner werken, dat hij zijne afleidingen verkondigt: deze zijn « *Origines Antwerpianae* » (1569) en « *Hermathena* » (1580), dat na zijne dood uitkwam. Hij is van meening, dat men vooral den vorm der woorden moet eerbiedigen, zooals deze in de boeken staat aangeduid. Verder denkt hij, dat de eigenschappen der grondtaal waren: rijkdom van woorden, korthed, gemakkelijheid van uitspraak. Hij is echter een diletant in de vergelijking der woorden. De grondtaal, ja zelfs de taal van het Aardsch Paradijs zou het Nederlandsch zijn geweest, in den ouderen vorm wel is waar, waaraan men den naam « *Lingua Cimmeria* » dient toe te kennen. Heeft hij een geliefkoosd denkbeeld aangaande de afkomst van een woord, dan doet hij het zoo hoog opklimmen, als zijne gewillige verbeelding het hem toelaat. Indien men, zijns dunkens, b. v. het woord *zak* in oogenschouw neemt, dan merkt men, dat het woord in kwestie vrij onveranderd is gebleven, in vele talen. De reden is, zijns inziens, daar, te midden der spraakverwarring en verstrooiing der volkeren, iedereen dacht aan het redden van zijne goederen. Het woord *zak* stond allen levendig voor den geest en daarom is het in vele talen overgegaan in dien vorm!

Het werk is een lijvige foliant van ruim elf honderd bladzijden. De schrijver wil volstrekt geleerd schijnen, ook stalt hij zijne kennis schier op elke bladzijde uit. Er heerscht bijna geen orde in dat boek; ook doet het een treurig licht opgaan over de geleerdheid van dien tijd; niettemin vond het honderden koopers. Tusschen al dat kaf ligt een gouden korrel, het gotische « *Onze Vader* », dat echter niet door Becanus zelven was ontdekt geworden. Antonius Morillon had het uit den *Codex Argenteus* afgeschreven en zijn broeder Maximiliaan deelde het, na zijn dood, mede aan Becanus, die het naderhand de wijde wereld inzond.

Becanus droeg zijn boek op aan Filips II en meende door zijne woordafleidingen en de verklaringen, waarmee hij dezelve liet gepaard gaan, de godloochenaars te bestrijden en vroomheid te ontwikkelen!

von Raumer zegt van Becanus, dat hij was « einer der seltsamsten Käuze, die sich je mit Sprachforschung abgegeben haben. »

Zijnerzijds zegt Jonckbloet « Ofschoon met grooten aanleg voor taalstudie en veel ijver toegerust, liet hij zich tot de meest gewaagde, ja de belachelijkste etymologieën verleiden, om ten slotte zelfs te beweren, dat de oorspronkelijke taal door het mensdóm in de alleroudste oudheid gesproken zuiver Vlaamsch was geweest. »

Involed van Becanus. — Abraham van der Mylius gaf in 1612 te Leiden een werk uit, getiteld « Lingua Belgica », waarin hij de voetstappen drukte van Becanus. Dit boek was gewijd aan de oudheid van het Nederlandsch. Hij gaat ook op dezelfde sentimenteele wijze te werk maar vergelijkt met het Grieksch, eene taal, die hij echter beneden zijne moedertaal plaatst. Niettemin acht hij Becanus overdreven. Stellig staat van der Mylius reeds een trap hooger, alhoewel beiden dilettanten zijn. Dat hij echter ernstiger moet worden opgenomen dan Becanus, blijkt uit het feit, dat een geleerde als Justus Lipsius hem heeft geprezen, terwijl hij Becanus heeft afgebroken. Raphelengius staat ook hooger dan Mylius, vermits hij reeds vergelijkingen maakte tusschen het Perzisch en het Nederlandsch. Het woord « Oceanus » komt, volgens Franciscus van Ravelingen van « Hoogsee ». « Nam » zegt hij « quod Graeci » in anos terminaverint, non mirum videbitur ut qui pronuntiationem etiam nunc Hollandorum noverint, quâ efferunt diphthongum in dictionibus *see, heet, deel*, &c. plane enim videntur dicere, sea, cheat, deal. « Os » : In hoc volunt differe *been* pro osse à *been* pro Tibiâ quod illud in plurali *beenders*, hoc *beenen* faciat. Vulgo tamen confunduntur. F. R.

Abutor wordt door de Ravelingen terug gebracht tot *abuséren* ; *mesuréren* : ut hodie vulgo ex infinitivis Gallicis in et delicatuli nugones scoriacea sua verba in éren *conflare solent*, triompher, dominer, triomphären, domniren, etc. Om aan woordafleidkunde te doen moet men natuurlijk Grieksch kennen ; welnu de Ravelingen waren Grieksch onkundig. Justus Lipsius bemerkte zijnerzijds ook, dat er middel was, de verbuigingsvormen in het Perzisch en in het Nederlandsch nevens elkander te plaatsen.

Justus Lipsius daareven vermeld, werd geboren te Isca (Yssche) in Braband, den 18ⁿ October 1547 ; hij stierf te Leuven, den 24ⁿ Maart 1606. Te Brussel en te Keulen studeerde hij vooral en was leerling der Jezuieten. Zijne ouders, die zijn voornemen niet goedkeurden, in die orde te treden, zonden hem naar Leuven, waar hij zijne rechterlijke studiën voltrok. Hij werd

secretaris van Granvelle, later professor te Iena en te Leiden. Eerst protestant, in 1591 opnieuw katholiek, was hij een zeer plooibare maar zeer veranderlijke geest. In zijne « Epistolae ad Belgas » handelde hij over de overeenkomst van het Nederlandsch met de andere talen. Zijn gedrukte brief van 1605 is in dit opzicht merkwaardig. Hij besluit zijn onderzoek aldus « Quid si cornu » horn » esse dicam ? Porcum « percken » et deinde « vercken » ? Anatem, « Ent » ? Nepotem « neve » ? Gleba « Kley » et alia in quibus alius se jactet.

Uit eene onuitgegeven Latijnsche en Duitsche overzetting der psalmen tot de tijden van Karel den Groote behorend, trok Lipsius eene lijst woorden, die hij naar alphabetische orde rangschikte. — Aster beteekent secundum ; asca is cinis ; begihte = confessio (biecht) ; belgon = irasci ; buokestaf = litera ; Cimo = germen (kiem) ; cocare = pharetra (koker) ; dempheide = insipientia (domheid) ; duelont, errant (zij dwalen) ; ellendig, extraneus (die uit een ander land is) ; eldi = senectus (oud) ; furist, princeps (vorst, hetzelfde als de voorste) ; furitekin, prodigium (voorteecken) ; gisuindon, vandaar ons verzwinden ; hardo, valde (ons *hard* in hard loopen, enz.) hereberga, castra (dat is de eerste beteekenis van ons herberg ; Iemer, aeternum (ons immer) ; krepinda, reptilia (kruipende) ; kuosmer (koesmeer) ; butirum ; legerstede = cubile ; lucucumin = paulominus (lutte + kemin) ; muos = esca, cibus (ons moes in hakmoes, groenmoes, warmoes, enz.) ; nieten, nutun, possidere (ons genieten, nutten, beide woorden zoo van éénen oorsprong als beteekenis) ; scepno = judex (ons schepen) en nog een paar andere meer. En zoo bekomen wij de beteekenis van vele oudgermaansche woorden in 't Latijn en zelfs in 't heden-daagsch Nederlandsch.

Naar het oordeel van Lipsius, was de woordafleidkunde eene *res nimis curiosa et non nimis necessaria*. Deze geleerde wist niet, dat hij verscheidene zeer goede afleidingen had opgegeven, die thans nog gangbaar zouden zijn. Alhoewel hij zekeren eerbied had voor Becanus, toch stak hij fatsoenlijk met hem den draak. De man was te ernstig, om niet te bevroeden, dat de taalkunde nog op zeer wankelbare grondvesten rustte. Hij werd overigens in die meening ondersteund door den grooten humanist Erasmus, die ons twee geleerden voorstelt, die discuteerden over een woord, dat niet eens een woord was.

Aan Vlamingen komt ook de eer toe, eerst op de overblijfselen der gotische beschaving gewezen te hebben. Reeds had Becanus in zijne « Origines » het Vader Ons medegedeeld. Te Leiden, verscheen in 1597, het werk « De Literis & Lingua Getarum Sive Gothorum » dat

zonder naam van schrijver het licht zag maar van de hand was van Bonaventura Vulcanius, niemand anders dan een Bruggeling De Smet. Hij laschte in zijn werk het bericht in van zijn landgenoot Busbeckius over de nalatenschap der Goten in de Krim, alsook Noorsche runenalphabets en runen. Vier proeven van het Gotisch worden er geleverd getrokken uit den Codex Argenteus; deze stukken werden gedrukt met letters van denzelfden vorm als diegene van 't geschrift van den Codex. Deze uittreksels behelzen: 1° De groete van den Engel, Lucas I, 28; — 2° Het Onze Vader, Mathaeus V, 9; — 3° Den Lofzang van Maria, Lucas I, 46; — 4° Den Lofzang van Simeon, Lucas II, 29.

Busbeckius werd geboren te Komen. Hij was gecrijmen tijd afgezant van Keizer Karel te Konstantinopel. De taal van zijne woordenlijst der Kringoten komt overeen met die van Ulphilas. Justus Lipsius voornoemd, gaf ook eene glossenverzameling uit, aangespoord door de verdietschingen van gotische teksten, waarin Scaliger, Paulus Merula, Janus Gruter (1) en Pontanus uitmunten.

Wij mogen niet nalaten te wijzen op eenen volgeling van Becanus, die nog altijd vasthield aan 's meesters dwalingen, namelijk Adriaan van Schrieck, heer van Roodoorn, geboren te Brugge in 1560. Hij bekleedde verscheidene eereambten en overleed te Ieperen in 1621. Hij ook voelde zich aangelokt tot die vaderlandslievende (!) taalkunde en schreef bij voorkeur over den ouderdom der taal. Zoo gaf hij in druk: « Van 't beghin der eerste volcken van Europen, insonderheyt van den oorspronck der Nederlanden. » Dit werk verscheen te Ieperen in 1614, bij François Bellet.

Zijns inziens, zijn de namen van volken, steden of dorpen, al klinken zij Oostersch en al komen zij in den bijbel voor, alle van Dietschen oorsprong. *Sichem* = « heim » en « Sien = zien »; *Enoch* = « En = in », « hoch = in het hooge »; « Chanaan = ga naar het aan gelegene. »

Dezelfde etymologie wordt toegepast op de namen van steden, waarbij stellig aan geen Nederlandsch te denken valt.

Schrieckius wedijvert met Becanus naar den palm der ongerijmdheid. Zijn werk beslaande negen honderd bladzijden is opgepropt met dwaasheden. Niettegenstaande I. C. Scaliger reeds sedert de drie vierden eener eeuw zijn merkwaardig werk in dertien boeken « *De Causis linguae Latinae* » heeft uitgegeven en aan dergelijke ketterijen allen grond van waarschijnlijkheid heeft ontzegd, blijft Schrieckius niettemin de voetstappen drukken van Becanus.

(1) *Inscriptiones Antiquae* (1602).

Ook is Schrieckius niet op de hoogte meer, want Casaubonus denkt reeds aan het Hebreeuwsch als grondtaal en men hoort thans geringere dwaasheden aan den man gebracht als « *Linguam simpliciter et absolute matricem ergo quidem unom agnosco hebraicam.* »

Vele afleidingen hebben dus enkel nog eene historische waarde. Lipsius was de meest vooruitstrevende geest van zijn tijd, hij dacht reeds aan eene vergelijking met het Perzisch, terwijl Casaubonus het Hebreeuwsch ter opklaring inriep. Aan de Vlamingen komt echter de eer toe, de eersten de aandacht te hebben geroepen op de Gotische beschaving en aldus de voorloopers geweest te zijn van den grooten Junius.

3. Het Woordenboek

a) *Het classieke en etymologische.*

Vroeger dan de spraakleer, aanhoudender, verdienstelijker en verscheidener, deed zich de beoefening gelden van het woordenboek. Die vruchtbaarheid in het voortbrengen van dergelijke werken is toe te schrijven aan twee oorzaken: het verblijf der vele vreemdelingen uit alle oorden der wereld, waarover Keizer Karel den schepter zwaaide, deed het licht zien aan wonderboeken van *practisch nut*; deze worden verder besproken; de vergelijkende woordenlijsten in 't Latijn, het Grieksch en het Germaansch zijn echter *kinderen van de Renaissance*.

In het welbekende Catholicon heeft Guttenberg een soort van alphabetische encyclopedie in het licht gegeven. Van dezelfde pers kwam zijn « *Vocabularius Latino-Teutonicus.* » Het eerste gelijkaardig werk was gedrukt geworden te Zwolle, onder den titel « *Vocabularius ex quo Latino-Teutonicus* »; het besloeg twee honderd twee en dertig bladzijden in 4° en was in gotische letter gedrukt; een exemplaar berust in de koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage.

Een « *Vocabularius Copiosus et singularis ex diversis diligentissime theutonicatus (lat. belg.)* » zonder plaats- of drukkersnaam en vier honderd en twaalf bladzijden groot, kwam rond 1483 wellicht bij Jan van Westfalen uit. Een « *Gemmula Vocabulorum (lat. belg.)* » werd in 1484 uitgegeven bij Geeraerd Leeu. Het is twee honderd dertig bladzijden groot en in 4° gedrukt. De bibliotheek te Brussel is in 't bezit van een exemplaar. Het werd twee jaar later met een bijvoegsel herdrukt en in 1487 nogmaals bij Math. Goes en het beleefde nog twee uitgaven, eene het volgende jaar en eene in 1490.

Indien men de voorkiliaansche woordenboeken met

elkander vergelijkt, dan is men verbaasd over het zoo weinig degelijke, dat er geleverd werd. De «*Vocabularius Copiosus*», het lijevigste lexicon van alle, moet het beste geweest zijn; het was echter te duur, om als schoolboek te kunnen dienen. Guicciardini drukte zijn spijt uit, daar een zoo rijk en zoo beschaafd volk, begiftigd met eene zoo schoone taal, zich zoo weinig met de lexicografie bleek in te laten. Hetzelfde oordeel werd geveld door Jan Knaep of Servilius. Deze humanist werd geboren te Weert, in het graafschap Hoorn, bisdom Luik. Zijn triglotton verscheen in 1546 en bestond uit een Latijnschen, Grieksch en Nederlandschen tekst. Servilius zag met verachting neer op de talloze gemmae en gemmulae van vóór en in zijn tijd. Zij worden door hem met den weinig vleienden naam van vuilnis of hoetelwerk bestempeld. Bij Servilius was het veel eerder om het Latijn te doen, keukenlatijn natuurlijk, waarvan niets is overgebleven, terwijl het Nederlandsch van de *Teutonista*, van den *Vocabularius Copiosus* en de *Gemmula* ons alléén belang inboezemen. De schrijver van den «*Vocabularius Copiosus*» had in zijne voorrede nog al veel nadruk gelegd op het feit, dat zijn werk het juiste Dietsche woord opgaf.

Het «*Dictionariolum*» van den Doornijker Paludanus was een zeer nuttige nomenclator van acht en tachtig bladzijden. Het boek was vooral nuttig voor schoolgebruik. Schrijver heeft zijn boekje verdeeld in drie en veertig hoofdstukken, waarin al de gewone Latijnsche woorden in voorkwamen; naast elk Latijnsch woord, stond een Vlaamsch en een Fransch; in de verzameling der Plantijnsche drukkerij, berust één exemplaar, waar Paludanus vele Grieksche kanteekeningen heeft bijgevoegd.

Wellicht moest dit werkje van nut wezen voor Plantijn's Triglotton, want Plantijn's werk blijft met den *Vocabularius Copiosus*, met de woordenboeken van Meurier en den nomenclator van Junius het degelijkste, dat vóór Kiliaan, in opzicht van lexicografie, werd geleverd.

Ondertusschen was Dasypodius, leeraar in de Grieksche taal te Straatsburg, met zijne merkwaardige gewrochten voor den dag gekomen. Daar zij te Antwerpen het licht zagen, dienen zij te worden vermeld. Zoo zijn van hem bekend:

1. *Dictionarium Latino-Germanicum, ex optimis latinae linguae scriptoribus concinnatum. Accesserunt nomina locorum et annium et alia quaedam, ut sequens pagina indicat. — Recognitum et locupletatum per auctorem generibus nominum, verborumque praeteritis et supinis*

adjectis. Onder de voorrede staat : Argentorati VIII Kal. Mart. An. M^oXXXVII. Op het laatste blad leest men : Antverp. impress. Typ. Eg. Diestemy, Ann. 1545. Eén exemplaar is voorhouden in de bibliotheek van den heer Van den Broeck, te Hamme.

2. « Dictionarium germanico-latinum, priori latino-germanico vice-versa respondens, in usum et gratiam literariae pubis concinnatum. Cum nominibus locorum, annuum ac aliis nonnullis quae omnia sequens pagina docebit. Antverpiae, apud Johannem Gymnicum—1556.»

3. « Dictionarium Germanico-Latinum, priori Latino-Germanico vice-versa respondens, in usum et gratiam literariae pubis concinnatum Petro Dasypodio auctore. — Antverpiae, apud viduam Joannis Latii. An. 1569. »

In de werken van Dasypodius en vooral in deze laatste uitgaaf ontmoet men vele woorden, die bij Kiliaan niet te vinden zijn. Zóó b. v. *Luyters* = haereticus (of ketter); *Hoolken aen den pilaeren* = stria. *Spaensche Vighe* = marisca (clapoore); *St. Huybrecht's Siecle* = Hydrophobia (Waterschuywingen); *Kints bladeren* (Hol. Kinderpokken) vrioli. *Ruyminge oft Wtwallinghe des haers*, alopecia; *smerte tusschen de Billen* = Marisca (zie boven smertinghe); *Wisselingen* = Cerasum duracinum; *Druyven moes, gesoden Wijn, op 't half deel ingesoden*, defrutum; *Keesmelck*, *Weyde* = serum; *Wratte aen borsten* = papilla (Hindelopen, warten, tepels, zie fonteynpype); *Bersich* = perca. Onder de hoofdingen *ciborum secundae mensae, potus, morborum piscium, nomina* zijn ook nog wetenswaardige bijzonderheden.

Behalve den grooten onrechtstreekschen invloed geëfend door Chr. Plantijn op de beschavingsgeschiedenis, moet hier vooral gewezen worden op zijnen persoonlijken arbeid. Dr. Max Rooses leverde zijn beroemd werk over Plantijn (1882-1884) en van hem staat ook bekend een artikel in het Nederlandsch Museum (jaargang 1880) : « Hoe de woordenboeken van Plantijn en Kilianus tot stand kwamen. »

Christoffel Plantijn werd geboren te Mont Louis, bij Tours, ten jare 1514. Aanvankelijk leerde hij te Parijs het boekbinden en het drukken, bezocht de beste inrichtingen en werkhuizen van Frankrijk en vestigde te Antwerpen eene befaamd geworden drukkerij. Zijn arbeid deed hem op ééne rij plaatsen met een Alde en een Estienne. Hij was de proeflezer van een legioen geleerden; zij, die eene feil in zijne proeven konden ontdekken, hadden recht op eene belooning. In 1571, werd hij de eerste drukker van Philips II. Hij weigerde den titel van drukker des Franschen konings Hendrik III. In 1589, stierf hij te Antwerpen, eene prachtige drukkerij nalatende,

waarvan zusterhuizen bestonden te Leiden en te Parijs. Zijne werken zijn : 1. *Thesaurus linguae teutonicae* ; 2. *Dictionarium tetraglotton* (1562) (1573). Het eerste werk gaat uit van een practisch standpunt. De vreemdeling nam het ter hand, om de taal van het bedrijvige Antwerpen te leeren. Het was een kantoorboek, dat hier niet hoeft verder besproken te worden.

Zijn « *Thesaurus Tetraglotton* » werd op zeer eigenaardige wijze samengesteld. Plantijn had onder zijne bevelen, een vijftal proeflezers zooals Harduin, Rapheleng en Kiliaan. Het schijnt, dat allen goede taalkenners waren. Plantijn droeg aan vier geleerden den last op, een woordenboek saam te stellen. Toen zij hunnen arbeid hadden voltooid, koos de meester het beste en deed het dienen tot grondslag, terwijl aanvullingen door de anderen zouden worden aangebracht. Het regende kanteekeningen. 't Handschrift werd met wit papier doorschoten en nogmaals volgeschreven. Plantijn liet er vervolgens eene verzorgde kopij van nemen en deed dezelve afdrukken. Enkel eenige vellen druks waren van de pers gekomen, toen hij in eene vlaag van ongeduld al de proeven verscheurde. Na een dieper onderzoek, oordeelde hij echter later, dat het handschrift uiterst degelijk was en hij liet het afdrukken. De druk werd begonnen in 1568 en het werk was enkel klaar in 1573, zoodat vijf jaren werden besteed aan de stoffelijke uitvoering.

Aan eigenlijke woordafleiding doet Plantijn niet veel. Hem ontbreken de dialectische woorden — geen wonder, hij leerde de boekentaal, vermits hij een vreemdeling was — en hierin schiet hij stellig te kort bij Kiliaan ; maar hij geeft Fransche benaming, terwijl Kiliaan enkel Latijnsche verklaringen levert. Het Latijn van Plantijn stond echter ver beneden dat van den geleerden Duffelaer, die zijn evenknie niet had in de kennis der taal van Ovidius. Plantijn wint het echter door zijne « verscheyden redenen ende manieren van spreken van het Nederlandsch. » Vloeiend en sierlijk is zijn Nederlandsch, het biedt zelfs geene moeilijkheden aan voor den Hollander of den Vlaming dier eeuw.

Cornelis Kiel of van Kiel, ook nog gekend onder den naamvorm *Kilianus*, werd geboren te Duffel in 1528 of 1529. Hij studeerde te Leuven en kwam, naar eene aantekening in een dagboek, als corrector aan de drukkerij van Plantijn te Antwerpen, ten jare 1558. De oudere talen kende hij goed alsook de hedendaagsche, welke te dien tijde, zeer in zwang waren : het Fransch en Italiaansch, zooals blijkt uit zijne vertaling van Philippe de Commines' en Guicciardini's werken ; hij was daaren-

boven een ijverig beoefenaar zijner eigene moedertaal. Ten jare 1607, stierf hij, den 15 April, in de nederige betrekking van proeflezer. Men zegt, dat hij door Plantijn niet naar waarde geschat werd en enkel mager-tjes werd bezoldigd. Wat zijn karakter betreft, hij was heel sceptisch van aard, zooals blijkt uit zijne Latijnsche gedichten. Toen hij bij Plantijn werkzaam was, bracht hij ook zijn aandeel bij aan den reeds vermelden Thesaurus.

Hij leverde oorspronkelijke en vertaalde, historische en taalkundige werken.

De eerste uitgave van zijn « Dictionarium Teutonico-Latinum » verscheen te Antwerpen in 1574. Zijne geschiedenis van den Franschen koning Lodewijk XI zag het licht ter Scheldestad in 1578 en was bewerkt, naar den Franschen geschiedschrijver Philippe de Commines. Eene nieuwe uitgaaf behelsde verder nog eene levensbeschrijving van Karel VII. In 1580, leverde hij een boek over het ongelijk door de christenen doorstaan, dat eene vertaling was van den H. Vader Macarius, den Egyptenaar. Hij verdietschte ook de beschrijving der Nederlandsche provinciën door Guicciardini (Amsterdam, 1612) Zijne Synonymia Latino-Teutonica werden uitgegeven door Emiel Spanoghe (sedert 1889).

Persoonlijk bezorgde hij drie uitgaven van zijn beroemd woordenboek, in 1574, 1588 en 1599; de laatste uitgave werd in 't licht gezonden door van Hasselt in 1777. De eerste was een boekje in octavo getiteld : « Dictionarium Teutonico-Latinum. » Schrijver zegt zelf in 't Latijn, dat hij eene gansch nieuwe methode, voorheen door niemand gevolgd, heeft aangenomen, De derde druk is de beste. Kiliaan komt erin te voorschijn als een echt geleerde; nochtans pleegt hij soms eene kinderachtigheid, eene gezochtheid of eene onverstaanbaarheid in zijne afleidingen. Zoo gebeurt het ook, dat hij niet goed de grenslijn trekt tusschen Dietsch, Germaansch en oostelijke dialecten.

De onnauwkeurigheden van Kiliaan kunnen door voorbeelden worden bewezen. Hij verklaart b. v., dat « *ammirael* » zou komen van een Oud-Nederlandsch woord *am*, dat zooveel zou beteekenen als *nutritius*, *praefectus*, en zonder te verpinken, laat hij eenige bladzijden verder volgen, dat men moet denken aan een Arabisch woord « *Ammir* » in beteekenis nagenoeg hetzelfde als koning. Een ander voorbeeld : « *Baekelaris* » wordt eerst als « *bacca laureatus* » en vervolgens als een afstameling van « *battalarius* » verklaard. — Dergelijke misgrepen en veronderstellingen op wankelbaren grond berustend, toonen nog den invloed aan van Becanus.

Het is vooral te wijten aan het feit, dat Kiliaan niet meer dan zijne tijdgenooten eenigbesef had van de phonetische vormveranderingen der woorden. « Kerckmisse » en « Kermisse » zou, zijns inziens, niet hetzelfde zijn, « potlepel » en « pollepel » evenmin. Van assimilatie heeft hij blijkbaar geen denk. Alles wordt bijna door hem verklaard met behulp van het Latijn : van Oud-Germaansch en Sanskriet kan hij niets weten, van het Gotisch heel weinig. In plaats van wetenschappelijke afleidingen, levert hij loutere vertalingen, heel dikwijls. Thans zegt men met Max Müller, dat gezonde woordafleidkunde niets te stellen heeft met de overeenkomst in den klank ; ten tijde van Kiliaan zag men in die gelijkheid integendeel eene voorwaarde tot broederlijke afkomst. Volgens Kiliaan, zou het woord *Meert* niet afstammen van het Latijn maar wel van het Germaansch en zou het zooveel beduiden als de maand, waarin de dagen beginnen te *vermeeren* in lengte.

Kiliaan volgt nu eens het voorbeeld van Becanus, dan werkt hij wetenschappelijker.

Uit den derden druk nochtans, kan men reeds opmaken, dat Kiliaan een denkbeeld krijgt van den samenhang der levende talen, die door hem worden vergeleken ; zoo roept hij ook al het Engelsch ter hulp : *Kater* : Vetus. Aeconomus. Angl. Cater, catoure. Ander voorbeeld : *Kepen* : Vet. tenere, retinere, servare, Angl. Kepe (to keep).

Aangaande het klaar besef van den juisten vorm of liever de goede schrijfwijze der woorden bij Kiliaan, kan men enkel zeggen, dat hij zich beijvert, om den gebruikelijksten vorm op te geven. Er was overigens ten tijde van Kiliaan geene eenparigheid in de schrijfwijze. De spelling der *a, e, u* en *o, ij, ey*, enz., is nog niet vast en het mag gezeid worden, dat ook het getal der woorden groot is, waarvan Kiliaan eene dubbele spelling opgeeft ; hij doet echter zijn best, om den gewoonlijksten vorm aan te stippen.

In zijn alreeds aangehaald werk, bewijst Dr. Kluyver, met nagenoeg vijf en twintig voorbeelden, dat Kiliaan den « Nomenclator » van Junius heeft geraadpleegd ; hij wijst nog op een dertigtal andere hoofdingen, waarschijnlijk door Kiliaan benuttigd. Voor zijn Latijn heeft hij Junius geplunderd op eene wijze, die thans onvergeeflijk zou wezen. Alsdan maakte men geen zoo groot onderscheid tusschen eigen en ontleend goed ; het was zelfs toegelaten, zijn zegsman te verzwijgen. Ten bewijze :

I. Ysspore, voet — ijser. Encentris : Stapes ferreus aut ferreis mucronibus confixus, quo utuntur, qui lubricam glaciem calcant.

(Hetzelfde bij Kiliaan en bij Junius).

2. Hondsworm, tongworm, lytta : *vermiculus in canum lingua, qui exeruptus rabiem avertit.*

(Een klein verschil : *Nomenclator* van Junius geeft : « *lytta* » en Plinius wordt genoemd).

Kiliaan's boek onderscheidde zich echter door etymologische rangschikking, terwijl Junius ook veel minder zorg aan den dag legde voor de moedertaal.

Door Hermann Paul, den bestuurder van het standaardwerk « *Grundriss der Germanischen Philologie* » wordt Kiliaan's werk vergeleken met de *Tentonista* van Gerhard van der Schueren. Het heet bij Paul over Kiliaan eene « *viel selbständigere Arbeit* ». Inderdaad, door Kiliaan wordt het Brabantsch uitgelegd met eene verwijzing naar verouderde woorden en er worden wel eens verklaringen gegeven van uitdrukkingen uit de oudere Nederfrankische dialecten en zelfs uit het Saksisch en het « *Oberdeutsch* ». Zijns oordeels, heeft Kiliaan's werk eene praktische richting, die gepaard gaat met een echt wetenschappelijk streven, terwijl in de derde uitgave vele woordafleidingen zijn ingelascht. Hij blijkt ontegenzeggelijk gewapend met een critischen blik en heeft met zorg zijne zanting gedaan in verscheidene schrijvers. « *Diese respektabele Leistung* », besluit Hermann Paul, « *hat denn lange noch Wert behalten.* »

Volgens Balth. Huydecoper was Kiliaan's werk « *de eenigste fakkel... daar wij onze kaarsjes tegenwoordig aan moeten ontsteeken.* »

Jonckbloet getuigt in zijne « *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* » (XVIIe eeuw. — Deel I) :

« *Kiliaan gaf door eene juiste omschrijving slechts eene juiste verklaring van alle woorden der toen levende taal, zooals zij in de verschillende tongvallen gesproken werd, maar ook van een groot getal, toen reeds verouderde uitdrukkingen. Hij streefde er bovendien ook naar licht te verspreiden over den oorsprong der taal. Slaagde hij in het eerste gedeelte zijner taak op zoo uitmuntende wijze, dat zijn woordenboek in dat opzicht voor ons nog eene zekere vraagbaak is, als etymoloog kan hij ook in de verste verte onze leidsman niet zijn, daar hij bij meestal op den klank of verwantschap zoekt, waar de meer ontwikkelde wetenschap leert, dat geen samenhang ter wereld bestaat.* »

Hetgeen Kiliaan verkondigt is niet al van eigen vinding. De vroeger aangehaalde gemmas, de woordenboeken van Gabriel Meurier, Robert Estienne, enz. werden door hem geraadpleegd en geëxcerpeerd.

Zooals Dr Kluyver zegt in zijne « *doctorsthesis* » heeft

Kiliaan's boek thans eene dubbele waarde; het is eene kostbare verzameling van woorden en tegelijk verplaatst het den lezer in den gedachtengang van een voorgelacht, dat ondanks ijver en scherpzinnigheid er niet is in geslaagd, eene wetenschap te stichten, waarvoor de tijd nog niet gekomen was. »

Het boek van Kiliaan heeft vele pennen en vele monden in beweging gebracht. Mr. Koenen en Dr. Halbertsma wezen er op in 't Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, destijds gehouden te Brugge en deden er de belangrijkheid van uitschijnen. P. Génard maakte ook eene levensschets over Cornelis van Kiel. Dr. Max. Roose leverde een alleszins lezenswaardig artikel in 't Nederl. Museum (Cf. Plantijn). Zijn werk Christophe Plantin (1882) behelst o. a. in het achtste hoofdstuk verscheiden merkwaardige bijzonderheden. De Latijnsche gedichten van Kiliaan zijn ook van aard, om ons nader te laten kennis maken met den geleerden Duffelaar, die, als de vernuftigste en met Junius als de wetenschappelijkst werkende etymoloog van zijn tijd mag worden geboekt.

b) Natuurkundige Woordenboeken.

De kennis van de zaken der natuur heeft reeds op 't einde der vijftiende eeuw de aandacht onzer voorvaders gaande gemaakt. Eene juiste benaming treffen voor bloemen, kruiden en planten was eene dringende noodzakelijkheid, met den steeds vorderenden stap der geneeskunde. De plantenkunde werd dus hoofdzakelijk beoefend en maakte de voornaamste onderafdeeling uit voor den heilkundigen philoloog.

Omtrent 1482, verscheen bij Mathias Goes te Antwerpen een « Herbarius-Kruidboek in dietsche. » Het boek werd tweemaal herdrukt, eens in 1484, te Culenburg, bij Jan Veldener en in 1511 bij Gov. Back, te Antwerpen.

In 1514 ziet het licht te Antwerpen bij Claes de Grave « den groten herbarius, ortus raritatis ghenaeamt. » Hetzelfde jaar, werd « in de prijncelijke stadt van Brussel » ook een herbarius « geprint » en het eerste werk is bij Claes herdrukt geworden in 1524 met « tafelen in Latyn ende in duitsche. » Dit woordenboek beleefde nog drie bekende uitgaven, waarvan twee te Antwerpen, bij Doesberch en Cock, in 1532 en 1547 en eene te Utrecht, bij Bernt in 1538.

De schrijver, die in die tijden eene echte beroemdheid is geworden, is de plantenkundige Rembert Dodoens. Hij

was afkomstig van eene deſtige Frieſche familie. Zijn oud-grootvader Jarich Joenkes en zijn grootvader Rembert Jarichsz waren beiden burgemeesters van Leeuwarden. Doede Rembertsz Joenkes was eerst handelaar in zijne geboortestad en later kwam hij zich te Mechelen vestigen, waar meer dan waarschijnlijk ook zijn zoon, de kruidkundige, geboren werd. Men heeft volle zekerheid aangaande het feit, dat Dodoens wel degelijk studeerde aan de Leuvenſche hoogeschool. Rembert liet den patronymikalen naam weg en voerde enkel als naam Dodoens, door hem, naar het gebruik van den tijd, tot Dodonaeus verlatijnscht. Hij trad op veertienjarigen leeftijd in de hoogeschool van Leuven en werd alhoewel pas zeventien jaren oud, tot licenciaat in de medicijnen uitgeroepen. In 1535 en 1564, ondernam hij eene wetenschappelijke reis, rond Europa. Clusius en Prof. Morren trekken in twijfel, of hij ja dan neen het vaderland heeft verlaten, daar er nergens in zijne werken te lezen staat, waar de planten te vinden zijn, wier namen hij aanduidt.

Dodoens werd tot stadsgeneesheer van Mechelen benoemd.

Te dien tijde, was er geene streek, waar zoovele liefhebbers van bloemen en planten en zoo talrijke beoefenaars der kruidkunde woonden, als in Vlaanderen. Dit begreep ten volle de wakkere uitgever J. Van der Loe, die zijnen vriend Dodoens verzocht, een kruidboek uit te geven. Deze aanvaardde en in 1552, was zijn werk persklaar. Vroeger had hij echter reeds een werkje « De Frugum historia » (1552) in het licht gezonden. In dezen eersteling komen voor zestien grassoorten, de boekweit medegerekend en zeventien peulgewassen.

Zijn vermaard kruidboek opgedragen aan Maria van Hongarië, landvoogdes der Nederlanden, verscheen in 1554.

Wij treffen er duizend zestig Nederlandsche plantnamen in aan. Zeven honderd vijftien houtsneden luisteren den tekst op, waarvan vijf honderd vijftien naar het vermaard kruidboek van Fuchs en twee honderd oorspronkelijke van de hand en de vinding van Dodoens zelve. Vlaanderen moet met zijn Dodoens niet voor Duitschland onderdoen; in het boek van den Duitscher Fuchs is de rangschikking alphabetisch; bij Dodoens scharen zich de nevenbegrippen om ééne hoofding.

Na negen jaren, was het werk van Dodoens uitverkocht, en de schrijver kon zich een schoon huis aankopen in de Augustijnenstraat te Mechelen.

L'Ecluse vertaalde Dodoens' werk in het Fransch met den titel « Histoire des Plantes » (1557). Zes jaren later, kwam bij van der Loe een herdruk uit van het Cruydeboek « van nieuws oversien, ende met seer veel schoone

figuren vermeerdert. » Hier waren vier honderd en zes soorten van gewassen in aangestipt, vertolkt en uitgelegd en het werk was opgeluisterd met acht honderd een en veertig houtsneden. Vijf engelsche uitgaven zagen het licht tusschen 1578 tot 1619, maar zij waren bewerkt naar de vertaling van Clusius (L'Ecluse.)

In 1557, bood het Leuvensch magistraat Dodoens een leeraarstoel aan bij de faculteit van geneskunde. Op onvoldoende wijze bezoldigd — twee honderd kronen — en blootgesteld aan talloze onaangenaamheden, nam hij weldra zijn ontslag. De koning bood hem alsdan de plaats aan van genesheer bij het Spaansche hof. Hij wees de van de hand, daar het hofleven zijne liefde voor de natuur zou hebben verstikt en aan zijn onafhankelijk bestaan zou hebben afbreuk gedaan.

Hij verloor te Mechelen zijne vrouw in 1572 en zag weldra in zijne stad de omwenteling losbreken, die alles te vuren te zwaard zette. Na de verwoesting zijner stad, zou hij naar Spanje zijn vertrokken, zoo hij niet in de Novembermaand van het jaar 1574 van uit Weenen door keizer Maximiliaan het aanbod van arts aan 't hof had gekregen. Zijn vertaler Karel de l'Ecluse was middelerwijl tot bewaarder van den keizerlijken tuin te Weenen benoemd geworden, en daar trof hem nu Dodoens, wat zijn verblijf bij 't Oostenrijksche hof vrij veraangenaamde. Ten gevolge van een wetenschappelijken twist met een zijner collegas, voelde hij zich genoopt, naar zijn vaderland terug te keeren, waar zijne goederen overigens gevaar liepen door de Spanjaarden te worden geplunderd en verbrand. Onderweg, vernam hij echter, dat het er in zijn vaderland te bont toeging en hij vestigde zich te Keulen. In 1581, gaf hij toe aan de smeekbrieven zijner vrienden, doch hij ging zich te Mechelen en niet te Antwerpen vestigen.

Bij het vergelijken der soortgelijke werken van Dodoens, Clusius en de L'Obel, merkt men, dat alle drie dezelfde houtsneden hebben. de L'Obel droeg zijn collega geen goed hart toe, ook zwijgt hij hem dood en in zijn « Kruydtboeck oft Beschrijvinghe van allerleye ghewassen », uitgegeven te Antwerpen in 1681, onthaalt hij hem op giftige bewoordingen en verwijt hem, de plantenkunde zoo weinig machtig te zijn, dat zijne zieken sterven door die onkunde.

Dodoens bleef koel, als 't betaamt, voor die aanvallen en hij zette kalm zijnen arbeid voort. Zoo schreef hij in 't Latijn : 1. Frumentorum, leguminum, palustrium et aquatiliū herbarum historia (Antw. Chr. Plantijn 1566). Dit was dus eene behandeling van graangewassen, moeskruiden, moeras- en waterplanten.

2. *Florum et.... nonnullarum herbarum historiae* (Antw. Plantijn 1568). Hier beschrijft hij de geurende bloemen.

3. *Purgantium aliarumque..... herbarum historiae libri IV* (Antw. Plantijn 1574). Hier worden de geneeskundige planten besproken.

4. *Historiae vitis vinique...* (Keulen, Mat. Cholin, 1580) over den wijn en den wijngaard.

Zijn « *Stirpium historiae pemptades sex* » is een Latijnsch werk in den trant van het « *Cruydt-Boeck* », maar de tekst is vollediger, de gedachten zijn nieuw, de beschrijving is uitvoeriger en de platen zijn schooner. Zijn « *Cruydt-Boeck* » blijft de grondslag van de andere gelijkaardige werken door hem over 't zelfde onderwerp uitgegeven. Zijn meesterwerk was wel bepaald zijn « *Stirpium historiae pemptades sex.* » Te Leiden bood men hem in 1582, een leeraarstoel aan en hij aarzelde geen oogenblik, dien te aanvaarden. Reeds in 1585, rukte hem de onverbidde dood weg van tusschen zijne medemenschen, wien hij nog zoo talrijke diensten had kunnen bewijzen en zoovele gulden lessen kunnen bieden.

Zijn « *Cruyde-Boeck* » van 1554 was verdeeld in zes boeken, die zes klassen van planten voorstelden. In volgende uitgaven, werden aan die klasseering menigvuldige wijzigingen toegebracht. Aan zekere kruiden werden aanvankelijk eigenschappen toegeschreven, die zij niet bezaten. Dodoens trok echter vaak de kracht in twijfel, welke de oudheid aan vele planten toekende, en dit is reeds veel. Hij nam niet langer aan, dat kruiden, in wier samengestelde benamingen, zekere diernamen traden, de ziekte verdrijven konden door zulke dieren veroorzaakt : b. v. eene plant, in wier naam het woord *hond* voorkwam, zou van de razernij genezen ; die kruiden, waarmêe het woord *speen* in verband was, zouden de aambeien of spenen wegnemen ! !

Prof. Morren van Luik, heeft aan Dodoens eene merkwaardige studie gewijd. Clusius heeft hem ook op 't verdiende voetstuk geplaatst. Lejeune heeft hem evenmin vergeten ; Linnaeus, de groote Zweedsche natuurkundige, heeft zijn naam vereeuwigd door hem een geslacht sapindaceeën toe te wijden ; zijn standbeeld prijkt te Mechelen, evenals te Leiden en te Gent, waar het onder 't gebladerte opdoemt, tusschen zijne geliefde planten, kruiden en gewassen. De Vlaamsche schrijver Is. Teirlinck wijdde hem eene grondige studie in de jaargangen 1878, 1879 en 1880 der « *Toekomst* ». (Gent. — Ad. Hoste).

« Het is een onbetwistbaar feit », schreef Teirlinck, « dat onze oude Nederlandsche schrijvers — inzonderheid natuurkundigen — vele schoone en welgepaste

woorden gebruikt hebben, welke men eventwel in al onze woordenboeken dezer eeuw niet meer vinden kan, — althans niet met dezelfde beteekenis. Mijns dunkens, ware het een zeer nuttig werk al die woorden op te zoeken en ze in eene lijst uit te geven. Onze moedertaal zou er in rijkdom en glans veel bij winnen. Zulk werk heb ik getracht te doen voor den Cruydt-boeck van onzen Mechelaar Rembert Dodoens. »

Teirlinck's opmerkingen zijn dikwijls zeer benieuwend. Over de hoofding « Acker-Brem » b. v. zegt hij :

« Dodoens beschrijft onder dezen naam de volgende plantsoorten : 1. *Genista tinctoria* L., *Ghemeynen Ackerbrem* van Dodoens ; 2. *Genista linifolia*, *Anderen oft Grooten Ackerbrem* van Dodoens. Volgens Courtois is het de *genista linifolia*, doch volgens Lejeune zou het de *G. florida* L. zijn. *Genista Sagittalis* L. volgens Courtois, doch volgens Lejeune en Ch. Morren *Genista tridentata* L.

Sleeckx en Van de Velde vertalen *Akkerbrem* door *Gaude*. Nu de *Gaude* is eene gansch andere plant, *Reseda luteola* L. De verwarring komt misschien hieruit voort : de *Genista tinctoria* en de *Reseda luteola* worden allebeide tot het geelverwen gebruikt.

Kramers maakt geen verschil tusschen *Akkerbrem* en *Akkerdistel* en vertaalt deze woorden door *Sarette ou Sarette des Champs*. Doch verkeerd, want de *Sarette* of *Akkerdistel* is eene samengesteldbloemige, *Serratula tinctoria* L., die insgelijks eene gele verwstof geeft. Voor van Dale is *Akkerbrem* ook gelijk aan *Akkerdistel* ; welke plant hij er mede aanduiden wil, moet men raden ; *zekere plant*, schrijft hij.

F. Halma blijft in het algemeen. Hij vertaalt *Akkerbrem* door : *Herbe à jaunier, fleur à teindre*.

Men ziet, dat dit alles niet weinig verward is. Daarom zou ik voor *akkerbrem* nemen de eerste soort van Dodoens, zijnen *Ghemeynen Acker-Brem* ; de *Genista tinctoria* L. der kruidbeschrijvers, den *Genêt des teinturiers* der Franschen, de *Verwersbrem* van van Dale.

Dat *Akkerbrem* en *Akkerdistel* twee gansch verschillende planten zijn, kan of mag niet langer betwijfeld worden.

Eene laatste aanmerking. *Brem* is van het vrouwelijk geslacht. Dodoens nochtans maakt het mannelijk. »

Hieruit blijkt evenals uit de hoofdingen *Betonie*, *Bevenaert*, *Bevernaert*, *Bien oft Bickens*, *Byns-Ooghe*, *Biese*, *Biesgras*, *Bies-pareye*, *Bijkens-Cruydt*, *Bilsen-Cruydt* en nog vele andere meer, buiten A en B, dat onze Dodoens, al sloeg hij soms den bal mis in zekere zaken van onderschikt belang, de moderne schrijvers, die aan hem worden

getoetst, veelal het onderspit moeten delven, wat den grond der zaak, den wetenschappelijken geest betreft. Al laat hij in spraakkundig opzicht te wenschen over, toch is het een feit, dat hij door vele schrijvers werd leeggeplunderd. Dat hij van wege Lejeune, Courtois en Morren het onderwerp en het voorwerp was veler geleerde bespiegelingen, strekt hem tot eer en onvergankelijken roem.

Invloed van Dodoens — Enkel een paar natuurkundige woordenboeken kwamen den arbeid van Dodoens voortzetten. Van de hand van Matthias de l'Obel verscheen bij Christoffel Plantijn « Kruydtboeck oft Beschryvinghe van allerleye Ghewassen, Kruyderen, Hesteren ende Gheboomten. » Matthias de l'Obel was eerder een tegenstrever dan een vriend van Dodoens : hij fungeerde als « medecijn der Princ. Exc^{en}. » Zijn « Icones stirpium seu Plantarum tam Exoticarum quam Indegenarum » verscheen bij Moretus in 1591. Het was in 4° gedrukt en verscheen in zeven talen.

De l'Ecluse was, volgens Cuvier, de grootste geleerde van zijn tijd. Welnu, Dodoens heeft hem meer dan één leiddraad aan de hand gedaan. Volgens Dr. van Meerbeeck heeft niet alleen de l'Ecluse maar ook de l'Obel uit zijne werken geput. de l'Obel verkondigde reeds ettelijke nieuwigheden. Dodoens' stijl was echter veel schooner en zuiverder. de l'Obel werd ook veel minder gelezen dan Dodoens ; hij volgde ook de platen na van Dodoens. Zijn karakter steekt gunstig af op dat van den geleerden Mechelaar ; de l'Obel was een haatdragend mensch, die overigens in zijn « Kruydtboeck oft beschryvinghe van allerleye gewassen », zijn zegsman met giftige pijlen beschiet en hem voor een dwaas doet doorgaan.

De « Herbarius » van 1618 in folio uitgave en bewerkt door Clusius, werd uitgegeven te Leiden bij Frans van Ravelingen.

c) *Lexikons voor nieuwere talen.*

Deze woordenlijsten zijn ontstaan uit een practisch standpunt. Zij gaan bij enkelen boven het peil van het lexikon en mogen op den naam van woordenboek aanspraak maken. Zulke lexikons, meestal gedrukt te Antwerpen of te Leiden of ook in beide steden, waar de boekdrukkunst zulke knappe vertegenwoordigers telde, moesten vooral dienst doen als leer- en kantoorboek. Door het toedoen ervan, werd onze taal verspreid bij Spanjaards, Duitschers, Franschen, Italianen en alle volkeren, die hier hunne voortbrengselen en hunne

kennis kwamen uitwisselen, Zij zijn twee- of meertalige ; daar zijn er voor Nederlandsch en Fransch, voor Fransch en Nederlandsch ; eenige ook moeten den Vlaming inleiden in de kennis van het Spaansch, het Duitsch en het Italiaansch.

14
De « Vocabulaire » van Noël de Berlemont die voluit heette « Vocabulaire françois et flameng », zag het licht te Antwerpen in 1511. Het was een boekdeel in 4°, dat ongeveer achttien honderd woorden behelsde.

Onder vorm van samenspraken, verscheen een handboekje « Colloquia puerilia cum Gallica et Flandrica interpretatione. » Dit practisch boekje van Ant. Sylvius, was ook in 4° gedrukt en verscheen te Leuven in 1537. Men leerde de jeugd van voorheen spreken en redeneeren, volgens de ouden. Het verband tusschen de zinnen werd geregeld naar den bouw der Grieken en der Romeinen. Zoo gaf de firma Plantijn nog uit van den zelfden schrijver « Puerilium Colloquiorum formulæ ex probatissimis quibusque auctoribus, una cum Gallica et Teutonica interpretatione. »

De « Pentaglottos » van Calepinus, behelst vele uitdrukkingen, maar het Fransch, het Nederlandsch en het Duitsch staan onregelmatig ondereen en verdrinken in een zondvloed van Latijn.

Gabriel Meurier (Cf. supra) bewerkte « Vocabulaire françois-flameng très utile pour tous ceux qui veulent avoir la cognoissance du langage François et Flameng : Auquel outre un grand nombre de dictons y sont aussi adioutés les genres et accens de chacun mot. Par Gabriel Meurier. En Anvers de l'imprimerie de Christophe Plantin, en la Rue de la Chambre, à la Licorne d'or, 1557, in 8°. »

Wat Meurier vooral als verdienste mag worden aangerekend is dat al wat verscheen vóór hem blijkbaar werd samengesteld om goed Latijn te onderwijzen. Zoo goed was Meurier's boek en het kwam zoo zeer te goeder ure, dat het niet min dan vier uitgaven beleefde in den tijd van veertig jaren.

De tweede uitgave bevatte een Nederlandsch-Fransch gedeelte ; maar dit stond in waarde beneden het Fransch-Nederlandsche.

In de derde uitgave, treft men ook eenige zinverwante woorden aan.

Meurier's werken zijn eerder belangrijk voor de geschiedenis van het Fransche lexikon. Voor die der opvoedkunde en der Fransche en Nederlandsche taal behelzen zij ook nuttige bouwstoffen.

Evenals zijne navolgers, heeft Meurier eene krachtige

hulp verleend aan de uitbreiding van den handel. Hij heeft de nieuwere talen doen veld winnen op het nog overheerschende Latijn, maar vooral het Fransch en het Nederlandsch waren het voorwerp zijner ijverige opsporingen.

Bij Jean Withaye komt ten jare 1558 van de pers het « Dictionarium Colloquia sive formulae quator linguarum, Belgicae, Gallicae, Hispanicae, Italicae. Opus linguarum studiosis cum primis necessarium. — Dictionnaire, colloques ou devises familières en quatre langues Flamen, François, Espagnol et Italien de nouveau revu et corrigé.»

Henry Dutour (van der Keere) maakte een « Dictionnaire Flamen-François, nouvellement mis en lumière, corrigé et augmenté pour l'avancement de la Jeunesse. Par M. Henry Du Tour. — A Gand, chez Jean de Salenson, demourant sur le Hault-port, à l'enseigne de la Byble d'Or. »

van den Keere was een oorspronkelijk en veelzijdig ontwikkeld man. Met Joas Lambrecht stond hij op zeer vriendschappelijken voet; hij maakte zelfs gedichten voor dezes « Spelijnghe. » Zijn woordenboek is een werk voor dagelijksch gebruik, dat niet van verdiensten ontbloot is. Er komen ook vele uitdrukkingen in voor, in verband met den Gentschen tongval. Wat nog de aantrekkelijkheid van het werk vergroot is het vrij aanzienlijk getal spreekwoorden, die als voorbeelden worden aangehaald. Het getal Vlaamsche voorbeelden is geringer dan de Fransche. Zoo b. v.

9. Par bien servir et loyal estre.
Souvent devient le valet maistre.

Dit luidt in 't Dietsch :

De Dood, de Duivel en de Zonde.
Quetsender vele tallen stonde. (?)

13. « Tel cuyde qui fault », klinkt bij ons : « De menighe meent dat hem mesvalt. »

14. « Le Messager ne porte paine », wordt vertolkt door « De bode en magh niet messeghen. »

17. Loyaux amours sont clier semez.

« Ghetrauwe dienaars zyn dinne ghezaeyt », voegt hij er bij.

20. « De petit feu ne peult sortir grand flamme. »
« Donker lanternen lichten qualic » is eene passende verdietsching en 31. « Il a froid aux dents, c'est-à-dire il a grand faim », luidt even aardig « Hij heeft hazewindendorst. »

In 1568, verscheen van Noel de Berlemont (Cf. supra) :
« Dictionnaire, colloques ou dialogues en quatre langues, Flamen, François, Espagnol et Italien. Avec les

Conjugaisons, règles, etc. — Vocabulaer, colloquien van nieuws oversien ende neerstelick ghecorrigeert. A Gand, chez Gérard de Salençon, 1568. »

Van denzelfden, schoolmeester Thantwerpen, heeft men « Vocabulare van nieuws gecorrigeert, met noch ander instructien, dier nu achteraan gevoecht zijn, den kinderen seer profytelick. — Vocabulaire de nouveau corrigé : avec autres instructions qui y sont maintenant adioutées en latin, très profitables aux enfans. Gheprent te Ypre in de Zuytstrate, in den Pellicaen, by Anthonis van Volder, ghezwoeren Drucker der C. M. Anno 1572. »

In 1576, kwam uit bij Jean Waesberghe het « Dictionnaire Flameng-Françoys, très ample copieux recueilli, par Mathias Sasbout, te Antwerpen. Het werd telkens in 4e formaat uitgegeven en 't beleefde een paar bekende uitgaven. Bij dit werk was gevoegd, een handboek over zeevaartkunde, jacht- en valkenafrichting. Sasbout's Fransch-Nederlandsch deel van zijn werk, behelsde « un nombre presque infini de termes et dictons » en wees ook de sierlijke uitspraak en zegswijze aan. Het eerste deel is 't belangrijkste ; het heeft een zeer handelbaar formaat. Dit werk moet ongeveer vier honderd bladzijden dik zijn. De uitleggingen zijn kort en bekuopt. Van woordafleiding is bijna geen spoor merkbaar. Als staaltje is b. v. de hooiding « *seyl* » nog al opmerkelijk.

Wij zouden nog enkele namen kunnen opgeven van *dii minores*, maar deze weinig verkwikkelijke lijst nog verder uitbreiden ware een te vrijpostig beroep doen op 's lezers geduld. Men zie hierover verder « verslagen der Koninkl. Vl. Academie », 1891, April, Mei en Juni.

Invloed van Meurier. In 1624, kwam te Brussel uit, bij Jan Mommaerts, een veeltalig woordenboek « Dictionnaire, colloque ou dialogue en quatre langues, Flamen, François, Espagnol et Latin. » Juan Francisco Rodriguez leverde « Nieuwen Dictionaris om te leeren de Nederlandsche ende Spaensche talen.... » Rodriguez was « schoolmeester op het Casteel. » Zijn werk verscheen bij Trognaesius, te Antwerpen.

In 1650 geeft de W^e Jeremias van der Gheten uit « Dictionaris Duytsch ende Spaensch, seer bequaem voor alle dieghene die de Spaensche Taelen willen leeren. » Evenals de overige soortgelijke werken is het een louter vertalend kantoorboek. Het is niet zeer uitgebreid en er zijn hoofdingen, waar heel vele afleidingen ontbreken. Ook wordt de verouderde alphabetische rangschikking gevolgd in plaats van de generische.

Over « *Vergaen* » lezen wij : « *Vergaen* » = peresce de peresco, deshazerse, quitar de quito. — En hierachter komt « *Vergallen* » reeds. Wat verder komen wij aan :

« *Vergauckelijck* » = *percedero*, a, o, *momentaneo*, a, o, om g. — « *Vergauckelijckheit* » : *inconstancia* f. y.

Veel degelijker, omstandiger en omschrijvender is het werk van Arnoldus de la Porte, capellaen majoor van het casteel van Antwerpen. Als drukwerk komt het veel beter uit. Op den band staan de portretten van Meurier en zijne tijdgenooten. In dit werk, trest men ook een lexikon aan, om te koopen en te verkoopen, ook eene lijst van eigenamen. Niet minder dan negentien woorden komen voor onder de rubriek « koop. »

Zoo : *Koof* = *mercancia*, *compra*, *mercado*.

Koofdag = *dia de mercado*.

Koopen = *comprar*, *mercar*.

Koofachtigh = *que compra amenudo*....

Het woordenboek van de la Porte is een der beste van dat soort. Als vertalend lexikon werd het weinig geevenaard. De volgorde is niet alphabetisch maar logisch, naar den stam en de afleiding opgemaakt.

d) Zinverwanten.

Simon Pelegrom gaf uit in 1541 : « *Synonymorum sylva, in usum eorum qui epistolarum atque carminum compositioni student* » Het werk was half Dietsch, half Latijn. Eerst verschenen in 't Vlaamsch en 't Latijn, bij Joannes Hillenius, kwam het opnieuw uit bij Regidius Radaeu in 1555 en in 1577 nogmaals, bij Nicolaas Soolmans. Te Londen, verscheen in 1650, eene bewerking naar den oorspronkelijken tekst onder den titel « *Synonymorum sylva a Simone Pelegromio collecta et alphabete Flandrice ab eodem authore illustrata.* »

Het beste woordenboek voor zinverwanten zijn we meer dan waarschijnlijk ook aan Kiliaan verschuldigd. Pater Anselmus, een van Moretus' goede vrienden, had drie werken ter lezing bekomen : 1. Een exemplaar van het *Promptuarium*, in 1591 gedrukt en met papier doorschoten, waarop Kiliaan het Nederlandsch gedeelte van den *Tetraglotton* had overgebracht, om er vervolgens vele nieuwe woorden bij te voegen. Anselmus had er ook al wat in aangeteekend.

2. Een afschrift door hem zelve, maar niet verder reikend dan « *Allapsus.* »

3. Een exemplaar van het « *Etymologicum* », waarbij vele nieuwe uitdrukkingen waren bijgewerkt.

Door den heer archivaris Génard, werd in 't bijzijn van den archivaris Ferdinand Van der Haeghen het handschrift der *Synonymia latino-teutonica* ondeckt, bevattend

vier honderd bladzijden tekst op dubbele kolom. Dit handschrift draagt geen naam van schrijver. Een Latijnsch woordenboek heeft aan dit werk tot grondslag gediend.

Wat vooral doet onderstellen, dat de « Synonymia » van Kiliaan zijn is 't feit, dat namelijk al de woorden van het « Etymologicum » ook staan in de « Synonymia » maar omgekeerd. De spelling is ook dezelfde. Het werk werd omgewerkt door de gebroeders van Ravelingen (Joost gestorven in 1628 en Franciscus + 1643) De « Inleydinghe » van Grotius, verscheen in 1631. De overlevende zuster der gebroeders Ravelingen zal het afschrift afgestaan hebben aan Balthazar Moretus. De Ravelingen hebben ook kanteekeningen nagelaten, daarom is het ook te denken, dat zij veel zullen bijgedragen hebben tot de omwerking van Kiliaan's arbeid. Hunne opmerkingen staan, wat de afleiding betreft, veel onder den invloed van Becanus en zijne school. Zij hadden echter reeds den twijfel en de veronderstelling in vele gevallen doen plaats nemen, waar vroeger rotsvaste overtuiging op godsdienstige dogmas gesteund, de leus bleek te zijn.

Prof. E. Spanoghe heeft dit werk in handen genomen en uitgegeven. Zijne voorrede is zeer merkwaardig alsook zijne « lijst van woorden, die in het *Etymologicum* ontbreken of waaraan, hetzij eene andere, hetzij eene gewijzigde beteekenis gegeven wordt. »

c) Andere Verzamelingen.

Behalve deze woordenboeken, vindt men nog andere woordenlijsten als verzamelingen van spreekwoorden. Zoo kent men de « Proverbia Gallico-Flandrica », door Frans Smijters. In 1550, had Tac. Nic. Zegers eene verzameling « Vlaamsche en Latijnsche spreekwoorden », onder de hoofding « Proverbia teutonica, latinitate donata, collectore et interprete, Tac. Nic. Zegers, Bruxellano » in het licht gezonden. De eigenaardige zegswijzen der beide talen werden dus aan elkander getoest door dezen taallievenden Brusselaar. Schrijver bekwam tamelijk veel bijval, want in 1571, kon bij Loeus, eene tweede, zeer verbeterde uitgave verschijnen.

Een andere soortgelijke bundel « Adagiorum liber I Latine et Belgice » (in 8°), wordt vermeld als zijnde uitgekomen te Antwerpen in 1553.

Men wachtte tot in 1568, alvorens de « Proverbes Anciens Flamengs et François correspondants de sentences les uns aux autres », door Goedtals, te Antwerpen verschenen ter drukkerij van Chr. Plantijn.

Het valt buiten kijf, dat de Vlamingen, wat de wetenschappelijke of liever etymologische bewerking van het woordenboek betreft, met Kiliaan hunnen tijd vooruit waren. In Engeland, gaf enkel William Somner zijn « Dictionnarum Saxonico-Latino-Anglicum » uit, in 1659; « die Teutsch Spraach » verscheen slechts in 1561. De Skandinaafsche streken kunnen enkel als oudste gewrocht opgeven, het lexikon van Gudmund Andreas, dat dagteekent van het einde der zeventiende eeuw. Wat het plantenkundig woordenboek betreft, dwingt Dodoens allen eerbied af, terwijl het vertalend woordenboek op ernstige wijze werd beoefend, vooral door Meurier, van den Keere, de la Porte, Sasbout en tal van anderen.

Is het stroef, zich los te woelen uit dien hoop stofferige lexikons en woordenboeken, 't loont echter de moeite en 't is streelend voor den Vlaming, in dit opzicht, ook hier met fierheid op zijne baanbrekende voorvaderen te mogen wijzen.

II.

1647-1815. (Indeeling B).

1665-1797. (Indeeling C).

Het tijdperk, dat nu aanvangt, wordt ingeleid door de uitgave van den *Codex Argenteus* van Franciscus Junius. Dit feit, voorafgegaan en voorbereid door de gotische uitgaven der taalminnende Vlamingen, blijft echter om zoo te zeggen éénig in zijn soort, in deze tijdsruimte.

De stroomingen, die wij thans zullen volgen, zijn van tweederlei aard : die der rederijkers en die der taalzuiveraars.

Buiten en boven die beweging, geschiedt het werk van Junius. Deze groote geleerde werd geboren te Heidelberg in 1589, uit een Franschen vader en eene Nederlandsche moeder. In 1592, trok zijn vader naar Leiden als professor in de godgeleerdheid. Gerhard Vossius, dezes zwager, bekreunde zich om den vroeg geworden wees en oefende grooten invloed op hem uit. Junius trok in 1621 naar Engeland, waar hij als privaat-leeraar van voorname jongelingen doceerde. Hij dacht, priester te worden, maar hij verliet den geestelijken staat. In Engeland, verbleef hij tot in 1651, keerde kort vóór zijn dood, nog naar de Nederlanden terug, maar stierf niettemin te Windsor in 1671. Niet alleen beoefende hij de studie der oudgermaansche gedenkteekens, maar hij hield zich ook met classieke philologie onledig. Eerst bestudeerde hij gedrukte bronnen, later legde hij zich toe op de ontcijfering van handschriften. Zijne « *Observationes in Willeramii Abbatis Franciscam Paraphrasim Cantici Cantorum* ».

(Amsterdam 1555), is voor ons van minder belang ; maar zijn «Caedmonis Monachi Paraphrasis Poetica Geneseos», was eene echte veropenbaring uit de Angelsaksische oudheid. Het was het eerste Oud-Engelsch gedicht, dat verscheen ; tot dan toe, had men enkel prozabijdragen uitgegeven. Wat in de taalkunde als eene echte gebeurtenis mag worden beschouwd is de « Codex Argenteus », die door Junius werd uitgegeven en in 't bezit van Vossius was geweest. Na tien jaren arbeids, verscheen te Dordrecht in 1665, die beroemde Codex, met den titel « Quatuor D. N. Jesu Christi Evangeliorum Versiones perantiquae duae, Gothica Scil. et Anglo-Saxonica. » Fox verstrekke er den Angelsaksischen tekst voor en Junius bezorgde 't glossarium, terwijl Th. Mareschall opmerkingen leverde voor den Gotischen tekst.

In zijne nalatenschap zijn verder vele kopijen van Angelsaksische en Oudhoogduitsche schriften. Junius maakte daarenboven vele glossariën voor eigen gebruik. Bijna al zijne werken heeft hij aan de Bodlejana overgemaakt.

Wanneer men nagaat, dat tot dan toe enkel het Vader Ons bekend was en dat niets meer over de Goten het licht zag dan de bijbelvertaling van Ulfilas, dan zal men al het gewicht van Junius' ontdekkingen beseffen. Wij weten dat Ulfilas geboren werd in 310 en stierf op 't einde van 380 of in 't begin van 381 na J.-C. De *Codex Argenteus* behelsde op drie honderd dertig bladen de vier evangelies van Mattheus, Johannes, Lucas en Marcus. Het behoeft geen verder betoog, hoe gewichtig dergelijke ontdekking was voor de algemeene taalwetenschap. Tot hiertoe sprak men van Latijn, Grieksch, Hebreeuwsch en Perzisch, nu zou de taalvorscher bij middel van het Angelsaksisch dezes ouderen taalbroeder het Gotisch kennen bij het nagaan der familietrekken in beider uiterlijk.

Junius was de voortzetter van de Vlaamsche en Skandinaafsche runenlezers. Hij heeft kostbare gedenkteekens ontsluit, die later met vrucht, door een Gabelentz, een M. Heyne en een Löbe zouden worden benuttigd.

1. De Taalzuiveraars

Blinkt de ster van Junius ons met ongemeenen luister tegen, toch mag men zeggen, dat haar licht niet werd bespeurd in Vlaanderen. In Holland ook, is Junius van heel weinig invloed geweest.

Het Burgondisch Huis had de taal doen verbasteren ; de navolging der Fransche liefderomans had even ongunstig gewerkt. De rijmelarij der rederijkers verving in de verhouding van negen tot tien de eigenlijke kunst. Vondel is de heerlijke uitzondering op dien regel en zijne werken

zijn, gedurende de eerste helft zijns levens, het letter- en taalkundig spiegelbeeld van hunnen tijd.

Weinige talen zijn zoo zuiver, zoo kerngezond als de onze. Zij leeft in eigen dampkring en geniet hare beweegbaarheid, hare plooibaarheid, levend van haar eigen leven. Evenals ten huidige dage, werd zij in de zestiende en zeventiende eeuw vaak met vreemd goed verrijkt. In de oogen der leeken zijn vele uitdrukkingen zuiver Nederlandsch, die echter vreemde bestanddeelen zijn. Men moet hoog opklimmen, om den uitheemschen oorsprong veler zegswijzen te ontdekken en denzelven te kunnen inzien.

Het Finsch en het Keltisch hebben ingewerkt op het Nederlandsch. De namen veler rivieren zijn Keltisch; (*De Rijn, b. v.*). Keltisch zijn ook: *rijk* en *ambacht*. Het Latijn deed zich ook gelden, daar die taal de beschaafde spraak was tot in de dertiende eeuw. De koningen bezigden haar tot uitvaardiging van hunne vorstelijke bevelen; zij weerklonk tot op den kathedr des geleerden en is thans nog de taal van Kerk en Evangelie in de katholieke landen. Daarom zijn uitdrukkingen als *vruchten, planten, koken* Latijn, al hadden stellig de Germanen van dat alles een denkbeeld. Oorspronkelijk Germaansche uitdrukkingen werden meer dan eens door vreemde verdreven. Dit is b. v. het geval met *leilhus*, dat vervangen werd door *wine* (vinum), zooals het ons reeds in het Kerelslied tegenklinkt. *Olifanten, panters, marmotten, draken, mossels, oesters, muilezels, luipaards, beesten, draken, tortels, struisvogels, tijgers, en pauwen* zijn Latijnsche benamingen, dit let niet, dat de Germanen zulke « *dieren* » als « *ros* » alreeds kenden. Namen van vruchten als *amandel, kastanje, kers, kwee, mispel, moerbeij, pruim* komen rechtstreeks van het Latijn, en vele namen van delfstoffen, stoffen als *terpentijn, marmer, git*, insgelijks evenzeer als de moeskruiden: *asperge, konkommer, raaf, beet, kervel, pompoen*, die door de Romeinen aan de Germanen werden aangeleerd. In de bouwkunst hebben onze voorouders ook ontleend als *mortel, helder, kerker, zolder, straat, poort, kamer, paal, muur, plank, wal, put, toren, tegel* en *pleister*. *Most, enten, kouter, sikkel, vork, oogst, vlegel*, hebben *mes, zeissen, gaffel* en *dreschel* overmeesterd. *Kok, spijs, boter, zemelen* stammen blijkbaar ook af van de taal der Romeinen. De handel heeft zich van de Latijnsche benamingen *pond, ons, mijl, markt* en *tol* bediend. Begrippen met de schrijfkunstverbonden klinken evenals in 't Latijn, b. v. *dichten* (dictare), *kaart, inkt, vers, letter, ouwel, papier, noot, penseel, proza, stijl, perkament, pen, brief, en zegel*. Vakwoorden der geneeskunde zijn insgelijks aan de Romeinen ontleend als *pols* en *palm* evenals de woorden, die in verband staan met christelijke of godsdienstige oefeningen en welke men in een Germaansch klee

heeft gewikkeld. De namen van de maanden, de dagen en vele Latijnsche uitdrukkingen der rechtstaal en der taalkunde verwierven burgerrecht.

Ter verschooning dient gezeld, dat onze taal niet alléén in dat geval verkeert, maar dat hare zusters die uitdrukkingen ook meestal hebben overgenomen. Dit is b. v. waarheid, aangaande de vakwoorden der spraakleer.

De bestuurlijke taal was Fransch of met Fransche en Latijnsche woorden doorspekt. Aan Vlaamsche werkwoorden hechtte men Fransche uitgangen en men kwam aandragen met echte misbaksels en monsters.

Om zoo te zeggen, tegelijkertijd, kwam eene Germaansche kuur dien al te Latino-Franschen invloed stuiten van het Burgondisch huis, de Renaissance, de Rederijkers, het Hof en het Bestuur. In Vlaanderen traden hier mannen op als Van den Werve, Marnix, Stevin, die hunne tegenhangers vonden over den Moerdijk in Coornhert, Roemer Visser, Hooft en anderen.

De West-Vlaming Jan Van Mussem heeft een « Vocabularius van sommige wtlantsche woorden » doen drukken en Simon Stevin was ook bewust van de goede eigenschappen zijner moederspraak. Hij roemde hare « cortheyt », blijkende uit een overgroot getal eenlettergrepige woorden ; de gemakkelijckheid, waarmede de « saenvouging » geschiedt ; de buitengewone geschiktheid, om « de consten grontlick (te) leeren » ; hare kracht om « de hoorders heftelick te beweghen tot des sprekers voornemen. » Rijk was het Nederlandsch of het Dietsch, opperde Stevin ; het kon in zich zelf alle kracht putten, want had het niet (zijns inziens) 742 eenlettergrepige werkwoorden (stammen) 1428 eenlettergrepige grondnamen, terwijl het Grieksch er maar 45 van de eerste en 200 van de tweede reeks heeft ? Latijn, Fransch, Spaansch en Italiaansch moeten eveneens voor het Nederlandsch de vlag strijken, want « als by voor beelt », zegt Stevin, « soo ymant een seker mes eygentlick ghebruyckte om cork me te snijen, hy sal dat sonder hem te bedenken noemen *Corckmes*, niet teghenstaende hy die versaemde naem noyt ghehoort en had. » Met het Dietsche woord gewapend kan men de gemoederen bewegen, omkeeren en roeren, oordeelt hij, maar het is te hopen, dat die krachtige taal enkel ten goede gebezigd worde.

Zulke beschouwingen streelden de liefde voor eigen taal en doelmatiger dan die van Becanus ; ook zij hielpen mede, om de taalzuivering in 't leven te roepen.

Dirck Volckertsen Coornhert was tegenover Van den Werve, wat Pontus de Heuter geweest was tegenover Joas Lambrecht. Zijne denkbeelden over taalzuivering deelde hij mede in twee voorreden, de eene vóór zijne

vertaling van Cicero's werk « Over de Plichten », de andere vóór het door hem namens de Kamer « *In Liefde Bloeiende* » uitgegeven « Kort Begrip, leerende recht Duidts spreken, oock waarheit van valsheit te scheidt, bestaande in vier deelen : 1. Tweespraack van de Nederduytsche letterkunst ; 2. Ruyghbewerp van de Redenkaveling ; 3. Kort begrip des redenkavelings, in slechten rijm ; 4. Rederijckerkunst, in rijm op 't kortst vervat. » In zijne eerste voorrede wijst hij er op, dat de Hoogduitschers zich veel moeite geven, om hunne taal van vreemde smetten vrij te houden. Zij zijn echter, naar zijn oordeel, zoo diep gevallen als de Nederlanders en moeten ook veelal hunne toevlucht nemen tot de Latijnsche en de Fransche uitdrukking. Zoo verderfelijck, zoo overwegend was het schier uitsluitend gebruik van Latijn en Fransch geworden. Terecht vraakt hij, dat men, namens den vorst, uitdrukkingen bezigt als « Ten eynde dat niemant en pretendere actie van ignorantie » in plaats van te gewagen van eene verontschuldiging door onwetendheid. Zijns inziens, moeten *generael, comparatie* en *societas* de plaats ruimen voor *algemeen, vergelijking* en *gezelligheid*. Dat deze zegswijzen evenmin goed zijn — vooral de laatste — heeft het gebruik reeds lang uitgemaakt ; de spraakmakende gemeente heeft integendeel de twee eerste doen doorgaan. Hij verklaart echter « *victorie* », « *conscientie* », en « *glorie* » hetzij welluidendheidshalve, hetzij om andere redenen, niet te kunnen verdietschen. In zijn « Kort Begrip » weidt hij eerder uit over de *voordeelen* eener zuivere spraak dan over de *nadeelen* eener verbasterde taal. De taal, zegt hij nagenoeg, dient om de gedachten te schilderen, en om dezelve zoo bekoorlijk mogelijk aan te bieden, hoeft men geene vreemde verwen op zijn palet te brengen. De pogingen der uitheemsche heeren, die de taal hebben ten onder gebracht door haar met vreemden ballast te overladen, moeten worden misprezen, maar diegene van de Kamer, welke het boek uitgaf, waarvan hij de Voorrede schreef, luide worden toegejuicht.

Het « Kort Begrip » was eigenlijk bijna gansch van de hand van Spieghele. Daar hij zich vooral wendde tot de hoofden der hoogeschool om het gebruik der « onbekende spraken » te beknibbelen — wat hij eene « sotte tiranny » noemde — moest zijn werk even gunstig werken op de classieke taalkundigen als dat van Van den Werve meer bijzonderlijk op 't publiek der rechtsgeleerden. Ook vlecht Jonckbloet hem kransen, voor zijne pogingen ten voordeele der taalzuivering.

Door zijn persoonlijk voorbeeld werkte Roemer Visser, evenals Spieghele. Hij was medewerker van het « Kort

Begrip ». Het « bastertduyts » had, zijns inziens, de Nederlandsche taal « besmeurd », hij kon zich evenmin vergapen aan de verdorven taal der rederijkers als aan hunne kunstenmakerijen.

Hooft, de verfijnde Muiderdorst, deed voor Holland wat Marnix deed in Vlaanderen. In zijne uitgebride « Histories » heeft hij geen enkel bastaardwoord gebruikt. Hij heeft vele nieuwe woorden geschapen, neologismen verzonnen, die echter aan het purism grenzen, ook werden *voorspraken* in stede van *advocaten*, *lijftochtenaresen* voor *douarières* evenmin als *teegheurohouders* aangenomen door het nageslacht. Alle bewegingen kunnen tot buitensporigheden leiden en deze werd stellig door Hooft niet in toom gehouden ; hij is dan ook later van zijne dwalingen bekomen.

Dit ijveren mag in allen gevalle als zeer gezond worden beschouwd, en in Noord en Zuid werd even warm daaraan meegewerkt. Het kwaad was diep ingeworteld ; er diende een scherp snoeimes te worden gehanteerd, om hetzelfde weg te snijden.

De bijzonderste ijveraar in die richting was in Vlaanderen Jan Van den Werve, tijdgenoot van Anna Bijns, M. de Casteleyn en Marcus Van Vaernewijck. Hij werd geboren in de eerste helft der zestiende eeuw, was afkomstig van eene oude adellijke familie en was ridder en heer van Hovorst. De Van den Werve's vervulden reeds eereambten te Antwerpen, van in de dertiende eeuw. Zekere Jacob Van den Werve was in 1270 burgemeester van Antwerpen, en het is van dezen middeleeuwschen schout, dat onze taalkundige afstamde. Toen het belangrijk werk, dat wij verder bespreken, verscheen, waren er op dat oogenblik vier rechtsgeleerden of magistraten, die te Antwerpen leefden en den naam Jan Van den Werve droegen. De eerste Jan Van den Werve, was onderschout van Antwerpen van 1533 tot 1551 ; op 21 Oogst 1552, viel hij met zijn rijtuig, zijne vrouw, zijne meid en zijn gek door eene houten poortbrug en verdrong. Een tweede Jan Van den Werve, zoon van Geeraard, was in 1553 schepene van Antwerpen, en later, tot in 1560, werd hij herhaaldelijk tot die waardigheid verheven ; hij bekleedde ook het ambt van Gulde-Deken van de Lakenhalle en Peismaker. De derde Jan Van den Werve, zoon van Hendrik, was in 1539 hoofdman van de poorterijen van 1550 tot 1576 schepen der stad Antwerpen. Hij werd gedood, tijdens de Spaansche Furie, toen hij zijne stad tegen de soldaten van Filips II wilde beschermen. De vierde Jan Van den Werve, geboren in 1524, studeerde in de rechten, werd advocaat der Antwerpsche rechtbanken en deed zich opmerken als bekwaam vakman.

Het is meer dan waarschijnlijk deze Van den Werve,

die als de taalkundige mag worden beschouwd ; dezes vrouw heette Margaretha Van Boexem. Hij was schepene in 1533, 1534, 1538 en 1576. Ook deze wordt bedoeld in het « Vaderlandsch Museum », (1) en er wordt klaar en duidelijk in bewezen dat de taalkundige tragisch omkwam, tijdens de Spaansche Furie, den 4 Nov. 1576.

In allen gevalle, heette hij Jan Van den Werve en hij was, naar allen schijn dus, de derde van dien naam.

De Van den Werve's hebben vertakkingen tot in Italië, ten gevolge van het huwelijk van een hunner met eene rijke dame van Genua.

Het wapen der familie was : in het eerste en vierde kwartier een everzwijn op een gouden veld en in het tweede en het derde drie zilveren kepers op een zwart veld.

« Koornhert was de eerste », zegt Ypeij, (2) « die de uitheemsche woorden, welke men gebruikte, met nauwkeurigheid, naar derzelver kracht van beteekenis, in het Nederlandsch vertaalde. Hem volgden daarin de beste schrijvers en uit den arbeid van die allen, ontstond het werk van Jan Van den Werve.... »

De taal had door den invloed van het Latijn een classieken zwier bekomen, maar de woordenschat en de zinnenbouw waren innig vervreemd en ontaard.

« Men had », zegt Serrure, (3) « in de zestiende eeuw de zuivere tael, waerin de meeste onzer oude keuren, herbrenge en oorkonden vervat zijn, vergeten, om een aental vreemde uitdrukkingen aen het Romeinsch recht, dat sedert de wedergeboorte der letteren, ook met meer vlijt werd beoefend, te ontleenen en meestal zonder oordeel maer over te nemen. In den leeftijd van onzer schrijver nam het kwaed vooral toe. Hij getuigt immers van die Latijnsche woorden, dat zij « Over luttele jaren soo verre waren te sueckene als si nu op de tonghe rijden, ende worden ghemeyn. »

Ten einde die kwaal te bekampen, maakte hij eene lijst op van de meest gebruikte vreemde uitdrukkingen, met de Nederlandsche vertaling ernaast. Hij doopte dit werk « Het tresoor der Duytscher talen : Een seer profijtelick boeck voor alle de ghene die de Latijnsche sprake ende meer andere niet en connen ende bysondere die het Recht hanteeren : Ghemaect van den Edelen ende hooghstamighen heere Heer Jan Van den Werve, Ridder, gheprint by Hans de Laet met privilegie van twee jaren. Ghegheven te Bruessele int jaer ons Heeren M. DLII den

(1) Jan Van den Werve, taalk. der XVIe eeuw, blz. 105-128, (1558).

(2) Blz. 407.

(3) Blz. 110.

9 Novembris. Onderteeckent P. de Lens. Gheprint Thantwerpen in de Camerstrate in den Salm by my Hans de Laet int Jaer M. DLIII. »

Daar Jan Van den Werve gedurende verscheidene jaren het ambt van schepene bekleedde, was hij in staat, van dichtbij de verbasterde taal te leeren kennen, die in zwang was bij de schepenenbank. Zijne pogingen waren loffelijk maar zijne uitdrukkingen waren niet altijd geijkt. Enkel vóór kort, zegt hij, is het Latijn in de mode geraakt. De menschen zijn verzet op al dien vreemden tooi en alzoo vergeten zij hun Dietschen taalschat. Van den Werve hoopt er in geslaagd te zijn, al die schuimwoorden door goede, kerngezond Vlaamsche uitdrukkingen te vervangen. Hij wil echter niet overdrijven en stelt zich niet aan als purist.

Het werk moet opgang hebben gemaakt, want spoedig beleefde het eenen anderen druk. Ten einde logisch te zijn, heette Van de Werve thans zijn Tresoor « Schat » en de titel luidde in zijn geheel « Den Schat der Duytscher talen ; Een seer profijtelyck boeck voor alle de gene die de Latijnsche sprake ende meer andere niet en connen, ende bysondere die het Recht hanteren. Ghemaect van den Edelen ende hoochstammighen heer, Heer Jan Van den Werve, Ridder, Antwerpen, 1559. »

't Boek werd zeven maal herdrukt. De eerste uitgave bedroeg vier en negentig ongecijferde bladen of honderd acht en tachtig bladzijden. Het in hout gesneden vignet van den drukker staat op den titel, verbeeldende eenen zaaïenden man met de spreuk er bij : *Spes alit agricolas*.

De tweede uitgaaf kwam van de pers bij Jan Van Ghelen, die de belangrijke voorrede van de eerste uitgaaf door zijn voorganger Jan de Laet bezorgd, woordelijk afschreef. Deze druk is van 1577. Hij is kennelijk ook aan het vignet des drukkers, verbeeldend twee op de achterste pooten bij een boom rechtstaande hazewinden.

Ypeij vermeldt eene uitgaaf van 1601. Zij draagt geen naam van stad of drukkerij.

Later, kwamen nog twee herdrukken uit bij Bruyn Hz. Schinckel, te Delft, 1605 en 1608. In 1623, verscheen te Hoorn « voor Lourens Willemsz, Boeckvercooper aan de zuydt-zyde van de groote kerck » eene voorlaatste uitgaaf met vignet, verbeeldende eenen eenhoorn, die een schild, waerop een hoorn, vasthoudt. »

De laatste druk verscheen « by de Weduw' van Theunis Jacobsz, Boeckvercooper op 't Water, in de Loots-man, 1664. » (Amsterdam.)

Het werkje is in al de uitgaven op twee kolommen gedrukt.

De rechtstermen en vreemde woorden staan door

elkaar, maar de volgorde is naar de twee eerste letters.

De drukker Jan de Laet, juicht het plan toe ; hij ook vergelijkt de moedertaal met het goud, dat begraven ligt in de aarde. Hij is overtuigd, dat het gewoon volk verblind wordt door al die vreemde woorden, waarmede de prokureurs schermen om zich onverstaanbaar te maken.

Het boek van Jan Van den Werve oefende een heilzamen invloed uit en voortaan zouden indringers als *generael* en *comparatie*, enz. als onbruikbaar worden gestempeld.

L. Meyer en Simon Van Leeuwen, die, de eene in 1654, de andere in 1658 een lexikon uitgaven, hebben blijkbaar Van den Werve geraadpleegd en gexcerpeerd. Westerbeaen, een schrijver van de zestiende eeuw, brengt hulde aan Van den Werve's pogingen en stelt vast, dat veel vooruitgang, op 't gebied der keurigheid, werd afgelegd en dit grootendeels aan Van den Werve te danken is. Ook Coornhert zwaaide hem onverdeelden lof toe.

De groote Joost Van den Vondel heeft niet alleen door zijne raadgevingen maar vooral door zijne heerlijke gewrochten de taalzuivering in de hand gewerkt. Ook hier verdient daarom Neerland's grootste dichter eene eereplaats. 't Was overigens Vlaamsch, Antwerpsch bloed, dat hem in de aderen vloeide. Zijn degelijk vertaalwerk uit het Latijn, zijne oorspronkelijke poëzie, zijn sierlijk proza, alles draagt dien zuiveren stempel, dien smetteloozen zwanenglans. In zijne « Aenleidinge ter Nederduitsche dichtkunst » sluit Vondel zich volgender wijze aan bij de richting der taalzuivering :

« Wat onze spraek belangt, die is, sedert weinige jaren herwaert van bastertwoorden en onduitsch allengs geschuimt, en gebouwt, en geeft den leerling nu veel vooruit, om naer den palmtack in dit renperck te rennen, tegens en voorby henlieden, die met zulcke een zure moeite en arbeitzaemheit dit spoor onlangs begosten te leggen. Zoo men uit hunne gedichten en schriften, oock uit Neerlantsche hantvestboeken, die eige manieren van spreeken by een zamelt, en zich eigen maeckt, daer is een schat van weisprekenheit by der hant, veel tijds gewonnen, en middel om noch maghtigh in nieuwe koppelwoorden (waer in onze spraek niet min geluckigh dan de Grieksche is) aen te winnen, zoo men met oordeel te wercke ga. Deze spraek wort tegenwoordigh in 's Gravenhage, de Raetkamer der Heeren Staten, en het hof van hunnen stedehouder, en t' Amsterdam, de maghtighste koopstadt der weerelt, allervolmaakst gesproken, by lieden van goede opvoedinge, indien men der hovelingen en pleiteren en kooplieden onduitsche termen uitsluite : want out Amsterdamsch is te mal, en plat

Antwerpsch is te walgelijck, en niet onderscheidelijck genoegh. Hierom moeten wij deze tongen matigen, en mengen en met kennisse besnoeien, oock niet al te Latijnachtigh, nochte te naeu gezet en nieuwelijck Duitsch spreken, maer zulcks dat de tong haer eigenschap niet en verlieze, waer van de hervormers onzer spraecke niet geheel vry zijn. »

Geen purist maar een smaakvol taalzuiveraar, den gulden middelweg bewandelend, zoo doet zich in zijne voorschriften Neerland's lettervorst voor; door zijne meesterwerken heeft hij echter nog meer ten goede der loutering van ons taal- en letterschoon bijgedragen.

Pieter Heyns, geboren te Antwerpen in 1537, waar hij later het ambt van onderwijzer waarnam, was ook een verdienstelijck taalzuiveraar. Goed aardrijkskundige en boezemvriend van Ortelius, door zijne tijdgenooten zeer geacht, was hijfactor der Rederijkkamer « Den Bloeyende Wyngaerd » van Berchem, bij Antwerpen. Het huis « De Lauwerboom » werd door hem aangekocht; hij stichtte er eene der befaamde scholen van Antwerpen. Hij werd van hoogerhand aangesteld tot deken der schoolmeestersgilde. Aanhanger van den hervormden godsdienst, ging hij met zijne vrouw en zijn kroost zich vestigen te Haarlem, waar hij, naar allen schijn, overleed in 1597. Hij gaf uit: « M. D. L. X. V. III, ABC oft Exemplen om de kinderen bequamelick te leeren schryven, inhoudende veel schoonesentencien tot onderwysinghe der jonckheyt. »

De Belle Forest van Komen, in Vlaanderen, heeft over hem gezegd in zijne naar Guicciardini's bewerkte beschrijving van de Nederlanden: « Cestuy en ses vers fait profession d'éviter l'usage de tout vocable forain et étranger ainsi que jusqu'à présent plusieurs autres en ont usé afin de faire voir à chacun que cette langue copieuse et riche de soy, pour exprimer et discourir de quelque chose que ce soit; sans qu'il luy faille emprunter à ses voisins et moins aux nations lointaines, ce qui est un dessein grand et louable.... »

Heyns was een van Plantijn's beste vrienden. Voor Ortelius' kaarten bezorgde hij Dietsche benamingen in plaats van de Latijnsche.

Heyns komt ons voor als een zeer practisch man, die in zijn werkkring veel goeds heeft gesticht; onder de kuischende taalephoren geldt hij als een der verdienstelijckste.

Filips van Marnix, geboren te Brussel in 1538, burgemeester der stad Antwerpen, overleden te Leiden den 15 December 1598, was in zijn tijd « de eerste, die het spraakkundige der Nederlandsche taal opzettelijck beoe-

fend had om hetzelve te verbeteren.» (1) Hij ijverde o.a. voor het behoud van den schoonen vorm « du » 2^e persoon enkelvoud van het persoonlijk voornaamwoord. Alhoewel het plicht is, het hoofd in den schoot te leggen bij het verlies van zulk een taalvorm, toch kunnen wij niet nalaten, bloemen te strooien over zulk een heengaan. En hij, die geworsteld heeft voor het behoud van zulk een vorm, die niet alleen thans nog bekoorlijk klinkt in 't Limburgsch taaleigen maar in de gedichten van Dautzenberg, en waaraan de heer Meert eene bekroonde verhandeling wijdde, (2) Marnix is waardig geroemd te worden om dat streven. Ook hier geldt wat van Vondel werd gezegd, namelijk, dat zijn krachtig proza door het machtige voorbeeld ervan veel meer invloed oefende nog op de zuivering van taal en stijl dan welke voorschriften ook.

Marnix betreurt namelijk, dat men in de Nederlanden den meervoudsvorm der voornaamwoorden heeft ingevoerd, in stede van het schoone enkelvoud « du ». Is het niet ietwat overdreven te denken, dat Marnix deze zaak als eene deels godsdienstige, deels nationale heeft opgevat? Indien hij de Spaansche vormen « nos otros » en « vos otros » heeft aangehaald nevens de enkelvoudsvormen der pronomina van de Duitschers, Franschen en Engelschen, was het niet om bij middel van voorbeelden uit de toestanden van zijn tijd het ongelijk der Vlamingen en Hollanders tegenover broedervolken aan te toonen? Verder steunde hij eenvoudig op de logica, als hij het als eene dwaasheid voorstelde, het éénige goddelijk wezen, met een meervoudsvorm aan te spreken! Mijns inziens, is de gevolgtrekking van den heer Dr. Paul Fredericq, mijn geleerden meester, ietwat ver gezocht; vooral wanneer hij de vergelijking maakt tusschen het streven van den abt de Foere en dat van den keurigen Marnix; (3) integendeel tred ik heel en al zijne zienswijze bij, aangaande hetgeen hij zegt over de pogingen van Marnix, om het Dietsche vaderland uit te breiden. In dien tijd ware het nog wellicht mogelijk geweest den overigens heerlijken droom der tegenwoordige « Dietschgezinden » te verwezenlijken om ééne taal van Duinkerke tot aan den Finlandschen zeeboezem te bekomen « lancx de Oostersche zee henen tot aen Dantzich toe. » (4) Alhoewel Marnix even flink en bijtend de pen hanteerde in 't Fransch als in 't Nederlandsch, ijverde hij, om onze schoone Germaansche taalvormen te bewaren

(1) Ypeij. — Deel I, blz. 396.

(2) 1890.

(3) Blz. 71. — Marnix en zijne Nederlandsche geschriften.

(4) Blz. 72.

en ook om die taal zoo groot, zoo uitgebreid en zoo rein mogelijk te behouden. Het nageslacht heeft den duvorm opgegeven, het streven van Marnix was toch nuttig en kon het leiden tot de zegepraal; alhoewel het dietschlandism of pangermanism thans eene herschen-schim geworden is, kon het ten tijde van Marnix met meer kans tot wclslagen hebben wortel geschoten. Daarom zijn de pogingen van Marnix loffelijk, gezien in de omljsting dier tijden en sluiten zij zich aan bij de beste op taalzuiverend gebied.

Deze taalzuiverende beweging gaat deels uit van rederijkers, deels vaart zij op tegen de rederijkers zelven. De besten onder hen sloten er zich bij aan, want ook onder hen waren ongemeene geesten. En dezen hielden zich niet alleen met het louteren der taal bezig, zij zochten ook de wetten op, die met het beoefenen van het schoone moesten gepaard gaan, wat dan ook onder de volgende hoofding zal worden uiteengezet.

2. *De Rederijkers en de Versbouw.*

De taalkundige werking der rederijkers is deels rechtstreeksch, deels onrechtstreeksch; in allen gevalle, had zij geen buitengewoon goede gevolgen voor taal, stijl en poëzie. Terwijl Vondel, Hooft, Cats en Marnix zich beijverden, om eene zoo zuiver mogelijke taal te schrijven, bedierven dezen eerder den taalschat en was het tegen hen, dat de keurders en zuiveraars moesten te velde trekken. Zij droegen er ook toe bij, om de schoone accentverzen der middeleeuwen te doen verdwijnen en de classieke maten op onze letteren toe te passen. Het is vooral in het opzicht van hun invloed op dat gebied, dat de rederijkers hier ter sprake dienen te komen.

De regels van den klemtoon waren dezelfde in het Middelnederlandsch als thans; de opvatting van den voet verschilde echter van dien in de classieke talen. De regels der Middelnederlandsche versbouwkunde zouden wij volgender wijze kunnen samenvatten: 1) Het zakelijk deel van het woord was alles; het zwakke deel kon derhalve zelfs ontbreken. — 2) Er bestond geen regel voor het getal lettergrepen van de zwakke helft (Opslag, daling). — 3) Er mag een opslag voorafgaan, en deze wordt niet beschouwd als behoorend tot de maat.

Alvorens wij aantoonen, hoe zij poëzie en versbouw opvatten, en aan dezelve zekere wetten stellen, dienen de rederijkers wat van naderbij bekeken te worden, in hun midden en in hun werk.

De kamers van rhetorica bestonden uit twee soorten:

de vrije, welke erkend waren van hooger hand en de onvrije, die ook geen hulpgeld verkregen.... Hoofden en kamerbroeders, zoo heetten de leden. De hoofden waren *prinse, keizer, deken, hoofdman* en *facteur*. De *fiskael* was daar, om de orde te handhaven en de rekeningen na te zien; er was ook een *vaendeldrager*. Gedurende de mei-maand was er zelfs een *meiprins*. De dichter der kamer was de *facteur*. Hem was de last opgedragen gedichten en tooneelstukken « te vervaardigen » en de prijskaarten uit te schrijven. Verder moest hij de rollen uitdeelen aan de spelers en de *jonghers* in de kunst van rhetorijken onderwijzen. De *prins* moest alles keuren en nazien, wat de letterkundige stukken betreft. De kamers oefenden zich in het maken van tooneelstukken, maar vooral van *kniegedichten*. Zij legden zich echter nog meer toe op het vertoonen dan het maken van tooneeldichten. Er waren prijskampen, die aanleiding gaven tot optochten, en *landjuweelen* en *haagspelen* heetten. Deze laatsten grepen plaats in de dorpen, de eersten in de steden. Vragen werden gesteld die moesten opgelost worden, beantwoord onder den vorm van blijspelen of spelen van zinne; somtijds eischte men eene *prologue* waarin de vraag moest opgelost worden, welke men het *poëtelijk punt* noemde. Er waren prijzen voor de talrijkste kamer, voor *het schoonst inkomen* en deze prijzen bestonden in zilveren schalen, bekers, penningen, rozenhoeden, bloemen, enz.

Er waren grootsche optochten of *intreden*. (1)

Op elk punt van de Nederlanden, was zulke kamer ontstaan. Te Ieperen bestond de « Alpha en de Omega », « de Fonteyne » te Gent, gesticht in 1448, « het Boeck » te Brussel, ontstaan in 1401, « de Violieren » te Antwerpen, (sedert 1400), « Ste Barbara » te Kortrijk (sedert 1427), « de Rose » te Leuven, wier stichting dagteekent sedert 1468; verder nog te Brugge « de drie Sanctinnen », « 't Mariakransken » te Brussel, « Jhesus met de Balsembloeme » te Mechelen (sedert 1493), « de Christusooogen » te Diest (sedert 1502), « de Lelie » te Diest (sedert 1470), « de groeyende Boom » te Lier (sedert 1479), « het Jenetenbloemken » in dezelfde stad, « de Peoene » te Mechelen. (omstreeks 1488), « de Heilige Geest » te Oudenaerde (ongeveer rond 1488), « de Goudbloem » te Antwerpen (reeds in 1482), later de « Olijftak » der zelfde stad, « de Heiligen Geest » te Brugge. (2).

Uiterlijk was de praalstoet dikwijls het doel en innerlijk verving geknutsel vaak de kunst. De letterkundige wed-

(1) Verhandeling over de Nederlandsche Dichtkunst in België, door F. A. Snellaert, Brussel, M. Hayez, 1838.

(2) Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, door Dr. Jan ten Brink, 1896, blz. 228.

strijden bestonden zelfs in het oplossen van echte rebus-sen. Een soort van beeldspraak werd beoefend, niet in den vollen zin van overdrachtelijke taal, maar van hieroglyphische teekens. Zoo zien wij « akkoord » (1) verbeeld door « Twee mannen, die elkaar de hand geven », ook nog door « Twee of vijf klokken van eenen bejaard. » « Altijd » wordt uitgedrukt door « eenen hoop schatten met eene koord vastgebonden en die *al* moeten betee-kenen ; daarbij de figuur des tijds. » (Hierbij hoorde het beeld van een man met de zeis gewapend, die den levensdraad afsnijdt.) « Broederlijk » werd geteekend onder den vorm van « Twee Paters » en een « lijk » ! ! ! Het bijwoord « dan » werd gewoonlijk voorgesteld door de figuur van Dan, kennelijk aan den duivel, die op zijn rechter arm gezeten is, enz.

Niettemin werd de eeredienst van de taal en van het schoone onderhouden door de rederijkers ; de menschen, wier verbeelding van kindsbeen af getroffen werd door die bonte stoeten, ingericht voor taal en eigen schoon, moesten medegesleept worden door die verheerlijking. Er waren overigens onder die rederijkers ernstige mannen die gewichtige verbeteringen tot stand brachten. Wij mogen inderdaad met fierheid wijzen op Anthonis de Roovere, Kornelis van Ghistele, Colyn van Rijsssele, Johan Baptista Houwaert, enz.

Anthonis de Roovere werd geboren te Brugge in de eerste helft der vijftiende eeuw : hij was metselaar van ambacht, maar sedert zijne jeugd blonk hij uit door een wezenlijk dichterlijk talent. Onder zijne werken zijn er geene, die een echt taalkundigen titel dragen. Evenals zijne vrienden, predikte hij door het voorbeeld en bestendigde alzoo de zienswijze der rederijkers. Hij werd vereerd met den titel « Vlaemsch Dokter en poëtisch Rethoricien. » De Brugsche Rederijkerskamer verhief hem tot prins. Hij stierf te Brugge, den 16 Mei 1482. Zijne werken werden tachtig jaar later uitgegeven door Eduard de Deene, schilder en factor der « drie Sanctinnen. » Deze werd geboren in 't begin der 16^e eeuw en stierf omstreeks 1579.

Kornelis van Ghistele was factor der rederijkerskamer « de Goudbloem » van Antwerpen. Zijne voorvaderen behoorden tot den adelstand. Bijna al de Latijnsche meesterstukken werden door hem « rhetorijckelijck overgheset, plaissant ende weerdich om lesen. »

Colyn van Rijsssele en J. B. Houwaert (geboren te Brussel in 1533, overleden in 1599) gedroegen zich insgelijks naar de voorschriften van de rederijkers.

(1) De zinnebeeldige taal der Oude Rederijkers, door P. Génard, 1897, Januari en Februari, Verslagen der Konink. VI. Academie.

Gillis de Rammeleere, Gentsch dichter uit de 16e eeuw, was in 1516 en 1517 deken der « Fontaine ». Hij liet eenige gedichten na in handschrift en ook een berijmd testament.

Andries van der Meulen leefde in de laatste helft der 15^e eeuw en was bekend te Oudenaerde als een der beste rederijkers.

Jan van den Dale, geboren te Brussel, waar hij leefde op het einde der XVe eeuw, is een verdienstelijk navolger van Erasmus.

Door hunne voorbeelden, door hunne gedichten, deden zij de voorschriften der rederijkers voortleven, welke echter eerst in een Codex werden verzameld door **Mathijs de Casteleyn**, die eene echte kunstleer van die tijden heeft nagelaten.

de Casteleyn werd omstreeks 1488 geboren te Oudenaerde, uit ouders, die tot de poorterij behoorden. Hij ontving zijne eerste opleiding in zijne geboortestad en bereidde zich voor tot den geestelijken staat. In 1512 was hij reeds priester ; in 1530, was hij apostolisch notaris en diaken der parochiale kerk van Pamele. Langen tijd, was hij factor van de Kamer « Pax Vobis » en hij stierf er in 1550.

Wij stappen heen over zijne 36 esbatementen, 38 tafelspelen, 12 « staende spelen van zinne » en 30 wagenspelen om te komen tot het beroemd gebleven werk « de Konst van Rhetoriken », door hem waarschijnlijk gemaakt op het einde van zijn leven. Het is een soort van wetboek, dat de kunstregels aanduidt door de rederijkers gevolgd. In dit wetboek stelt de Casteleyn ons een dichter voor, die zich nederzet bij een boom en de schoonheid van het landschap geniet. Mercurius verschijnt en raakt hem met zijn staf. De god zegt, dat hij spreekt tot iemand, in wien hij zijn vertrouwen stelt, om de kunst in eere te doen houden. Het is slecht met Rhetorica ; vroeger, was het ruim beter. De dichter moet « historiën en Vlaamsche gesten » lezen « poetrye studeeren » ; zijn doel moet zijn, een gedicht voort te brengen, dat een geheel vormt, waar samenhang in te vinden is. Zijn trant moet luimig wezen. Hij moet kunnen de zaken voorstellen op eene verschillende manier ; hij mag niet plat schrijven maar « statelick. » Wie schrijft moet zijn stijl weten op te smukken door het gebruik van schoone uitdrukkingen « schuym » genoemd, die « eene goede oratie » opluisteren, gelijk de zon des daags, en de maan, gedurende den nacht. Dichters moeten zeer werkzaam zijn ; hunne zending is, de menschen te leeren, te verblijden en te roeren. Een dichter zal zijn werk polijsten en streng wezen jegens zich zelven en jegens anderen. Hij moet in staat zijn, kunstgrepen aan

te wenden en hij dient stoplappen te vermijden. Dubbelzinnigheid en herhalingen zijn verwerpelijk « als slanghen venijn ». Aan het bastaardwoord en aan de gebrekkige spelling moet hij een hardnekkigen oorlog verklaren. Een dichter mag niet dadelijk een spel van zinnen aandurven; eerst make hij balladen, dan een tafelspeelken, een esbatement, enz. Schrijver geeft ook een staaltje van de verschillende dichtvormen, sneden geheeten.

de Casteleyn hecht veel prijs aan de welluidendheid, want « Int paen der ooren leit de scientie meest. » De versregels mogen niet te lang zijn, eene afkeuring van alexandrijnen, hexameters en pentameters. Het gebruik van te veel klinkers is afkeurenswaardig. De zin mag niet opgeofferd worden aan den vorm, anders ware het « rhetorijcke vul corruptiën. »

Twee gelijkkluidende lettergrepen mogen rijmen, al verschillen zij in spelling. Een rijm, dat er enkel een is voor het oor, mag rijmen op een rijm voor het oog en wederzijds. Assonantie is af te keuren en mag enkel in straatdeuntjes worden aangetroffen.

Voordracht, spel, houding, gebaren en toon worden breedvoerig door hem besproken. Aan de uitspraak der „ moet veel aandacht worden gewijd.

In zijn wetboek handelt de Casteleyn ook nog over « Exordiën, Positiën, Divisiën, Narratiën, Egressiën. »

Het doel van de Casteleyn was de kunst weer op te beuren, want hij verklaarde :

« Ick sie, de const heeft langhe ghesneefd,
« Ghetsuckeld, ghedoold, te diverschen plecken,
« Vuer elcken, die devotie daertoe heeft,
« En vuer zulc dat leefd, sal icse ontdecken. »

Niet alleen bestreed hij de stopwoorden, maar hij schreef ook voor, de regels en het rijm zoo te schikken, dat men de kunst niet merke. De taal mocht, zijns inziens, evenmin geschonden worden, om reden, dat men poëzie schreef. Het was beter, de rijmende regels even lang te maken, alhoewel dat geen verplichting was, — navolging van het Fransch. Hij merkte, dat éénlettergrepige woorden het vers stroef maakten en prees aan, dezelve zooveel mogelijk te vermijden. Een klinker kan eene samensmelting of elisie veroorzaken met den volgenden en daar moest dus rekening mede gehouden worden. Aan den klemtoon verleent hij ook veel aandacht en hij spreekt ervan als een deskundige. Het knutselwerk veler dichters keurt hij af en hij hecht weinig waarde aan « Dobbelseerten, Scaeckberd, simpletten, doubletten, riqueracken, baguenauden. » Met balladen, referciën en sneden loopt hij hoog op. Balladen zijn in clauselen van 7, 8, 9; de

referencien van 10 tot 20, de sneden hebben een onbepaald getal verzen. Het ketendicht, het referen en het epigram worden verder door hem besproken; het ketendicht en het referen worden herleid tot in den tijd van Vergilius, die er de eerste bewerker zou van geweest zijn. Epigrams kunnen worden onderscheiden in epigrams *in 't wijze, in 't zotte* en *in 't amoureuse*.

« De verdienste van de Casteleyn », zegt G. Kalff, (1) « ligt meer daarin, dat hij een wetboek geschreven heeft, dan in de waarde van dat wetboek zelf. Lang vóór dat het werk in druk uitkwam — de stukken wijzen het uit — werden kunstregels als die van de Casteleyn, door hem en andere facteurs aan de Rederijkers verkondigd en door dezen geeerbiedigd.

« Het is niet te ontkennen, dat er in sommige dier regels iets goeds is : zich te ontwikkelen voor studie en lectuur ; eentonigheid vermijden ; streven naar zuivere, edele taal ; veel schrappen ; scherpe critiek oefenen — dat doet nog elk kunstenaar, al behoeft hij dat niet uit een boekje te leeren.

« Het is een verdienste van de Casteleyn zulke wenken te hebben gegeven in een tijd, die zoo weinig begrip had van literaire kunst. Door zijn wetboek eerst is in ons volk het besef levendig geworden, dat de poëzie eene *kunst* is, die beoefend *moet* worden. Aan den anderen kant mag men niet voorbijzien, hoe laag de eischen zijn, welke de Casteleyn stelt, hoe oppervlakkig en bekrompen zijne kunstleer dikwijls is, welk eene kleingeestige zorg voor kleingeestige kunstregels wordt gedragen ; hoe vaak zijne kunst *geknutsel* is.

« Heeft de « Konst van Rhetoriken » ons volk geleerd de poëzie te eerbiedigen en te beoefenen, zij heeft de ontwikkeling dier poëzie ook voor eenigen tijd belemmerd en in eene verkeerde richting geleid. »

Nog een paar andere Vlamingen verdienen hier te worden vermeld om hunne werken over « Rhetorika. »

Jan Van Mussem, West-Vlaamsch redekundige der zestiende eeuw, gaf in het licht « Rhetorica, die edele const van welsegghen ghenomen uyt de oude vermaerdste Rhetorisiennen ende Orateuren als Cicero, Quintilianus ende meer andere.... overghestelt wt den Latijne in gemeender Vlaemscher spraken. Bij M. Jan Van Mussem, residerende te Wormhout (een landgoed ?) in West-Vlaanderen. » Van dit werk verscheen eene uitgave te Antwerpen in 1553 en eene te Gouda in 1607. Zooals het blijkt, is het echter gewijd aan het *ongebonden* woord.

Jonkheer Ymmeloot, Latijnsch, Fransch en Nederlandsch dichter, heer van Steenbrugge, geboren te

(1) Geschied. der Ned. Letterk. in de 16e eeuw, 1e deel, bl. 135-136.

Ieperen, den 27ⁿ October 1574, boezemvriend van D. Heinsius, J. Harduin en W. Nieuwelandt, heeft er veel toe bijgedragen, om het middelceuwsch vers bepaald te doen wijken voor de classieke versmaat in zijn werk « *La France et la Flandre réformées, ou traité enseignant la vraye méthode d'une nouvelle poésie françoise et thioise, harmonieuse et délectable.* » Dit werk verscheen in 1626 en werd gevolgd, hetzelfde jaar nog, van « *Triple meslange poétique, latine, françoise et thyoise.* » Daniel Heinsius heeft zich naar die regels gedragen en zoo werd de poëtiëk der Vlamingen gevolgd door de dichters der Duitsche en der Silesische school.

Van Jan Balthazar Bouwaert is ook bekend « *Historie, regels ende bemerkingen wegens de Nederduytsche Rymkonst.* Door een liefhebber der zelve Konst. »

de Casteleyn, het hoofd dezer school, voerde oorlog tegen het bastaardwoord en de lange versmaten, doch het spijt ons, dat hij het beweegbare Middelnederlandsche vers niet in eere herstelde.

De grammatica en het woordenboek waren reeds op classieken voet geschoeid, waarom zouden de prosodia en metriek niet volgen? Het dunkt ons overigens reeds, de dichters der achttiende eeuw op hunne lange ratelende wagens te hooren aanrollen.

F. Snellaert schrijft echter nog de uitvinding van een vers toe aan de rederijkers. Aldus zegt hij « Iets eigenaerdigs by de rederijkers echter, is dat zy met het laetste vers hunnen clauselen trachten te slaen. Omstreeks den tijd van de Casteleyn, bracht de Engelsche dichter Spencer, hetzelfde in de dichtkunst van zijn land. Naer hem is de *Spencersche* maet geheeten, waarvan de byzonderste moeilykheid is, dat het laetste vers eenen nadruk aen de vorige moet geven. Ik wil den Engelschen dichter de eer zijner dichtwijze niet afnemen; maer zeker is het dat de Vlamingen het niet van hem hebben afgekeken, dewijl reeds, in het jaer 1490, Jan Van den Dale die kunstgreep kende. » (1).

Tijdperk van Overgang.

De Staatkunde en de Taal. — De Nederlandsche taal, zoo meesterlijk beoefend in het Noorden, werd hier meer en meer verwaarloosd. Uit de beschaafde kringen geweerd, werd zij ten hove als eene melaatsche behandeld. Aarts-hertog Aalbrecht gewaardigde zich evenmin, de taal zijner Waalsche als die zijner Vlaamsche onderdanen te spreken :

(1) Bl. 158. — Verhandeling over de Nederl. dichtkunst in België.

tegenover de Franschsprekenden gebruikte hij Spaansch en tegenover de Vlamingen, Duitsch. De bepalingen betrekkelijk de talen, en vervat in de « Blyde Inkomsten », werden niet nageleefd en alle verzet er tegen werd op hooghartige wijze onthaald. Door den Landvoogd en door den Geheimen Raad werd steeds Fransch gebruikt, zelfs in de briefwisseling met de staten der Vlaamsche gewesten of de magistraten van Vlaamsche steden. Provinciale en gemeentelijke overheden en zelfs de ingezetenen moesten hunne verzoekschriften, klachten en grieven in het Fransch opstellen. In de beraadslagingen der Staten-Generaal werd ook het Fransch als de eenige officieele taal gebruikt en alle stukken vandaar uitgaande werden uitsluitend in 't Fransch opgesteld.

Onder het Oostenrijksch Bewind was de tekst dikwerf tweetalig, maar een Fransche tekst had alleen kracht van wet.

De verfransching van het onderwijs was volop aan den gang : in het begin der zestiende eeuw, wordt door de Oratorianen het Latijn door het Fransch als voertaal vervangen, tot in de vierde klas. De Augustijnen en de Minderbroeders volgden dat voorbeeld, maar de Jezuieten bleven het Latijn bezigen. De Regeering moedigde die strekking aan en maakte zelfs in 1778, op aandringen van Desroches, het Fransch verplicht leervak tot in de derde. Er bestonden colleges van eersten of tweeden rang ; te Brussel had men het Groot College, dan gestichten van eersten of tweeden rang te Aalst, Antwerpen, Gent, Halle, Ieperen, Kortrijk, Oudenaarde en Roermond ; de gestichten der Oratorianen te Mechelen, Oostende, Temsche en Veurne ontvingen geldelijke toelagen.

In het begin der achttiende eeuw, leven de zuiderlijke Nederlanden hun afgezonderd leven voort. Herhaaldelijk gebeuren de invallen der Franschen, door de troepen van Lodewijk XIV. In 1697, was Brussel beschoten geworden ; een zekere kunstzin veropenbaarde zich bij den heropbouw der stad en er ontstond handelsijver, naar aanleiding der stichting van de « Compagnie » van Oostende.

Zekere vrijheidszin is onloochenbaar, ten tijde van Anneessens, maar de sluimering duurt voort. Zelfs in het Noorden, dommelt men in, na den heldenstrijd tegen Lodewijk XIV. Er is weelde in Holland maar ook daar is gebrek aan verstandelijk leven. De Hollander blijkt zijne eigenwaarde te verliezen, evenals de Vlaming, bij wien dat gevoel sedert twee eeuwen, uit hoofde der staatkundige moeilijkheden, verdwenen is. Sedert twee eeuwen, heeft de Vlaming het wapen niet meer opgenomen, om het vaderland te verdedigen. Beide gouwen liggen gereed voor eenen nieuwen gebeurlijken inval der Franschen.

Op het einde der achttiende eeuw, heeft men in België te doen met eene door en door Franschgezinde regeering. Het is te denken, dat zoo Jozef II langer de teugels in handen had mogen hebben, hij verbetering in de toestanden zou hebben gebracht. Dat er hoop was op eene wezenlijke verbetering, blijkt uit het feit, dat de Staten van Vlaanderen de uitgave deden van de « Verzameling van XXIV origineele charters, privilegiën en keuren van de provincie van Vlaanderen van de XIIIe, de XIVe, de XVe en de XVIe eeuw. »

Onder die stukken, zijn er verscheidene, die zinspelen op de rechten der Vlaamsche taal en die van aard zijn om 't nationaal gevoel te prikkelen, daar zij wijzen op den verschuldigten eerbied en de aan de taal toe te kennen rechten.

De Taal in de Letteren. — Ten einde een denkbeeld te geven van den weg, door de taal afgelegd, sedert een paar eeuwen, deelen wij eenige staaltjes mede van Nederlandsch van het begin der zeventiende eeuw en van het einde der achttiende eeuw, geschreven in de zuidelijke Nederlanden.

« *Oude vossen zijn quaet om vanghen.* »

Oude vossen zijn seer quaet om vanghen,
Want sy het al weten watter loopt.
So zijn oude grijsaerts quaet om verstranghen,
Want wijsheydt light daer ghedynt en ghehoopt.
Den eervarene men niet licht en verkoopt. »

JOANNES DAVID,

(geb. te Kortrijk 1545, † Antwerpen 1613.

Meer gekuischt klinkt ons Vondel's liedje toe op Cornelis Bakker :

« Wie noit proefde wat een vrouwe,
En haer vrientschap waerdigh is,
Noit den mont van zijn getrouwe
Kuste, suft in duisternis,
Van een' dicken damp betoghen ;
Als een blinde, zonder zon ;
Zonder in het licht der ooghen,
d'Aenghenaeme minnebron,
Zich te spieghlen, zoet te grieven.
Wat 's een leven zonder licht ?
Wat 's gedeeltheit van gelieven ?
Wat quetst zoeter dan de schicht
Van de suickerzoete minne,
's Weerelt groote Koninginne ? »

Dit is een van Vondel's aardigste bruilofsdichten, en zooals men weet, was Vondel een Vlaming uit Antwerpse ouders, toevallig te Keulen geboren.

En om te eindigen, eene brok proza uit de *Verhandeling op d' onacht der moederlijke taal in de Nederlanden*, (Maas-tricht, 1788) van den Brusselschen advocaat Verlooy, dat tevens van taalkundig belang is : « Wij vinden ons in de Nederlanden, byzonder hier in de Oostenryksche, in kunsten en weétenschappen verre beneden onze Nabuereu. Het is niet noodig dit te bewyzen : want eenieder houd zich, helaes ! by ons hier zoo vast van overtuigd, dat men niet het minste twyffelt of het is aen eenen Nederlander volstrekt onmogelijk in eenige kunsten de Franschen te overtreffen. Deéze overtuydheid gaet zoo verre dat ons niets schoon noch groot dunkt of 't moet van Vrankryk zyn.... »

« Toen alle natiën hunne moedertaal begonnen te oefenen, en bemerkten hoezeer de kunsten leden doór het gebruyk eener doode taal (het Latyn) zyn wy, in plaets van ons aen het eygene gelegen te laeten, van vreemd op vreemd gevallen, of 't geén nog erger is, wy hebben het kwaed verdubbelt, het fransch genomen by 't latyn.... »

« Nooit is onzer taele eenige aendagt verleend van het hooggezag. Noch de hoogeschoól van Leuven noch de academie van Brussel hebben haer ooit meer gedaen, dan niet verworpen. Daer komt byna niets uyt in 't vlaemsch ; byna alle onze nieuwsbladeren en andere voortbrengselen der pers, zyn fransch ; en 't zyn de franschen alleen die daarvan de eer hebben, zy zyn het die meest de secretarissen en pedagogen zyn der grooten, onze journalisten, onze gazettiers. »

« In deéze franschdolheid woelen wy nog tot op den dag van heden ; ja, nu nog meer dan ooit.... »

Uitzicht der taal : Het uiterlijk der taal gedurende de zeventiende eeuw, kan men dus reeds uit de drie bovenstaande uittreksels nagaan.

In de zeventiende en achttiende eeuw, is men 't nog niet eens aangaande de verdubbeling der *a*, zelfs niet in Holland : Hooft b. v. verdubbelde de *a*, terwijl Vondel ze niet verdubbelde en *ae* schreef. Dank aan den invloed van J. Nyloë, Huydecoper en Kluyt, werd die verdubbeling voor goed in Holland ingevoerd, terwijl men in Vlaanderen *ae* heeft geschreven, tot in 1864. Voor het overige bleven de hooger ontlede « tweespraken » toonaangevend in Holland en Vlaanderen.

Wat de medeklinkers betreft, de *d* en de *g* waren ingevoerd in den uitgang, waar de overeenkomst der

verbogen vormen zulks verlangde; het onderscheid tusschen *i* en *j* werd duidelijker, *w* en *v*, *s* en *z* werden langzamerhand meer uit elkaar gehouden; voortaan zou *ō* en *eu* worden geschreven en *u* klinker zou door *oe* verbeeld zijn; *ch* werd behouden in *sch* en *ch* zou, na korte klinkers, niet meer moeten verdubbeld worden. Als aanvangletter zou de *k* dienst doen, terwijl de *c* in woorden van vreemden oorsprong zou behouden worden. *ck* zou nog in den uitgang worden gebruikt, *gh* zou den *g* klank verbeelden, *g* gelijk worden aan *kw* en *x* = *ks* zijn; *ij* was nog geen tweeklank en lange *i* werd *y* geschreven, zelfs in opene lettergrepen. In gesloten lettergrepen werd de verdubbeling der lange en gerekte klinkers aangeprezen. Er was nog geene vastheid merkbaar aangaande zekere punten, als b. v. de spelling der tweeklanken.

In zijne « Bijdrage tot een Pragmatische Geschiedenis der Vaderlandsche Taalstudie in Nederland » (1) brengt Dr. W. L. van Helten hulde aan « den eenvoudigen huisonderwijzer Lambert ten Kate en den patriciër Balthazar Huydecoper. » Zij zijn inderdaad de twee merkwaardigste philologen van hun tijd; ten Kate zelfs was de geniale voorlooper van den éénigen Jacob Grimm.

ten Kate werd in 1674 te Amsterdam geboren en hij overleed in 1731. De Engelsche taalkundige Hickes was uitgegaan van het standpunt, dat de taal van den Codex Argenteus, wier gotische afkomst hij betwijfelde, de gemeenschappelijke bron moest wezen van het Angelsaksisch, het Duitsch en het Noorsch. In zijne *Institutions* vergeleek hij, maar hij zag nog het juiste verband niet in en hem scheen de « overblik » te ontbreken, om tot eene omvattende slotsomte geraken. ten Kate bewerkte alsdan, op dezelfde grondslagen steunend, zijn werk « Gemeenschap tussen de Gotische Spraecke en de Nederduytsche » (1710) en in 1723 gaf hij uit « Aenleiding tot de Kennisse van het Verhevene Deel der Nederduytsche Sprake. »

Hij verkondigde eene nieuwe waarheid, toen hij zei, dat de spraakkundige de taalwetten niet maken, niet fabriceren mag, maar dat hij dezelve moet afleiden. Zijn voornaamste werk was « Regelmaet en Rangschikking der Nederduytsche Werkwoorden ». Hij is er toe gekomen, de verba in hoofd- en onderverdeelingen te scheiden. Zijne rangschikking is verre van volmaakt te wezen, daar hij overigens uitging van het nieuw Nederlandsch. Zijne verdienste ligt vooral hierin, dat hij de eerste is, die in de Nederlanden de opvatting had van Grimm, aangaande woordafleiding en klankleer. *Daar alles in de natuur eene oorzaak heeft, is er ook geen verspringen of verschuiven der medeklinkers geschied, zonder vaste wet, zegt hij en zoo legt*

(1) 1882. — J. B. Wolters, Groningen.

hij de eerste grondslagen van de wet van Grimm en levert hem bruikbaar hout voor zijn beroemd « wiel. »

Moeso-Gotisch, Frankisch-Duitsch, Angelsaksisch, Nieuw Hoogduitsch en Yslandsch werden door ten Kate in oogenschouw genomen en benuttigd.

Lambert ten Kate en Balthazar Huydecoper bedoelend, zegt Dr. van Helten in zijn zooeven aanghaalde rede : « Wie noemt hun namen zonder den diepsten eerbied ? Zij waren het, die met geniale scherpzinnigheid zich het eerst een uitzicht verwierven in de eischen, welke de Nederlandsche Taalvorsching aan hare dienaren stelt ; die het eerst onder ons begrepen, dat een degelijke kennis der jongere taal alleen op een historische basis kan steunen. Zij waren het, die, elk in zijn bijzondere richting, op benijdenswaardige wijze met de toenmaals toegankelijke hulpbronnen woerden, en daarbij tot uitkomsten geraakten, welke de hoogst mogelijke bewondering opwekken, en niet alleen in verband met hun eigen dagen, maar ook ten deele met het oog op lateren tijd de grootste waardeering verdienen. »

Met zijn in 1710 uitgegeven boekje « *Gemeenschap tussen de Gottische Sprache en de Nederduytsche* », en de 13 jaar later verschenen « *Aenleiding tot de Kennisse van het verhevene Deel der Nederduytsche Sprache* » veroverde zich ten Kate een eereplaats nevens de beide oudste Germanistische taalvergelijkers, Junius en Hickes ; werd hij, met dezen en den jongeren *Rask*, een der waardige voorgangers van den grooten meester *Jacob Grimm*.

In die werken leeren we hem kennen als den ontdekker van een der gewichtigste verschijnselen in 't Germaansch, de regelmaat der zoogenaamde ongelijkvloeiende vervoeving ; als den grondlegger van eene daaruit voortspuitende gezonde en geregelde woordafleiding ; als den aanwijzer van den samenhang van 't Nederlandsch met de andere Germaansche talen en dialecten ; kortom als den schepper eener breed opgevatte studie der moedertaal. Wil men zich een denkbeeld maken van 's mans, voor de 18^e eeuw ten minste, verbazende belezenheid in het Oudgermaansch, wil men nagaan, hoe vlijtig hij zich bijna al de in zijn tijd beschikbare bouwstoffen heeft ten nutte gemaakt, men lette op het aanzienlijk aantal bronnen, door hem geraadpleegd, als het *Evangelium Gothicum*, de Ohd. geschriften van *Olfrid* en *Williram*, de vertalingen van *Isidorus* en *Tatianus* in datzelfde dialect, het *Evangelicum Anglosaxonicum*, de *Ags. Heptateuch*, de *On. Grammatica* van *Runolphus Jonas*, de *Ragnars drápa*, *G. Japix Rymteryen*, de in De beschrijvinge van Friesland opgenomen *Oudfriesche wetten*, en andere oudere en jongere Germ. werken, met wier verdere opsomming ik

u niet vermoeden wil. Hoe goed hij daarenboven die bronnen verstond, hoe degelijk zijn daaruit geputte kennis was, welk flink inzicht hij o. a. reeds in de klankleer had en hoe methodisch hij bij zijn onderzoekingen te werk ging, daarvan kan bijna elke bladzijde zijner *Aenleiding* een welsprekend getuigenis afleggen. Faalde hij in zijn etymologische navorschingen ook somwijlen daarin, dat hij woorden van verschillende herkomst bij elkaar voegde en tot een gelijken oorsprong trachtte terug te brengen, offerde hij ook een enkele maal nog wel eens aan de oude mijmerliefhebberij, b. v. bij de vraag naar het aantal naamvallen, dat volgens hem in 't Nederlandsch tot 13 zou stijgen, zal men dat een man kwalijk nemen, die het gezonde door hem verkondigde beginsel « dat men de taalwetten moet vinden, en niet maken », steeds in praktijk bracht, die zich aan de strenge wet onderwierp, « dat (hij ten behoeve der afleiding) geen' eene Letter (zocht) te veranderen, te verplaatsen, nogte toe of af te doen, dan uit kragte van een streekhoudende Rooi of Regel ? »

En Huydecoper ? Met het volste recht mogen we hem den schepper noemen van de meer bijzonder nationale wetenschappelijke taalstudie. Wie kan zijn *Aenmerkingen* op Vondel's vertaalde Herscheppingen van Ovidius of zijn aantekeningen op M. Stoke lezen, zonder door bewondering meegeslept te worden voor het fijne oordeel, den ruimen blik en de grondige kennis, waarvan die werken getuigen ? Citaten uit dichters der zeventiende eeuw, waarvan verscheidene tegenwoordig, den leek althans, zelfs niet bij name bekend zijn, aanhalingen uit een reeks zestiendeëeuwsche geschriften, die ook voor menig Neerlandicus van onze dagen nog gesloten boeken zijn gebleven, uit een tal van Dietsche incunabelen en teksten, welke thans in ieders bereik zijn, doch in de achttiende eeuw voor het meerendeel der taalbeoefenaars onbekende grootheden waren, men heeft ze bij hem maar voor 't grijpen. En op welk een wijze toonde hij te beseffen, dat alleen deze hem vasten grond voor den opbouw der taalwetenschap konden leveren ! In welk een mate boden deze hem de middelen om die groote massa voortreffelijke verklaringen te geven van oude Nederlandsche en Dietsche woorden, die voor zijn tijdgenooten niet veel meer dan zinledige klanken waren ! Hoe stelden ze hem in staat over conjugatie en buiging te oordeelen, gelijk hij gedaan heeft, d. i. met kennis van zaken, met beroep op gegevens der werkelijkheid, niet der willekeur ! 't Is waar, de strenge methode van ten Kate was den Amsterdamschen Schepen niet eigen ; phonetische mogelijk- of onmogelijkheid rekende hij niet van al te groot gewicht ; een afleiding b. v. van *preutsch* uit een verzonnen *breedsch*, van *klaveren*, klimmen, uit een verdicht *klauweren*

het aannemen van verwantschap tusschen *brallen*, *pralen* en *pracht*, tusschen *leveren* en het Got. *leujan*, tusschen *beer*, *varken* en het Lat. *verres*, vond bij hem geen bezwaar; zijn redeneeringen over een ablat. absol. in 't Nederlandsch, mogen ons thans doen glimlachen; maar staat daar niet die schat van voortreffelijke opmerkingen tegenover, welke nog vrij wat tekortkomingen zouden kunnen goedmaken, dan we werkelijk bij hem ontmoeten.»

Op die baan, zoo goed door van Helten afgebakend, stonden echter ten Kate en Huydecoper niet alleen; ook Frans Burman legde in zijne « Aanmerkingen de Nederduitsche taal aengaende » den Gallischen oorsprong uit van talrijke Nederlandsche woorden en ook de Germaansche afkomst van vele Fransche. Joan Fortman bewerkte zijne « Taal- en dichtkundige Aanmerkingen », die echter beneden het werk van Huydecoper staan. Het Leidsch maandschrift « Bydragen tot den opbouw van Neerlands tael- en dichtkunde », de verhandelingen van 't Utrechtsch genootschap « Dulces ante omnia Musae », de eerste werken der Leidsche Maatschappij van Letterkunde, behelzen studiën van het hoogste taalkundig belang. Kluit's opmerkingen over de oudere en nieuwere spelling, van Hasselt's uitgave van Kiliaan, de door Kluit volledigde geslachtslijst van van Hoogstraten, de Taalkundige Mengelingen van Clignett en Steenwinkel zijn de eerste bakens der nieuwe richting. Men was er echter in Holland verre van, den grooten ten Kate te begrijpen. Men betwijfelde, dat *hemd* en het Germaansch woord *ham* hetzelfde konden beteekenen en hetzelfde woord waren; zoo werd het door Reizius, den Middelburgschen rector herleid tot het Grieksch « *imation* ». De predikant Gosuinus opperde, dat de Duitsche tongvallen van de Scytische taal afkomstig waren en dat deze taal een dialect was van de taal, die men sprak vóór de naar aanleiding van den toren van Babel ontstane spraakverwarring!!

Terwijl de ongemeene bloei der taal- en letterkunde in Holland den eersten leeraarstoel van Nederlandsche letterkunde doet stichten, zien wij in Vlaanderen maar weinig merkwaardigs gebeuren. Ook is het bijna der moeite niet waard, de taalkunde hier in afdeelingen te splitsen, daar wij hier de zaken zeer goed uit elkaar kunnen houden. Aan spraakleer werd gedaan, ook aan het woordenboek, en er werd aan woordafleiding geliefhebberd, als ten tijde van Becanus.

1. Spraakkundige Taalstudie.

Jan Baptist Jeoffroy, geboren te Mechelen, den 17 Juni 1669, gestorven in 1740, was schilder, taalkundige en historicus. Hij liet een handschrift na, getiteld « Korte aenwyzing tot eene prompte letter- of spelkonst med de welcke men alle talen besceedelyck zal konnen schryven ofte spellen, het gene voor deezen onmogelijk is geweest.» Dit wonderbaar stelsel uiteengezet in veertien bladzijden is een kunstgreep, waarvoor men niets dan bewondering zou kunnen over hebben, zoo een sceptische glimlach over zoo 'n uitgebreid programma dat edele gevoel van waardeering niet kwam verbitteren!

Jan Domien Verpoorten, den 3ⁿ Februari 1706 te Antwerpen geboren, was in 1725 onderwijzer in Latijn, Fransch en Nederduitsch; hij was deken der schoolmeestersgilde en stierf in 1773. Van hem staat bekend: « Woordenschat oft Letterkonst, gedeyld in twee deelen, volgens de nieuwe maniere van schryven na den oorsprong der Tael, enz., door J. D. Verpoorten, schoolmeester binnen Antwerpen (1758).

Andries Steven, schoolmeester te Kassel, sloot zich aan bij de taalzuiverende spraakleeraren met zijn werk: « Nieuwen Voorschriftboek, bijgevoegt eenige korte verhandelingen op de verbastering der Nederduytsche Tael. » (Tielt, 1793).

Jan Baillieu, insgelijks schoolmeester te Antwerpen, schreef « Nederduitsche Spel- en Spraakkunst, waerin niet alleen de waere zuivere spelling deezer tael op vaste gronden geleerd, maer ook de negen deelen der rede zeer naeuwkeurig verhandeld, de wys om de naemwoorden te krygen en de tydvoegingen der werkwoorden aangewezen wordt (Antw. 1792). Hij leverde ook « Byvoegsel van nadere bemerkingen op de grondregels der Nederduytsche Spel- en Spraakkunst. » (Antw. 1792.)

Een Gentenaar **E. C. P.** gaf uit, één jaar voor de spraakleer van Desroches uitkwam « Ontwerp van eene Nederduytsche spraakkunst, voornamelyk voor het landschap van Vlaenderen, opgedragen aen de schoolmeesters der stadt van Gendt, door E. C. P. inboorling der zelve stadt. »

Al deze spraakleeren werden in de schaduw gesteld door den arbeid van Desroches, niet omdat dezès werk zoo uitmuntend was, maar omdat er een staatkundig zegel als het ware werd aangehecht.

Al volgde men eenigszins de Hollandsche schrijvers na in Vlaenderen, toch was de scheiding tusschen Noord en Zuid noodlottig, toch werkte de afzondering reeds verderfelijck. Dat voelde dan ook de verdienstelijcke Brusselsche advocaat Verloy, (geboren te Oosterwijk, provincie

Antw.), toen hij zijn merkwaardig schrift liet verschijnen (cf supra) « Verhandeling op d' onacht der moederlijke tael in de Nederlanden », (1788, Maestricht). Deze trouwe vriend van Vonck trad krachtdadig op voor de landstaal en steunend op de statistiek deed hij gelden, dat de taal der Vlamingen diende te worden in eere gehouden, daar zij de taal was van de $\frac{3}{4}$ der landsche bevolking.

Het was in dien tijd van mangel aan vastheid in het Zuiden, terwijl Holland op het punt was zijn eerste professoraat in de Nederlandsche letteren te stichten, dat Desroches hier optrad als een waar hervormer, een wezenlijk zendeling, wiens werken later zoo jammerlijk de eenheid van spelling zullen tegenhouden, de particularistische beweging aanjagen en de toestanden verwarren. Alhoewel in Holland geboren, heeft hij hier recht op eene meer dan bescheidene plaats, zooals blijken zal uit hetgeen volgen moet. Geboren te 's Gravenhage, den 1ⁿ Maart 1740, kwam hij zich te Antwerpen vestigen, in het midden der maand November 1758. Hij werd ondermeester in de school van een Duitschen geestelijke, die hem Grieksch, Latijn en Fransch onderwees. Desroches werd hoofdonderwijzer, maar zijn gesticht werd in 1765 of 1766 gesloten, op last van den Antwerpschen scholaster. Herhaaldelijk bekroond voor geschiedkundige in 't Fransch geschreven opstellen, werd hij den 25 Mei 1773 tot lid benoemd van de « Academie impériale et royale des sciences et des lettres »; in Maart 1776, werd hij bestendige secretaris dier academie. Hij ging in 1776 zich te Brussel vestigen, waar hij schier uitsluitend het Latijn en het Fransch beoefende, tot aan zijn dood (20 Mei 1787). Ondersteund door het Oostenrijksch staatsbestuur, riep hij in 1777 het Antwerpsch dialect als letterkundige taal uit, koos haar dus tot grondslag zijner bespiegelingen en vond dan ook de klemteekens uit, alsmede den eensluitenden nominatief en acusatief.

Hij was alzoo de voorlooper en zelfs de wezenlijke stichter van de school der scheurmakers of taalparticularisten. Zijne « Nieuwe Nederduytsche Spraekkunst » verscheen « t' Antwerpen by J. Grangé, Stads-drukker en Boekverkooper op d'Eyer-Merkt. » Het werkje, dat zeven en tachtig bladzijden besloeg, was verdeeld in drie deelen: in het eerste behandelde schrijver « de spelling ». Vier hoofdstukken worden hieraan gewijd. Het eerste behelst drie afdeelingen: I. Van de Vocaelen, II. Van de Diphthongen, III. Van de Triphthongen. Het tweede hoofdstuk behandelt de medeklinkers, het derde de geluydteekens en het vierde spreekt « Van de gelykluydende woorden, maer die in de spelling verschillen. » Het tweede deel inhoudende de regels der spraekkonst, telt negen hoofdstukken, waarvan het eerste spreekt van de

deelen der rede ; het tweede « van de nomina » telt zes afdeelingen : I. Verdeeling derzelve, II. Van den Singularis en den Pluralis, III. Van de Demonstrativa, IV. Van de Interrogativa, V. Van de Relativa, VI. Van de Indefinita. Het vierde hoofdstuk wordt gewijd aan de « Verba ». In zes afdeelingen wordt het werkwoord besproken beurtelings in opzicht van : I. Verdeeling der Verba, II. Van den Modus, III. Van de Tempora, IV. Van de Persoonen, V. Van de Auxiliaria, VI. Van het maeken der tyden. Het zesde hoofdstuk behandelt « de Adverbia », het zevende « de Praepositien », het achtste « de Conjunctionen », het negende « de Interjectionen ». Het derde deel « handelend van de Syntaxis of Schikking der Woorden » duidt in het eerste hoofdstuk aan « de overeenkomst van substantiva en al wat daer by hoort. » In het tweede hoofdstuk zien wij de pronomina gerangschikt in : I. Personeele, II. Possessiva, III. Demonstrativa, IV. Interrogativa, V. Relativa, VI. Indefinita. In de eerste afdeeling bespreekt Desroches de « Casus der Activa », in afdeeling II de « Casus der Passiva », in afdeeling III die der « neutra », en in afdeeling IV « Gebruik van den Infinitivus ». In het vierde hoofdstuk, leert men de schikking van de andere rededeelen, namelijk : I. Adverbia, II. Praepositien, III. Conjunctionen.

Desroches zegt, dat hij de eerste is, die dergelijk werk aan « Braband » schenkt en hij drukt de overtuiging uit, dat de reden van de bestaande leemte te zoeken is in den kleinen lust, dien men in 't algemeen voelt, om zich met vitterijen en haarklieverijen in te laten ; verder is er ook maar weinig « profijt of roem » bij dergelijken arbeid in te oogsten, verklaart hij. Hij heeft dus zelf maar weinig achtung voor het werk, dat hij opvat. Niettemin denkt hij, dat hij nuttig werk verricht, want men moet niet alleen weten wat in China en Tartariën, maar ook wat in zijn eigen vaderland gebeurt. De kennis van de regels der spraakleer zal den leerlingen veel tijd sparen en grootelijks de studie der Latijnsche taal vergemakkelijken. « Iemand », zegt schrijver, « die in 't Vlaemsch weet wat een Substantivum, een Pronomen, een Verbum is, en die kan Declineëren en Conjugéeren, zal in vier jaeren tijds in het Latyn grooteren voortgang doen, als andere in zes. »

Desroches neemt zes gevallen aan, alhoewel de nominatief één is met den Accusatief. Zoo lezen wij : (1) Nom. Den Man. — Gen. Des Man (!) of van den Man. — Dat. Den Man of aen den Man. — Acc. Den Man. — Voc. O Man of enkel Man. — Abl. Van den Man (!) (in stede van « door »).

Zijne algemeene opmerkingen over de gevallen zijn

(1) Blz. 30.

banaal ; men treft er niet de minste wijsgeerige beschouwing bij aan ; ordeloosheid en onwetenschappelijkheid gluren overal om den hoek. Aangaande de toonteekens, zegt hij : « Alzoo de Diphthong *ee* dry verscheine klanken, heeft, dient dezelve ook op dry-derhander wyzen geschreven. Den klank door malkanderen vloeyende, stellen wy aldus, *ee*, als in deéze woorden, beest, deeg, feest, (enz.) Den harden klank teekenen wij aldus *ee*, als in *breekt dreef, heeft, meel*, (enz.) Den klank *ei*, die ook van veéle met deéze letters geschreeven word (sic), als *weirdig, veirdig, peird*, neemt de circumflexis aen ; als beér, deérlyk, geérne. (enz.) »

Verder luidt het « Oo heeft somtijds eenen harden klank, als in *voór, doór, schoól*, (enz.) wanneer men dezelve met een accent behoort te teekenen ; somtijds vloeit den (sic) klank door malkanderen, aldus : *hoog, hoofd, hoort*, (enz.)

Desroches verdeelt de werkwoorden in drie klassen : diegene, welke op *de*, die welke op *te* uitgaan en die welke onregelmatig zijn. Sterke en onregelmatige werkwoorden hebben voor hem dezelfde waarde en beteekenis ; alhoewel hij de kenmerken der sterke en der zwakke verbuiging opgeeft bij de werkwoorden, is hij niet in staat, eene gevolgtrekking te maken. ten Kate was, honderd jaar vroeger, veel uitdrukkelijker geweest, zoodat Grimm, ten Kate naast Rask zal weten te benuttigen. Zijn taal- en landgenoót gaat hem oogluikend voorbij.

Daarentegen verkondigt hij « De Substantiva, die met eene *f, g, m, n, p, s, w* en *y* gesloóten worden, neémen in Genitivo eene syllabe meer als in Nominativo ; als, *de duyf, der duyve* ; *de bekoóring, der bekoóring* ; *de hel, der helle...* » enz.

Wij gaven hooger de verbuiging op van een sterk zelfstandig naamwoord en deden uitschijnen, hoe Desroches denzelfden vorm opgeeft voor den nominatief en den Accusatief ; dit verhindert hem echter niet, volgender wijze, zijne eigen ruiten uit te slaen : « De zuiverste Schryvers der Nederduytsche Tael hebben altyd tusschen den Nominativus en den Accusativus van deéze declinatie verschil gemaekt, schryvende in Nominativo *de Man, de Vyand, de Vader* ; en in Accusativo *den Man, den Vyand, den Vader* : onder andere blijkt dit in dit vers van Vondel : *Gy zyt de dag, of voert den dag in uw gezigt, alwaer het eerste dag, staende in Nominativo, den Artikel de, en het tweede dag staende in Accusativo, den Artikel den voor zich heeft.* De Hoogduytsche Tael, daer de onze haere Declinatien van heeft ontleent, onderhoud dit ook, want zij in Nominativo *der Vatter* en in Accusativo *den Vatter* zegt. Ons dunkt dat deéze manier

van spreken op zulke goede gronden steunende, niet verworpen dient. »

Desroches heeft zijne spraakleer niet meer geschreven met vragen en antwoorden als Joas Lambrecht en ten Kate, maar hij blijkt op vele plaatsen even nuchter te zijn als de eerste en hij heeft niet eens een leekendenkbeeld van wat de tweede, aangaande klankleer, naamwoord en werkwoord heeft ontdekt.

De spraakleer van Desroches werd enkel drie maal herdrukt; het boek moest een schoolboek zijn en 't werd onbruikbaar bevonden. Uitdrukkingen als « gradus positivus, comparativus », enz. konden de kinderen moeilijk slikken. Men mag enkel zeggen, dat zijn stelsel gevolgd werd tot aan den Slag van Waterloo, die de hereeniging van Noord en Zuid meêbracht; na 1830, werd het nagebootst en verdedigd door Bôn en Behaeghel en schraagde het de stellingen der West-Vlaamsche particularisten. Zijn boek heeft het werk « Fondamenten ofte grondregels der Nederduytsche Spel-Konst » van P. B. verdrongen, dat hij in de handen der Antwerpsche kinderen vond. Aan Desroches mag ook nog een mangel aan logica worden verweten: terwijl hij eene kloof graaft tusschen Hollandsch en Vlaamsch, haalt hij gedurig Noord-Nederlandsche schrijvers als voor- en toonbeelden aan. »

Een ondervindingrijk man, de heer de Wez namelijk, hoofdopziener der collegiën, ontdekte vele feilen bij Desroches. Uit den catalogus van dezès nagelaten werken blijkt, dat hij hoegenaamd de bouwstoffen niet bezat, om een goed stelsel op te trekken: over de spelling had hij de Heuter, van der Milius en de Twespraeck; de werken van ten Kate, Huydecoper en van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden waren niet in zijn bezit.

Na Desroches, hebben ruim een vijftigtal schoolmeesters verschillende stelsels uitgedacht. Ter Brugge (Jan-Abraham) te Utrecht geboren den 13 Juni 1787, was poorter te Antwerpen. Hij werd onderwijzer ter Scheldestad, waar hij stierf, den 12 September 1819. Alhoewel van Hollandschen oorsprong als Desroches, verklaarde hij zich partijganger van het stelsel van dezen laatste. Verder drukte hij de voetstappen van P. B. en Baillieu. Deze stichtte te Antwerpen eene wezenlijke school genoemd « Schoolhouders-Gezelschap » dat allerhande nieuwigheden voorstelde, zoodat de grootste verwarring bleef heerschen. Guillaume Van West, die in 1839 te Sint Truiden zijne « Grammaire Belge » liet verschijnen, verdedigde insgelijks nog de toonteekens; Behaeghel zondert zich af van Desroches, om hem later opnieuw na te

volgen. Frans Donatus van Daele, geboren te Ieperen den 13 October 1737, oud-student der Leuvensche hoogeschool, geneesheer in zijne geboortestad, maakte eene bijzondere studie over de spelling onzer taal; hij plaatste zijne bijdragen in zijn wekelijksch tijdschrift « Tijdsverdrif »; zij handelen vooral over een « onderzoek op de nederlandsche spraakkonst » en waren geteekend met den deknaam Vaelande. Deze twee deelen verschenen te Ieperen in 1805 en 1806. Hij schreef ook over dichtkunde en had te dien einde nagenoeg alles « op 't fransch originael naegesien » maar hetzelfde « in vertael- en taalwetten verbeterd en met nieuwe bemerkingsen verrijkt. (1810). »

De invloed van Desroches was echter niet beslissend; in 1809, heerschte bij de Catharinisten te Aalst nog geene eenheid in de spelling evenmin als bij de Fonteinisten te Gent, in 1811. De meesten gebruikten *aa*.

2. Het Woordenboek.

Van Jan Bapt. Jeffroy, (1669-1740), voornoemd, staat een « Vlaemsch Woordenboek » bekend. Het was echter Desroches, die de merkwaardigste proef leverde op het gebied van het woordenboek. Evenals zijne spraakleer, kwam het bij Grangé van de pers, omstreeks 1763. Het beleefde vele uitgaven, waarvan de bijzonderste die was van J. Grangé, zoon, den drukker zelven (1820). Er komen in deze uitgave duizenden verklaringen meer voor dan in de eerste. Deze aanvullingen zijn vooral nieuw aangenomen woorden; vak- en kunstwoorden; Grieksche woorden in het Fransch overgenomen; verder treffen wij ook oplossingen van spraakkundige moeilijkheden en wordt het verschil aangeduid tusschen het gebruik in een eigenlijken en een figuurlijken zin; wij leeren er ook de uitspraak van sommige woorden, wanneer zij afwijkt van 't gewoon gebruik, de vorming van het meervoud en uitzonderlijke gevallen, de tijden der werkwoorden, wanneer deze onregelmatigheden vertoonen; bijzonderheden aangaande *hebben* en *zijn* in 't Fransch en in 't Nederlandsch; de vier regelmatige werkwoorden; dit bijvoegsel is van weinig waarde, maar de nieuwigheden in 't lexikon zelf zijn van belang. Zijn woordenboek is nog lang gezaghebbend gebleven in Vlaanderen; het laat nochtans hier en daar te wenschen over, ook zijn de vertalingen vaak gebrekkig: « Auto-daté » is « geloofs-oeffening » !! « Elle est l'auteur de ce livre », wordt vertolkt door « Zij heeft dit boek gemaekt » !! De Vlaemsche tekst is meestal langdradig en men is gerechtigd, eene meer wetenschappelijke tint, zelfs van een vertalend woordenboek te verwachten.

Het woordenboek van Desroches is als verzameling zijner voorbeelden op spellingsgebied ook opmerkelijk. Als gids voor de studie van het Fransch, heeft het onzen voorouders ook diensten bewezen; ontegensprekkelijk werd het zelfs eerder met dit doel ontworpen.

Van den invloed van Desroches gewagend, zegt Jan Frans Willems, (1) « Ter sluik » heeft zich zijn stelsel opgedrongen. In dit eerste artikel had Willems nog eenigen lof over voor Desroches, maar in eene volgende bijdrage, heeft hij de Desrochisten uitgedaagd, drie schrijvers te noemen, die werkelijk Desroches hebben nagevolgd.

Dit weifelachtig oordeel zal niemand bevredigen; iets is onloochenbaar — en 't blijkt ook uit het oordeel van Willems — dat hier in deze lage landen de grootste teuggeloosheid heerschte en men niet wist aan welk stelsel vast te houden; zelfs Desroches alhoewel van hooger hand aangesteld, heeft de eenheid in de spelling, uitgaande van zijn beklemtoond Brabantsch, niet kunnen bewerken. Zooals hooger gezegd werd, heeft hij nochtans navolgers gehad, over wier invloed men kan redetwisten maar hij heeft toch ontegensprekkelijk vele aanhangers geteld: zijne discipelen Bôn, Behaeghel, De Simpel (voor de helft van zijn leeftijd) en later de West-Vlaamsche taalparticularisten dachten stellig aan hem, toen zij hun verdeelingsstelsel en scheurmokersleering verkonigden; ook wezen zij op hem en op zijn gezag, in meer dan ééne omstandigheid.

Holland kende echter reeds betere tijden op taalkundig gebied, terwijl Vlaanderen wachtte tot in 1815, alvorens de hereeniging van Noord en Zuid, door de diplomaten beslist, de eenheid oppervlakkig voor vijftien jaren althans, ook in taalkundig opzicht, tot stand bracht.

IIIe Tijdvak.

1815-1830. (Ned. 1797-1844).

Onze beschouwingen zouden wel onwetenschappelijk schijnen, als wij niet telkens wezen naar hetgeen op het algemeen Nederlandsch taalgebied gebeurt. In Holland strekt zich het nieuwe tijdvak uit van de benoeming van Siegenbeek, in 1797, tot de stichting der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden, in 1844.

Dat onderscheid der verdeeling spruit voort uit het verschil der toestanden, zooals zij zich in Holland en Vlaanderen voordeden. Terwijl Holland zich voort bleef

(1) « Belgisch Museum », 1840.

ontwikkelen en de Nederlandsche taal zoo schitterend werd beoefend door Bilderdijk, zien wij te vergeefs in Vlaanderen rond naar eenen te dien tijde merkwaardigen schrijver.

De regeeringen van Spanje en Oostenrijk lieten aan 't volk ten minste het bezit zijner taal, al gebruikten zij zelf het Fransch in hare betrekkingen ermeê. De verachting, die de Franschen echter over hadden voor de taal der Vlamingen is onloochenbaar, wanneer men het stuk bestudeert van den abbé Grégoire, namelijk « Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française. » Het Fransch werd dus langzamerhand de taal van het leger, van den schouwburg en van de drukpers. Om te mogen huwen, moest men kunnen Fransch lezen en zich schriftelijk in die taal uitdrukken. De inrichtingen van den middelbaregraad werden op Franschepatronen nagevolgd en ook, als in Frankrijk, lycæa geheeten. In de kostscholen van die lycæa, was van geen Vlaamsch meer spraak. Vlaamsch bleven de kamers van rethorica en Vlaamsch was ook de taal van den priester. Enkel uitzonderlijk werden de gebedenboeken in 't Vlaamsch gedrukt en de kranten moesten vergezeld gaan van een Franschen vertalenden tekst. Onder koning Lodewijk, broeder van Napoleon, ging het echter veel beter, maar algemeene verandering ontstond enkel, bij den val van Napoleon, toen België met Holland opnieuw werden vereenigd onder koning Willem.

Het Fransch bleef de ambtelijke taal in Vlaanderen tot in 1823. De koning der Nederlanden gaf echter reeds in 1819 eene reeks verordeningen uit, door het volk als « Taalverbod » bestempeld. Deze maatregelen werden uitvoerbaar verklaard in 1823, zegge acht jaren, na den slag van Waterloo, zoodat de inwoners onzer gewesten niet onverhoeds werden overvallen met deze vernederlandsching. De boeken van den burgerstand moesten dus in 't Nederlandsch worden gehouden en alle acten in die taal worden geregistreerd. In 1823, was het Nederlandsch in Vlaanderen de éénige ambtelijke taal voor alle zaken van bestuurlijken, geldelijken en militairen aard. Stukken uitgaande van advocaten en notarissen moesten in 't Nederlandsch gesteld zijn, en de ambtenaren mochten zelfs Fransche brieven in 't Nederlandsch beantwoorden.

I. De Spelling en de Spraakleer.

Indien de Vlamingen vrede zouden gehad hebben met zuiver Nederlandsch gekleurde toestanden, dan zou voor de taalkunde evenals voor de letteren een gulden tijdperk

hebben moeten aanbreken. Maar de twee takken van den Nederlandschen stam waren zoo verre van elkaar uiteengegroeid, dat er geen eendrachtige werking mogelijk was in *taalkundig* opzicht, daar de politieke gebeurtenissen om zoo te zeggen *twee verschillende taalgebieden* hadden in 't leven geroepen. Wij hebben overigens gezien, met welk scheuringsplan Desroches was komen aandragen; zijn stelsel hebben wij breedvoerig besproken en ontleed.

In Holland, werd intusschen Mathias Siegenbeek in 1804 door de Regeering aangesteld, om een algemeen spellingstelsel op te maken. Men had zich in Holland sedert lang bij de zienswijze van den Deventer predikant Arnold Moonen aangesloten. Zijne grondbeginsels waren nagenoeg dezelfde als die van de Twespraack. In 1706, had dus Moonen zijne Nederduitsche Spraakkunst uitgegeven: in gesloten lettergrepen, gebruikte hij *az*, de *gh* bezigde hij enkel uitzonderlijk in den uitgang; hij schreef de *c*, tenzij in *ch*, enkel voor in vreemde woorden, evenmin de *x*, daarentegen behield hij *qu*; hij schreef de tweeklanken zooals wij ze heden ten dage nog schrijven, maar behield *aei* en *aeu*; als de volgende lettergreep met een klinker begon, liet hij eene *w* op de *u* volgen. ten Kate (1723) hield goed het onderscheid in het oog tusschen *e* en *ee*, *o* en *oo*, *ei* en *ij*. Eene gansche eeuw, volgde men Moonen, tenzij wat *ch* en *qu* betreft, die langzamerhand verdwenen. Adriaan Kluit's voorstel, ook *t* en *ch* in den uitgang te gebruiken, evenals *f* en *s*, werd niet aangenomen.

Het stelsel van Matthijs Siegenbeek nu, ging vooral uit van een standpunt van overeenkomst. Zoo schreef hij *g + t*, b. v. «gezig», steunend op «wij zagen». Na onvolkomen klinkers gebruikte hij *gch* als verdubbeling van *ch*, b. v. *bogchel*, *ligchaam*; hij gaf ook als regel op, steeds *j na i* te schrijven en *w na u* te gebruiken in een tweeklank. Hij stelde ook voor, de spelling der vreemde woorden te bewaren, zooals zij zich in die talen oorspronkelijk voordeed.

De dichter Willem Bilderdijk bekampte de *gch*, *g + t* en de *j* als overgangsgeluid. L. A. te Winkel en M. de Vries hebben in 1865 aan Bilderdijk gelijk gegeven, wat deze punten betreft, maar zich voor de rest bij Siegenbeek aangesloten, op wiens grondslagen het algemeen Nederlandsch Spellingsgebouw thans grootelijks rust. Wel heeft J. A. Alberdingk Thijm zich in 1847 gekant en gekeerd tegen het aannemen der spelling van vreemde woorden, zooals deze zich in bedoelde talen voordoet; sedert 1865, heeft de zienswijze van L. A. te Winkel en M. de Vries, welke die was van Siegenbeek, behalve de *gch*, *gt* en *ij* (overgang), zich voor altijd baan gebroken.

De zaak der spelling is in Vlaanderen eene echte ziektegeschiedenis. Wij zullen thans zien, hoe men er Siegenbeck's leering heelt onthaald. Dit kunnen wij vooral opmaken uit het « Bewerp van Vlaemsche Spelling gevolgd van eenen oogslag op de Nederlandsche dichtkunst, door Filip Jacques de Neckere, gewesene Balliu van het Vrye van Ryssel en oud Greffier van Bixschote en Dickebusch. » (1) Door onzen magistraat wordt hulde gebracht aan de pogingen van Weiland en Siegenbeck; hij acht dat zij enkel kunnen van betrekkelijk nut zijn voor Vlaanderen. Zoo zegt de Neckere « Dit evenwel sien wy klaer by hunne schriften dat hunne tael in ettelijke woorden, in uyt spraek van andere, sonderling van de gene waer in de opene en geslotene lange E en O haer in bevinden, ook wel in de geslagten van sommige selfstandige naemwoorden en anderssins merkelyk in verschil staet met de onse: waer af een gevolg is dat hunne spelling haer van de onse moet verwyderen. Misschien », gaat hij verder, « waeren de Hollanders door eene te seer gemaekte kiesheyd ten opsigt van de uyt spraek en eene te hevige streving naer het volmaekste in de taal te verre van de ouden afgeweken... »!!!

Bij de Hollanders is ook z. i. eene verbasterde uyt spraek in zwang en eene in vele gevallen feilige uyt spraek. Derhalve zullen en moeten Siegenbeck's pogingen schipbreuk lijden. Bij de Vlamingen is overigens de spelling niet zoo wankelbaar geweest als bij de Hollanders, maar in vele gevallen als in zake van *aa*, *ae*, *ai*, enz. heerscht gebrek aan overeenkomst.

de Neckere verklaart zich een hardnekkigen voorstander van de toontekens (ʻ) (˘) (ˆ).

Hij oordeelt, dat *c* niet door *k* moet vervangen worden. De *H* is z. i. geene letter maar een spiritus. *My* = *mi* in de uyt spraek en *myn*, *syt* = \bar{m} *Men*, *set*. Men moet schrijven *weder*, *eeren*, *oven* en *boomen*. Zijne zienswijze aangaande scherplange en zachtlange klinkers, opene en geslotene lettergrepen, komt nagenoeg overeen met de onze. Aan Vondel wordt ook de les gelezen, daar hij *éé* en *éé* doet rijmen. *Ae* is niet alleen eene verlengde maar ook eene verzachte *a*. *Aw* volstaat voor *au*, *eeu* kan vervangen worden door *eeuw*; *ey* doet zich voor in *hey*, *mey*, *wey*, *hey*, *bley*, en *geyt* als tweeklank. *Ie* is tweeklank in *bie*, *iet*, *niet*, wat algemeen verworpen wordt; *oey* wordt gebezigt in *boey*, *foey*, *loeyen*, *koeyen*, *moeyen*, *vloeyen*, *groeyen*, *bloeyen*; *oy* komt voor in *hoy*, *stroy*, *oyt*, *noyt*, *koyen*; *ue* bestaat in *gebuer*, *gedueren*; *uy* in *bruyd*, *kruyd*, *buygen*. Wat de medeklinkers betreft, *j* is halfklinker, maar waarom ont-

(1) Tot Yper, uyt de Drukkerye van J. B. Smaelen-Moerman, St. Jakobstraete. 1815.

breekt ons een medeklinker, dien wij moeten aanwenden in vormen als *vryaje*? *V* en *w* zijn geene klinkers. *G + t* is goed. Korthedshalve! verwerpe men *ch*, zoo er een ander woord bestaat met *g*, wat zou kunnen aanleiding geven tot verwarring. Het bijv. naamw. schrijve men bij voorkeur met *g*; anders dient men te stellen: *vrugt*, *vruchten*, *sugten*, *vegten*, *logt*, *ogteud*, *agter*, enz. De verdubbelingsletter *c* is verwerpelijk in *lachen*, *prachen*, welke dus als hier moeten geschreven worden. Men behoort *ontfangen* te verkiezen boven *ontvangen*, omdat de *v* hard wordt uitgesproken; *cyffer*, *cingelen*, zouden goede vormen zijn. Aangaande *s* en *z* wordt aangemerkt: « Wy schryven dan met de letter *s* alle Nederlandsche woorden, die met eene harde *s* beginnen, soo wel als degene, die in 't midden eene harde en niet eene verdobbende *s* vereyssen, ten minsten voor soo lang men niet sal verkiezen aen de *s* eenig teeken (waeraf boven gemeld is) by te setten.... » (1)

Een en ander min of meer steekhoudends wordt verteld aangaande *G* en *ſ*, verder over de « verdeling der lettergrepen », de « u vóór de w », « het gebruik van het scherp toonteeken boven de *E* en de *O*, en bygevolg boven de *A* in de onbepaalde wijs der werkwoorden en in desselfs noodsaekelyke afstammelingen. »

De werkwoorden verdeelt hij in regelmatige en onregelmatige; onregelmatige worden door ons nu sterke genoemd. Hoe de Neckere er toekomt regelmatige, dit is zwakke werkwoorden, te maken van vormen als de volgende, is ons een raadsel; zulke zijn: « Brengen, bragte, gebracht »; « denken, dagte, gedagt »; « dunken, dogte, gedogt »; « koopen, kogte, gekocht », enz. Door ons worden zulke werkwoorden onregelmatig-sterke genoemd, want sterk zijn ze, daar ze van stamklank veranderen; regelmatig, dit is zwak, kunnen ze nooit zijn!

De opmerkingen, betreffende het geslacht, zijn nog al leerrijk. Het is aan Duitschen invloed te wijten, zegt hij, dat de Hollanders woorden als « Oorlog », « middel », « boek », onzijdig gebruiken, terwijl ze mannelijk zijn in Vlaanderen en ook mannelijk moeten zijn (?) « Dood » is vrouwelijk bij ons, « tijd » mannelijk en niet weifelend als bij de Hollanders, « valk » en « vink » zijn mannelijk over den Moerdijk, vrouwelijk bij ons. « Muys » en « swalm » zijn mannelijk bij de Vlamingen, vrouwelijk bij de Hollanders, « beest » is onzijdig in Holland en vrouwelijk bij ons. De schrijfwijze van zekere werkwoorden, de kracht der toontekens, de uitheemsche woorden, uitdrukkingen gemeenschappelijk aan Noord en Zuid, worden verder besproken.

(1) Blz. 77.

de Neckere's gedachten sluiten zich dus veel meer aan bij die van Desroches dan bij die van Siegenbeek ; de nakomelingschap heeft ze bijna alle verworpen. Van al het geschrijf van den taalminnenden magistraat, blijft alleen recht, wat hij heeft gezegd van het volstaan van *ch* in stede van een verdubbelingsvorm *gch*, van de geslachten (dit is verdedigbaar, maar het werd niettemin verworpen) en een en ander over scherplange, zachtlange, geslotene en opene lettergrepen. Al het overige als de toontekens, de gebrekkige klasseering der werkwoorden, dat alles werd prijsgegeven voor gezondere en, van meer eensgezindheid getuigende denkbeelden, die wij aantreffen bij Siegenbeek en later bij te Winkel en de Vries, (Cf. Supra).

Het werk van de Neckere maakt aanspraak op geleerdheid : *Bilderdijk en Spieghel* worden aangehaald tot staving zijner gedachten. 't Maakte dan ook nog al opgang ; de negen en dertigmaal bekroonde roederijker **Jan Jacob Lambin**, (15 Juli 1765 † 17 Januari 1841) schreef er over « Aenmerkingen op het handschrift voor titel voerende : *Bewerp van Vlaemsche Spelling*, enz. van M. Philips J. de Neckere. »

Frans Henckel, dichter en prozaschrijver, omstreeks 1754 te Veurne geboren, was als leeraar werkzaam in het geestelijk college aldaar. Hij stierf krankzinnig te Brugge (Januari 1835), in het St. Juliaan's gasthuis. Zijn werk « *Nieuwe Vlaemsche Spraekkonst, geschikt naer de spelling der h. h. Siegenbeek en Weiland* » (Gent, 1815), geeft hem recht op eene bescheiden plaats, des te meer, daar hij blijkbaar streefde, om de algemeene spelling aan te kleven, wat als een gunstig voortteeken en een bewijs van taalkundige tucht mocht worden beschouwd.

2. De Woordafleiding en de Hoogere Taalstudie.

Enkel op het einde der achttiende eeuw, werd de Germaansche taalwetenschap en zelfs de taalwetenschap in 't algemeen op stevige grondslagen gevestigd en wel namelijk naar aanleiding van de onthullingen, gedaan door William Jones († 1794). Deze trok de aandacht der geleerden op de Indische taal en op de Indische letterkunde. Hieruit zou eerst nu de samenhang der talen door Grimm worden opgediept, die zich ook krachtig in zijne opvatting zou gesteund voelen door de reeds verschenen werken van ten Kate en door die van den Deen Rask. In 1811, gaf deze immers te Kopenhagen zijn eerste werk uit : « *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog* ». Deze spraakleer was de eerste over het Oud-Yslandsch. Hij verbleef overigens eenigen tijd op

Ysland en studeerde ter plaatse. In zijn werk, komt de klankleer echter nog niet heel en al tot haar recht en de uitspraak wordt te veel behandeld door vergelijking der hedendaagsche en der oudere Yslandsche taal. Hij gaf in 1814 zijn merkwaardig gewrocht uit « Undersögselse om det galme Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse. » Het eerste deel handelde over woordafleidkunde, en men mag zeggen, dat het de eerste goede proeve was op het braakliggende gebied der vergelijkende spraakleer. Rask verkondigt, dat de familietrekken der talen moeten gezocht worden in den spraakkundigen bouw, veel eerder dan opgemaakt uit den woordenschat. De taalvorscher moet, zegt hij verder, omzichtig te werk gaan, bij zijne onderzoekingen. Hij vergelijkt ook het Germaansch, het Slavisch en Lettisch, gewaagt insgelijks van Latijn en Grieksch; eindelijk toont hij vele klankovereenstemmingen, waaronder zich vele gevallen van de Germaansche klankverschuiving bevinden. Rask hield zich vooral bezig met het Europeesch; Schlegel en Bopp gingen terug tot het Aziatisch; hiervoor achtte hij zich wellicht nog niet genoeg uitgerust; binst zijn verblijf te Stockholm tot in Februari 1818, bewerkte hij eene Angelsaksische Spraakleer en eene Zweedsche vertaling van zijne Vejledning. Hij heeft in deze bewerking een hoofdstuk over klankleer ingeschoven. Hij verdeelt ook zijne naamwoorden niet meer volgens de geslachten, maar derwijze, dat zij aan Grimm's klasseering, naar de sterke en zwakkeverbuiging, zullen beantwoorden. Na eene reis in het Oosten, — een droom voor den schranderer geleerde, die hij was! — stierf hij in 1832; hij had den titel van professor veroverd en nog eene Friesche Spraakleer in 't licht gezonden, in 1825. Deze schitterende volgeling van ten Kate was in opzicht van hoogere spraakleer, taalkunde en woordafleiding, de voorlooper van Jacob Grimm. Jacob Grimm (geb. 4 Januari 1785) en Willem (geb. 24 Februari 1786) hebben den eere naam van vaders der Germaansche taalkunde ruim verdiend. Door de zorgen eener goedgehartige zuster werden zij naar het Lyceum van Kassel gestuurd; later toog Jacob naar de hoogeschool van Marburg (1802), waar zijn broeder Willem hem volgde, het jaar daarop. Prof. Savigny deed Jacob naar Parijs gaan, om hem te helpen in het onderzoek van oude gedenkteekens der rechtsgeleerdheid; auditeur in 1809, legatieraadsheer van den afgezant van Hessen in 1813, nam hij deel aan den veldtocht, ging meê naar Parijs en woonde het Congres van Weenen bij. In 1816, aanvaardde hij het ambt van tweeden bibliothecaris te Kassel, waar hij zijn broeder Willem ontmoette, die van zijne schooljaren af, ziekelijk was en met wien hij thans konsaamwerken, tot het optrekken van het taalkundiggebouw, daar Willem

reeds van in Februari 1814, secretaris was van den bibliothecaris van Kassel.

Jacob Grimm verkondigt in hoofdzaak de gedachten van ten Kate op taalkundig gebied, maar zijne theorie is meer omvattend, zijne verdeeling der werkwoorden is ook vollediger, daar hij niet van de hedendaagsche talen maar van het Gotisch uitgaat. Jacob stelde ook vast, dat de tegenwoordige tijden van eene klasse onregelmatige werkwoorden (kann, vait) praeterita waren. Hij gaf den naam sterke en zwakke werkwoorden aan de verba, omdat de eene de kracht hebben, hunne tijden bij middel van den ablaut te vormen, terwijl de andere eenen uitgang behoeven. De verbuigingen heette hij ook zwak en sterk, omdat hij de *n* van den genitief der zwakke, als een noodzakelijk aanhangsel beschouwde, wat eene dwaling was; hierin volgde hij enkel Rask en Fulda na.

De meest doordragende ontdekking en heerlijkste uitvinding, die J. Grimm adelt als den geniaalsten taalvorscher aller tijden, is zijne wet der klankverschuiving. Deze verschuiving, door de leeken ook wiel van Grimm genoemd, kan volgender wijze worden samengevat: (1)

1. Indogermaansch tenuis (*p, k, t*), vertoont zich in het Germaansch als spirant en wel als toonlooze spirant, dit is niet *bh, gh, dh*, maar als *ph, kh, th* of (*f, h, d*), daar de spirant van de keelletters in het Germaansch door de *h* wordt voorgesteld en *th* in het Engelsch door de *d* is vervangen:

Idg. <i>karpos</i> (2)	<i>herfst.</i>
<i>piscis</i> (3)	<i>visch.</i>
Sanskr. <i>pitar</i>	<i>vader.</i>
<i>tres</i>	<i>drie.</i>

2. Aan eene Indogermaansche aspiraat (*ph, gh, dh*) beantwoordt eene media (*b, g, d*) in het Germaansch. Hierbij moet worden opgemerkt, dat in het Grieksch en het Latijn de spiranten gekomen zijn van de aspiranten en dat in het Latijn in plaats van *ch, h* is gekomen en nu en dan in de plaats van *dh, de f*.

Idg. = Lat. <i>fel</i> Gr. <i>cholè</i>	G. <i>gal.</i>
Gr. <i>grapho</i>	<i>krabben.</i>
Gr. <i>Thugater</i>	<i>dochter.</i>

(1) Rask had reeds gevonden, dat de Grieksche en Latijnsche *b* = Germaansche *b*. — Goldast wist ook reeds, dat de Latijnsch *p* = Duijsche *f*. — Junius vergeleek de Lat. *c* en de Germ. *h*.

(2) Wij nemen als typus van Idg. het Grieksch *b. v.*

(3) Of het Latijn.

3. Eene Indogermaansche media (*b, g, d*) beantwoordt aan eene Germaansche tenuis :

Idg. = Lat. Ego	ik.
Mulgeo	melken.
Cannabis	hennep.
Gr. údor, Lat. Sudor	water.
Cor	hart.

Nu stond eindelijk vast wat Max Müller later door zijne fijne woordspeling zou weten uit te drukken, namelijk : « Sound etymology has nothing to do with Sound. »

Enkel in 1875 (Kuhn's Zeitschrift), liet Karl Verner, een Deen, evenals Rask, de merkwaardige uitzondering verschijnen op Grimm's wet, onder den naam « Grammatischer Wechsel ». Deze uitzondering, vastgesteld door Verner, werd toegeschreven aan de kracht van den klemtoon. Hij formuleerde zijne stelling als volgt : « Indogerm. *k, t, þ*, gingen erst überall in *h, th, f* über ; die so entstandenen Fricativae nebst der vom Indogermanischen ererbten tonlosen Fricativa *s* wurden weiter inlautend bei tönenden Nachbarschaft selbst tönend, erhielten sich aber als tonlose im Nachlaute betonter Silben. »

In het tweede en derde deel zijner grammatica, behandelde Grimm de woordvorming, terwijl het vierde deel, enkel met het oog op den eenvoudigen zin, aan de Syntaxis werd gewijd.

Schlegel, die eerst aan Perzisch had gedaan, maar later door Hamilton in 't Sanskrit werd ingewijd, legde de vrucht zijner opzoekingen neer in zijn werk « Ueber die Sprache und die Weisheit der Indier ». Aan Schlegel ontbrak de breed overschouwende blik van Grimm.

In « Ueber das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der Griechischen, Lateinischen, Persischen und Germanischen Sprache », zag Frans Bopp de zaken klaarder in dan Schlegel. Hij toonde aan, dat de uitgangen der zwakke werkwoorden konden worden vergeleken met onv. verl. tijden van werkwoorden als *doen* b. v. in 't Gotisch *sokidédum* en in het Grieksch so herkent hij het Germ. sein.

Deze onthullingen vonden weinig weerklank in Holland ; zij ontsnaptten aan de geleerden niet, maar dezen hielden er zich toch weinig mede bezig ; in het Zuiden, scheen men zich daarmee hoegenaamd niet in te laten. Weinig werd hier aan woordafleidkunde gedaan en wat er nog werd verricht, herinnert maar te zeer aan de school van Becanus. Zoo maken wij kennis met een boekje van Mülle, getiteld : « Letterk. Tydverdrijf over het Bewys dat de Vlaemsche tael beter is als de Fransche

en eenige belangrijke aenmerkingen tot voorspoed van den landbouwer en verdere staetshuishoudelyke bedenkingen. » !!! Landbouw en taalkunde werden hier broederlijk over éénkam geschoren door dezen « oud advocaet in den voormaeligen raed van Vlaenderen. » In dit werkje wordt door Mr. Mulle de les gelezen aan Leibnitz !! Hij is echter zoo nederig te bekennen, dat hij in zijn schrift — enkel zeven en zestig bladzijden groot — niet iedereen zal voldoen, derhalve zegt hij « zonder my te vleyen dat myne betrachtting konstig en wetenschappelyk het oogwit bereikt. » Het eerste deel van zijn werkje is een letterkundige oogslag op de Vlaamsche taal ten aanzien der Fransche. Schrijver komt tot de diepzinnige slotsom : « De onbekende maakt de onbeminde. » Het tweede deel bestaat uit « Aenteekeningen ». « Hier volgen », zegt hij, « weynige voorbeelden van ontelbaere fransche woorden, letterlyk genomen uyt het Latyn, terwylen het Vlaemsch woord geene de minste gemeenschap ofte gelykenis heeft met de Latynsche Tael, en het wortel — woord, door rykdom uyt haer eygen ontleent. » Op het naieve van 's heeren Mulle's lijstenaaneenflansing moeten wij niet verder aandringen : dat noemt men Columbaseieren overeind zetten of opene deuren instampen. Iedereen is het bekend, dat het Fransch ontstaan is uit een worstelen tusschen het Frankisch en het Latijn ; dat men dus in het Fransch de sporen van dien strijd en de overblijfselen van den Latijnschen woordenschat moet aantreffen, behoeft geen betoog ; alleen blijft recht, dat het Nederlandsch eene spiegelheldere taal is, als b. v. inderdaad blijkt uit « Hoogeschool » tegenover « Académie ».

Verder beweert Mulle, dat « de aloude Vlaemsche Tael de grondsteen der Grieksche Tael geweest is. » Zijne gewaagde stelling drijft hij nog verder, als hij, zonder te verpinken, volhoudt, dat « de Grieksche Tael uyt de aloude Vlaemsche Maeso-Gotische of Teutonische Tael voortkomt. » Het derde deel van dit werk wordt gewijd aan den landbouw, wat in eene taalkundige verhandeling zoo misplaatst is als eene vlag op eene modderschuit.

Nog verder gaat zekere de Grave (Ch.-Jos.) in zijn boek « République des Champs Elysées ou Monde Ancien », waarin hij vertelt, dat de Élyseesche velden moeten gelegen hebben in Nederland, aan de oevers van den Rijn. « Holland » zou verder hetzelfde zijn als « heiland », en het Nederlandsch zou de grondtaal zijn van de talen van 't gansche menschedom.

Behalve deze Becaniana, moeten wij nog wijzen op de « Verhandeling over onze Nederduytsche Tael », (Antwerpen, 1821), door Jan Frans Thijs, (geboren te Brucht,

11 Jan. 1749 † 3 Jan. 1824), heiligschijver der Abdij van Tongerlo.

Maar zulke schriften toonen niets anders aan dan de achterlijkheid onzer gewesten op philologisch gebied. De invloed van de groote Duitsche taalkundigen, wierp hier enkel vruchten af, na 1830.

Zij, die ten onzent onder den invloed van Rask, Bopp en Grimm bleken te staan, welke dezer gedachten toepasten op het Nederlandsch taaleigen, waren aanvankelijk Fransschrijvende taalkundigen.

De eerste, wien eene eereplaats toekomt, is de wel beslagen **Peter Lebrocquy**. Er zijn twee gebroeders Lebrocquy geweest; de eene, Jan Hendrik (geboren te Gent 1790; † 2 Mei 1858), was gedurende vijftig jaren leeraar aan het Athenaeum; later werd hij advocaat. Hij bewerkte in het Fransch Siegenbeek's « Geschiedenis der Nederduitsche Letterkunde » en stichtte « het Letter- en Staatkundige Dagblad », dat enkel zes maanden bestond. Peter Lebrocquy werd geboren te Gent, den 1° Februari 1799 en overleed te Nijvel, den 4° Februari 1864. In 1833 werd hij hoogleeraar in de Germaansche talen te Gent en van 1852 tot 1854 leeraar in de Latijnsche Rhetorica, aan het college te Nijvel. Zijne « Analogies linguistiques. — Du Flamand dans ses rapports avec les autres idiomes d'origine teutonique », zijn het ernstigste taalkundig werk, dat in Vlaanderen op etymologisch gebied, na Kiliaan's woordenboek, werd geleverd.

Het Nederlandsch wordt geestdriftig geprezen; al de Europeesche talen van het Noorden worden met het Nederlandsch vergeleken, en wel namelijk het Gotisch, het Middelhoogduitsch, het Hoogduitsch, het Angelsaksisch, het Platduitsch, het Engelsch, het Schotsch, het Friesch, het Deensch, het Zweedsch en het Yslandsch. Er wordt vooral nadruk gelegd op het Engelsch en het Hoogduitsch, in verband met het Nederlandsch. 's Schrijvers afleidingen en vergelijkingen zijn afdoende en na de kennisname er van, denkt men aan eene lange reis langs een omweg, wanneer men zich een leeraar voorstelt, welke die twee zustertalen bij middel van het Fransch onderwijst.

In het eerste hoofdstuk, wordt het plan uiteengezet, en worden de vertakkingen van het Duitsch — zegge Germaansch — aangetoond. Het tweede behandelt de geschiedenis der taal, en zoo wordt gewezen op het verwantschap van Sanskrit en van de andere Indo-Germaansche talen. Staaltjes van oude tongvallen worden opgegeven en vergeleken met het nieuwer Nederlandsch, waaruit blijkt, dat het Nederlandsch veel van zijn klankenrijkdom verloren heeft. In het derde hoofdstuk wordt betoogd,

dat Hollandsch en Vlaamsch ééne en dezelfde taal zijn en dat, zoo men eenig onderscheid zou willen maken, er enkel van binnenlandsche taal en kusttaal zou mogen worden gewaagd. Het vierde hoofdstuk omvat het Platduitsch, gesproken door zeventien millioen monden; hier sluit zich Lebrocqy aan bij de aldietsche beweging. Hij wijst op het feit, dat men kan reizen van Duinkerke naar Königsberg, zonder een taalman noodig te hebben, wat dan ook met talrijke woordvoorbeelden wordt bewezen. Het vijfde hoofdstuk toont de groote overeenkomst aan tusschen de klinkers in het Duitsch en het Nederlandsch; Grimm's theorie der verwantschape medeklinkers wordt uitgelegd en het genie der beide zustertalen wordt vergeleken. Hoofdstuk 6 behelst eene vergelijkende studie tusschen Engelsch en Nederlandsch; het grootste gedeelte van den woordenschat is Germaansch! Nagenoeg twee honderd woorden worden om zoo te zeggen gelijk geschreven en hebben dan ook dezelfde beteekenis. Het zevende hoofdstuk is gewijd aan den Schotschen tongval: de Vlaming zal zich bij de studie van dat dialect rijkelijk beloofd vinden en weldra wordt de lezing van Burns louter kinderspel. Aan het Friesch (n° 8), wordt minder belang gehecht. Het Skandinaafsche en het Noorsch worden in het negende kapit. besproken. Als typus wordt het Deensch genomen: de woordschikking is hier romaansch en vele woorden zijn van Finschen oorsprong. In het tiende hoofdstuk, handelt Lebrocqy over den rijkdom der Nederlandsche taal, hare samenstelling en hare vele goede eigenschappen. Het elfde hoofdstuk is eene samenvatting van het geheel, eindigend met een kreet des harten over al het onheil, dat de Vlamingen sinds eeuwen her hebben te verduren gehad, terwijl zij, uit eigen beweging en onmondigheid, daarenboven de fout der omwenteling van 1830 hebben begaan.

In zijn « Mémoire sur les Analogies des Langues Flamannde, Allemande et Anglaise ou Étude comparée de ces Idiomes », beantwoordde hoogleeraar E. J. Delfortrie, van Leuven, eene door de Koninklijke Academie van België gestelde prijsvraag. Het werk is in twee gedeelten gesplitst; in het eerste onderzoekt hij, hoe men Engelsche en Deutsche woorden tot Nederlandsche kan herleiden. Hij ziet de mogelijkheid in, zulks op negen verschillende manieren te doen. Alvorens tot zijne glossaria over te gaan, behandelt hij de vorming der werkwoorden, der hoedanigheidswoorden, spreekt over dezer vorming in de drie zustertalen, over de verkleinwoorden, de uitgangen *ward, waerts*; dan onderzoekt hij de wijze van tellen, de eigenaardige uitdrukkingen, de overeenkomst en het verschil in den zinsbouw, waar hij voorbeelden uit Chaucer en Shakespeare te zijner hulp roept. « Zijne glossaria van

in onbruik geraakte Nederlandsche en Duitsche woorden — uitgelegd bij middel van Oud-Engelsche en Nicuw-Engelsche — en van verdwenen Angelsaksische, Oud-Engelsche en Schotsche zegswijzen — wederkeerig verklaard door Nederlandsche en Duitsche — beslaan de twee derden van het werk en zijn krachtige wetenschappelijke pleidooien voor de overeenkomst dier Germaansche tongvallen.

Hoe er na het verschijnen van zoo puike taalkundige werken als die van Lebrocqy en Delfortrie, nog scholen gevonden worden, waar Duitsch en Engelsch bij middel van 't Fransch worden onderwezen, pleit niet voor de belezenheid dergenen, welke het hooge woord voeren over de gestichten van privaat middelbaar onderwijs! Hoe er in de verfranschte leekenwereld, die nochtans niet kan voorwenden, die werken niet te verstaan — vermits zij in 't Fransch geschreven werden — hoe er daar nog lieden gevonden worden, die naijverig zijn over de verkeerde leermethoden, slaat den onpartijdigen en wetenschappelijken mensch met verstomming!

Delfortrie heeft door zijn werk, dat nu reeds wel is waar ietwat verouderd schijnt, een grooten dienst bewezen aan de taalkunde, de Vlaamsche Beweging en het onderwijs.

Een paar woorden afkeuring nochtans: schrijver maakt geen duidelijk onderscheid tusschen Oud-Engelsch en Middel-Engelsch; hieruit kan verwarring ontstaan, daar vele Anglisten in het begrip Oud-Engelsch, tevens het Angelsaksisch opsluiten.

Een soortgelijk werk van Octave Delepierre, getiteld: « De l'Origine du Flamand avec une esquisse de la littérature flamande et hollandaise d'après l'Anglais du rév. J. Bosworth, avec des additions et des annotations », verscheen in Juni 1840. De heer Delepierre was doctor in de rechten, archivaris der provincie West-Vlaanderen en briefwisselend lid van het Openbaar Ministerie van Frankrijk, voor de geschiedkundige werken. Deze bijdrage werd vooral geleverd om te dienen als voorrede van een Angelsaksisch woordenboek. Het is den schrijver te doen, om evenals Bosworth en Dr. Bowring aan te toonen, dat het Nederlandsch eene rijke taal is en dat de Nederlandsche letterkunde op talrijke schatten bogen mag. « Il est bien vrai », zegt Delepierre, « que le flamand ne se parle guère hors du pays; mais quelles puissances nouvelles cette langue ne peut-elle pas offrir à l'homme de lettres et quelle facilité pour apprendre les autres langues du nord! Aussi peut-on poser en fait que les habitants de l'Allemagne, de la Hollande et de la Flandre connaissent communément plus d'idiomes étrangers que les habitants des autres pays. » Het Nederlandsch taalgebied is uit-

gebreider dan schrijver dacht. Niettemin bereikt hij het voorgestelde doel, des te meer, daar hij opklimt tot de letterkunde, ten tijde van Karel den Grooten.

De Eerw. Heer **Mgr. de Haerne**, (geboren te Ieperen, 4 Juli 1804), beurtelings leeraar van godsdienst aan het Athenæum te Gent, studieprefect aan het college te Kortrijk, professor van rhetorica aan het college te Roeselaere, lid van het nationaal congres, van 1844 tot aan zijn dood, onafgebroken, volksvertegenwoordiger te Kortrijk, vergeleek met « de Vlaemsche of Nederduitsche Tael » de tongvallen van Groot Britanje (1852). Veel later (1880), volgde eene nieuwe studie over de Keltische tongvallen. Hij vertaalde ook vele dezer studiën en liet ze opnemen in den « Messenger des sciences historiques. » In den « Gaelic Journal », werd hij echter tegengesproken. Dit Dublijsch blad beweerde, dat nagenoeg al de woorden van den heer de Haerne, Angelsaksische waren. Schrijver heeft zijne zienswijze knap verdedigd, tot staving de opvatting van den Edimburgschen leeraar Blackie aanhalend. Deze schreef immers, dat het verband wél bestond « such a connexion exists » en Palgrave is ook van meening, dat « the main body of the population of England is derived from the Belgic nation, one of the three teutonic families. » Wat er ook van zij, al heeft de Haerne enkel het *verband* en niet de *afkomst* aangeduid, 't is te zeggen, de overeenkomst tusschen Keltisch, Angelsaksisch en Nederlandsch, nog heeft hij recht op onze dankbaarheid.

Kolonel **M. B. Renard**, doctor in de wetenschappen, heeft in zijne opzoekingen van ethnologischen aard, welke men aantreft in zijne « Histoire politique et militaire de la Belgique », als bijvoegsel eene merkwaardige lijst ingelascht met het oog op de overeenkomst tusschen Vlaamsch en Waalsch. Het Waalsch is een tongval van Latijnschen oorsprong, met talrijke in- en aanwassen, zooals blijkt uit het Waalsch « A-chopper », vergeleken met « schoppen », maar minder uit « Ledigen » en « alaidir ». Dit werk kwam van de pers bij J. Stiënon, te Brussel (1851).

Het « Belgisch Museum » van Willems bevat in den jaargang 1846 zeer belangrijke proeven van woordafleiding, door Franquinet, (geb. te Maestricht, 1 Mei 1826), advocaat te Maestricht, sedert 1867 aldaar lid van den gemeenteraad. Deze geleerde liet in 1846 eene verhandeling verschijnen over de Gotische literatuur, gevolgd van een vormenleer, eene keus van stukken en een woordenboek (Leuven.) Behalve zijne besprekingen van de Servatiuslegenden, wenschen wij hier te wijzen op zijne woordafleiding : « Kraem » wordt volgens Tuinman

herleid tot een vorm « kermen, karmen »; Bilderlijk dacht aan « geraem », zijnde een « bed van latten ». Wanneer men, zegt Franquinet, denkt aan het Gotische « hramjan » (pijnigen, kruisen) in verband te brengen met het Sanskrit « Srama » (pijnigen) en dan den Oudhoogduitschen vorm « Ramen » naslaat en de overeenstemmende Deensche en Noorsche vormen, komt men dichter bij de waarheid. « Kraem » wordt aldus zinverwant van het lijden eener barende vrouw. Weiland was zijns inziens op het spoor, als hij « kram » en « kramp » ter hulp riep. (1) Dat « schurk » in verband te brengen is met het Hgd. « lurk » is zeer bedenkelijk, daar schurk eenvoudig een verbaal abstract is van schurken, intensief van schuren.

Een Vlaamschgezinde Waal, wijlen Delecourt, geboren te Bergen † Elsene, 1853), in zijn leven voorzitter der rechtbank van eersten aanleg te Brussel, staat eerder bekend onder den deknaam H. Van den Hove. Steunend op de oudste gedenkteekens der taal, legde hij de eerste grondslagen eener geschiedkundige spraakleer in zijn werk « De Verbuigingen der Oud-, Middel- en Nieuw-Nederduitsche Sprake, Brief aen Professor Bormans. » Dit werkje, cenig in zijn soort te dien tijde, toonde het uitzicht der woorden aan en dezer verband in de verscheidene levenstijdperken der Nederlandsche taal. Schrijver slaagde er in, taalkundige schetsen op te maken en de taal door al hare perioden te volgen. Hij was aldus in staat, de verbuigingen vast te stellen, zooals de geschiedenis der taal het vorderde. Het lidwoord, de sterke en de zwakke verbuiging, de verscheidene klassen dier verbuigingen werden opgegeven, zoowel voor het hoedanigheidswoord als voor de zelfstandige naamwoorden; de verbuiging der voornaamwoorden sluit de lijst der vergelijkende tabellen van overzicht.

De Nederl. Spraakleer van Jan van Beers (Lier, 1852) en de Beknopte Nederl. Spraakleer van Heremans (1854), welke verder worden besproken, hielden ook rekenschap met de vorderingen door de taalwetenschap verwezenlijkt, dank aan Jacob Grimm.

Indien in Vlaanderen na de omwenteling van 1830, door wetenschappelijke geesten hand werd aan 't werk geslagen, dan is dit vooral dank aan de stichting der Hoogeschool, te Gent, door koning Willem. Deze had dus reeds blijkbaar vóór dien onheilspellenden datum haar heerlijk werk begonnen en haren zegenrijken invloed doen gelden. Ook de Normalschool van Lier werd op Nederlandschen voet

(1) Tot dus verre Franquinet. Vercoullie geeft op Mnl. Crame, zijnde een uitgespannen doek of de tent, waarbinnen vroeger de bevaling geschiedde. (Etym. Woord. Blz. 151).

ingericht en zij was voortaan eene uitmuntende kweek-school — zooals zij het overigens gebleven is, dank aan den uitstekenden opvoedkundigen Schreuder, die aan het hoofd stond. Het Nederlandsch werd de voertaal van alle onderricht (1) zoo voor oudere als nieuwere talen, in lager en middelbaar onderwijs. Aan de Hoogeschool van Gent, was de zachtzinnige priester Schrant, hoogleeraar in de Nederlandsche letteren; te Luik was het de vernuftige pantheïst Kinker, die den hoogleeraarstoel van Nederlandsche letterkunde bekleedde. Schrant's invloed op Willems, Kesteloot, van Duyse, Ledeganck, d'Hulster, enz., moest van louterend taalkundigen en aesthetisch letterkundigen aard geweest zijn. In zijn werk « Prudens van Duyse », zegt wijlen Prof. Jan Michiels (2) « De taak, van welke Schrant zich te kwijten had, was eerst en vooral de jeugd achting en liefde voor de sedert eeuwen miskende en verstooten landstaal in te boezemen en, daartoe koos hij een doeltreffend middel nl. door het verklaren en ontleden van uitgelezen dicht- en prozastukken, het schoonheidsgevoel te ontwikkelen en te bevorderen en tevens op hare uitstekende hoedanigheden te wijzen. » Dezelfde oppert, dat Schrant's onderwijs « meer taal- dan letterkundig » moet geweest zijn; de heer Michiels bedoelde wellicht « spraakkundig », aangezien hij wijst op de onkunde, waarin de jongelingen ten aanzien der Nederlandsche taal verkeerden. « Zoo verstrekke hij », zegt nog de heer Michiels, « de jonge lieden eene uitstekende gelegenheid om zich in het zuiver en keurig spreken en schrijven van het Nederlandsch te oefenen. » Dit onderwijs reikte blijkbaar niet boven den middelbaren graad, tenzij als M. zegt: « Voor Vondel koesterde hij eene onverholen voorliefde en liet dan ook eenige zijner dichtstukken, onder anderen den Lucifer, in druk verschijnen. Hij heeft inderdaad eene aangeteekende uitgave bezorgd van den « Lucifer » (1856, Dordrecht, Lagerweg) en hij bezorgde eene bloemlezing « Proeven van Nederlandsche dichtkunst uit zeven eeuwen » (Gent, A. B. Steven, 1827) en deed hetzelfde voor het proza in zijne « Proeven van Nederlandschen prozastijl uit zeven eeuwen », (Gent, ter drukkerij van A. B. Steven, 1829).

Te Luik, werd in 1817, Kinker tot hoogleeraar benoemd. Hij wist er zich werkelijk te doen eeren en liefhebben. Met zijne bijdrage « Over de hoorbare voordragt van den redenaar » (3), plaatste hij zich op het terrein der wel-

(1) In 't vrij onderwijs bleef de voertaal het Fransch en men volgde er voor 't Nederl. de spelling van Desroches. Op de hoogeschoolen, werden de examina afgenomen in 't Latijn.

(2) 1893. — A. Siffer. Blz. 42, enz.

(3) Amsterdam, 1820.

sprekendheid, met zijne « Brieven over het Natuurregt aan P. van Hemert, naar aanleiding van Mr. Bilderdijk's Ontwikkeling der gronden van het Natuurregt en daarbij gevoegde zièk. Verb. » (1), op het gebied van wijsbegeerte en rechtsgeleerdheid ; in 1826 schreef hij « Over het Schoone » en in 1829, beoordeelde hij Bilderdijk's Nederlandsche Spraakleer. Zijn gedicht, handelend over de manier, waarop hij den Walen Vlaamsch zou leeren, is luimig en geestvol. Niet alleen toont hij in dat gedicht de moeilijkheden, maar hij verstrekt de middelen om ze te bestrijden en levert aldus een smakelijk brokje berijmde klankleer.

Ziedaar alles, dat op taalkundig gebied in onze gewesten wordt waargenomen gedurende het tijdperk 1815-1830. Het is een tijdstip van zaaien ; de hoogere taalkunde ons door Duitschland veropenbaard en door Holland nog te weinig nagevolgd, zou hier enkel wortel schieten, wanneer de omwenteling van 1830 zou een voltrokken feit zijn ; zoo zeer is het waar, dat oorlog en bloedstorting de kiemen der wetenschap, diep in den vaderlandschen bodem gelegd, niet vermogen te stikken. Intusschen was die omwenteling nochtans niet van aard, om den vooruitgang der taalkunde te begunstigen.

Eene gisting van ontevredenheid was ontstaan in Vlaanderen, tegen de maatregelen genomen op taal- en ander gebied, door Koning Willem. De vorst, welke die beweging merkte, liet op 28 Oogst 1829, twee koninklijke besluiten verschijnen, welke de tweetaligheid, ook in Vlaanderen, huldigden, voor stuks, die moesten dienen voor het Walenland of waarin over vreemdelingen spraak was ; op 4 Juni 1830, werd het Fransch ook in Vlaanderen tot den rang van ambtelijke taal verheven ; het was te laat, de omwenteling brak los, door het toedoen en het samenzweren van overgewaarde Fransche dagbladschrijvers, priesters, vijandig aan den hervormden godsdienst, onmondige en misleide boeren, welke meeheulden met franskiljons en heethooidige Walen.....

De pen en het woord zijn echter machtiger dan het zwaard : ook op taalkundig gebied zal deze waarheid verder gaan blijken !

(1) Amsterdam, 1823.

IV. (1830-1865). (Ned. 1844-1865).

1. *De Spellingsoorlog.*

Hoe gebeten men ook was tegen Holland en de Nederlandsche stelsels, toch kon men, enkele jaren na de omwenteling van 1830, niet nalaten, zelfs van regeeringswege te erkennen, dat de verwarring in de spelling eenvoudig tegen de borst stiet. In hunne vaderlandsche werken en luimige gedichten, bezigden Conscience en Door Van Rijswijck een benaderend goed Nederlandsch, dat echter het stelsel van Siegenbeek niet huldigde. Dat er reeds behoefte was aan een algemeen geldig systeem voelde men allerwegen, en niet het minst in de « Maatschappij ter bevordering van de Nederduitsche Tael- en Letterkunde », welke eene eerste maal bijeenkwam, den 2 Maart 1836 en waarvan David, Willems, Blommaert, Ledeganck en Bormans deel uitmaakten. Eene commissie werd bij koninklijk besluit van 6 September 1836 ingesteld, bestaande uit de h. h. Willems, David, Desmet, D'Hulster, Verspreuwen en Bormans. Deze commissie schreef eene prijsvraag uit over de spelling; twaalf mededingers dongen mede, namelijk: 1^e P. N., te Yper; 2^e R. de J., onderwijzer te L.; 3^e F. C., te St. G.; 4^e I. I. H., te R.; 5^e J. F. B., te H.; 6^e V. v. L., lid der provinciale geneeskundige commissie te B.; 7^e P., te G.; 8^e J. W., te R.; 9^e J. J. M., privaatoronderwijzer te L.; 10^e P. v. D (uyse?), professor aan het athenæum te G.; 11^e Behaegel, kostschoolhouder te Thourout; 12^e N. J. V. C. Mussely-Boudewijn, onderwijzer te Kortrijk. (1)

Na eene eerste schifting, bleven enkel nog vier verhandelingen over, die verdienden in aanmerking te komen, die van J. J. M., P. v. D., N. Mussely en Behaegel. De prijs werd echter niet toegekend, daar de h. h. juryleden zelf de voorschriften van het staatsbestuur ontweken. Door de commissie werd het stelsel van Siegenbeek, mits eenige wijzigingen voorgesteld: men behield *ae*, *ue* in plaats van *aa*, *uu*; *y* zou in zekere gevallen dienst doen voor *ij*; een paar kleine toegevingen werden aan de bestrijders van de Nederlandsche spelling gedaan, terwijl de grootste stap mogelijk naar de eenheid van spelling werd voorgesteld.

De uitslag van den prijskamp bevredigde niet iedereen; de uitspraak van de jury en de beslitselen van het verslag evenmin. Eene secte van malcontenten daagde op, onder 't geleide van den Thoroutschen paedagoog, Behaegel, die in den Brusselschen confrater Bón een trouwen bondgenoot aantrof.

(1) Zie Verslag, Bl. 6. — Annot-Bracckman. — 641 bl.

Behaegel, Bôn en Somers verweten Willems en de commissie voor bedekte orangisten. Zij maakten het klein publiek tegen haar op. Bormans overigens draalde met zijn verslag; dat deze de *nu* en de *ij* van Siegenbeek toetrad, was den malcontenten een doorn in het oog.

Van de « Maatschappij tot Bevordering der Nederduitsche Taal- en Letterkunde » waren afdeelingen tot stand gebracht te Antwerpen, Leuven, Gent en Brugge. De heer de Brouckere, gouverneur der provincie Antwerpen, beriep eene vergadering van geleerden, waaraan hij de acht regels der spelling onderwierp. Zij werden aanvaard, uitgenomen, dat in plaats van *vleijen*, *lujaerd*, *strooi*, *strooijen*, *gestrooid*, enz., men zou schrijven: *vleyen*, *luyaerd*, *strooy*, *stroooyen*, *gestrooyd*.

De vergadering van het « Taalcongres » was in 1841 geopend geworden met eene rede van Prof. David. Deze sloot zich aan bij de voorstellen der commissie. 's Daags nadien, legde J. Fr. Willems in 't paleis der Hoogeschool het programma bloot der Vlaamsche Beweging.

Dat de helden van den spellingsoorlog duchtig werden over den hekel gehaald, stelt men vooral vast in den « Spellingsoorlog », een berijmd comisch heldendicht en in J. B. Straatman's « Meester Jochem's avontuurlijke Reis naar Gheel. » (1844).

In van Duyse's beschrijving wordt vooral Behaegel aangegrepen, ook van Loo, de dichterlijke apotheker, moest het ontgelden; de strijd in de hoofdstad tusschen Behaegel met zijne gezellen en de commissie wordt ontwikkeld; het debat over *de*, over *koól* en *kool*, over de blatende uitspraak van *peêrd*, beslaat verder nog al veel ruimte. Door den goeden smaak wordt de wet gesteld en Gent schrijft in 't congres « Pacificatie ».

Straatman's « Meester Jochem » is een bekrompen kerel, die niet snapt, dat de taal een werk is der beschaving en des tijds. Ook brengt hij menige slapeloze nachten door, omdat men niet meer schrijft als vóór tachtig jaar. Meester Jochem krijgt nergens gelijk, zelfs niet bij Siska, zijne vrouw. Hij trekt op reis met zijn ezel, geladen met twee bakkersmanden, de eene vol « Waere Belgen » van Bôn, de andere vol werken in de spelling der commissie. Nergens bekomt hij eenigen bijval; hij wordt zelfs door de boeren naar belang afgepriegeld; enkel te Gheel wordt hij triomfantelijk onthaald, waar overigens de methode van Bôn wordt gevolgd.

Den 1^{en} Januari 1844, werd door het staatsblad het stelsel van het Gentsche taalcongres goedgekeurd. Reeds den 25^{en} Januari, opende de Abt de Foere eene bespreking in de Kamer, waaruit genoeg de nijdlige hardnekkigheid der Behaegelisten bleek. De leden der commissie werden

als landverraders aan de kaak gesteld. In de bui der taalprotestanten werd overigens gezegd, « dat alle Vlaemingen, die hunne nationaliteit op prijs stellen, zich onverbasterd vasthouden aan het nationaal stelsel van Desroches. »

Niet al de leden der commissie koesterden dezelfde gevoelens : Prof. David keerde meer tot het Middelnederlandsch terug, Willems kleeft een halfslachtig stelsel aan, Bormans was de radicaalste.

Met een bewonderenswaardigen moed, ijverde en kampte Bormans voor de eenheid van spelling in aansluiting met het Noorden. Hij liet zich niet ontmoedigen, alvorens hij volkomen gezegepraald had. In de commissie, waar Willems de rol van voorzitter waarnam, trad dus Bormans als verslaggever op. Terwijl Willems wankelde, bleef hij vastgeankerd in zijn overtuiging. Deze wilde hij kost wat kost doordrijven. Naar 't oordeel van eenigen, zal Bormans in deze zaak doorgaan als een min of meer onverdraagzaam karakter.

De Antwerpsche vergadering had voorgesteld, de *ij* te gebruiken als een klinker volgde. Daarbuiten vonden al de gedachten der commissie, waarvan Bormans de ziel was, ingang bij de leden. In David's « Middelaer » liet hij een opstel verschijnen, waarin hij de zienswijze der taalgcongressen bekampte. Hij besprak in de twee eerste artikelen de gebreken, die zijn verslag misschien vertoonde ; in het laatste artikel, bevocht hij de wijzigingen, die aan zijnen regel der *i* en *y* waren toegebracht geworden. Als oprechte vrienden hem wilden zijne halsstarrigheid laten inzien, hield hij voet bij stek en hij antwoordde « zijne meening, zijne overtuiging, die uit daadzaken spruit, welke van ons niet afhangen, kan men zoo niet afstaen. » In den « Middelaer » (1845), zegde hij in eene verhandeling « Wat is toch in ons Nederduitsch en in 't Fransch de *y*, wanneer zij met een vokaal verbonden is ? »

Bormans had het bij het goede eind ; ook werd, zooals wij reeds zagen, de *i* geschreven, zoowel in *draaien* als in *ik draai*, terwijl de *g* plaats maakte voor *ch + t*. De klinkers zouden zich ook zelf verlengen en de *y* werd bepaald door *ij* vervangen. Bormans bewerkte dus schier alleen, en op eigen hand de eenheid van spelling.

Het congres van 1849 keurde dus 't verslag der commissie goed : de taalprotestanten beten het stof. Niettemin hielden verscheidene persoonlijkheden nog vast aan hunne eigen denkbeelden ; geen congres ging voorbij, zonder dat men de netelige spellingkwestie besprak ; geen tijdschrift verscheen, of zij werd er in behandeld. Het ging zelfs zooverre, dat de heer van Lennep in 1862

dreigde, de congreszaal te verlaten, zoo die twistappel niet uit de beraadslagingen geweerd werd. De voorzitter slaagde er in, die heeren tot bedaren te brengen en ditmaal werd eene laatste bespreking gehouden tusschen Prof. **David** eenerzijds en Prof. **Heremans** anderzijds, vooral met het oog op de verdubbeling der klinkers met zich zelf en niet met *e*. Het congres schaarde zich aan de zijde van hoogleeraar **Heremans**, wat het laatste onderscheid tusschen Vlaamsch en Hollandsch wegnam.

Eenige grammatici, behoorend tot de kapel der scheurmakers, verdienen wat dichter te worden in oogenschouw genomen :

Frans Bôn werd geboren te Dendermonde, den 29ⁿ October 1791. Hij studeerde te Parijs en vestigde zich daarna te Antwerpen, waar hij eene kostschool opende. Op 28 Oogst 1852, overleed hij te Brussel. Met meer driftigheid dan belesenheid, bevocht hij de zienswijze van Jan Frans Willems. Bôn gaf uit te Brussel zijn « Vlaemschen Leesboek, volgens de spelling der Vlaemsche Spraekkonst aengenomen voor het athenæum en de stadsscholen der hoofdstad » ; hetzelfde jaar, verscheen ook te Brussel : « Eersten Vlaemschen Leesboek », enz., wat later in hetzelfde jaar « Kortbondige Vlaemsche Spraekkonst, volgens het taelstelsel van Desroches, enz. » In 1844, gaf hij uit : « Vlaemsche Spraekkonst volgens het Belgisch Taelstelsel, door eenige oefening van spraekkonstige ontleding gevolgd ». Naar men merkt, gaf Bôn blijken van ongemeene bedrijvigheid in het verdedigen zijner Belgische taalstelsels en in het leveren van boeken, waarin de gedachten van Desroches waren nagevolgd en toegepast. Nog in 1844 kwam uit in de hoofdstad : « Verhalen, tafereelen, beschryvingen en vergelykingen », weldra opgevolgd door zijn « Vlaemsche Pantheon ten gebruike der kollegiën en scholen, enz. ». Hij leverde insgelijks Synoptische tafereelen, waaruit hij wou « de overtreffelijkheid onzer Vlaemsche tael op de Hollandsche klaer aenduyden... »

Pieter Behaegel werd geboren te Tiel, den 28ⁿ Oogst 1783. Eerst privaat-leeraar te Vijve St.-Elooi, later kostschoolhouder te Torhout, wordt hij in 1807 door de regeering aangesteld als bestuurder van eene normaal school, voor welke eer hij bedankte. In 1836, is hij opsteller van een tijdschrift ; den elfden December 1857, sterft hij. Een zijner zoons, de heer Behaegel-Denijs, is fabrikant te St.-Niklaas.

Zijne lijvige werken heeten « Nederduytsche Spraek-kunst » (in drie deelen, Brugge, Wed^e de Moor, 1817) en « Verhandeling over de Vlaemsche Spelkunst, bijzonderlijk ingerigt ter beslissing der geschilpunten der geleerden

omtrent de spelling » (1838) en « Tijdschrift voor Onderwijzers », gedurende het tijdperk, gaande van 1842-1852.

Behaegel verklaart de ineerherstelling der moedertaal te behartigen; Siegenbeek en Weiland hebben, zijns inziens, het Vlaamsch taalcigen over het hoofd gezien, de regels bij den Duitschen Adclung afgekken. De taal der Vlamingen en der Hollanders is niet dezelfde, als blijkt uit de verklaringen der vertegenwoordigers bij de Staten-Generaal. Hollandsch en Vlaamsch moeten verbeeld zijn in den taalschat. De benoeming van Siegenbeek als hoogleeraar is een misgreep, daar zijne stelsels onaanneembaar zijn. Behaegel nam wel aan, dat de Vlamingen goede bestanddeelen in 't Hollandsch aantreffen; de Siegenbeeksche spelling is niet heel en al verwerpelijk, daarom heelt hij, Behaegel, *ae* en *ue* ten voordeele van *aa* en *uu* opgeofferd. In ruim drie honderd bladzijden worden Weiland en Siegenbeek op de hielen gevolgd. Uit hoofde van spaarzaamheid en zich regelend naar de uitspraak hadden zij hunne stelsels opgebouwd. Dit uitgangspunt acht Behaegel vol tegenspraak. De dubbele vokaalspelling neemt hij niet aan, daar er verwarring zou kunnen ontstaan tusschen woorden van verschillende waarde en verschillende vorm: wie zal het onderscheid nog merken, oppert hij, tusschen « *beving* van *bevangen* en *beving* van *ik beef*; *bevelen* van *bevel* en *bevelen* van *ik beveel*; *spelen* meervoud van *spel* en *spelen* meervoud van *ik speel*; *raden*, *wielen* en *raden* van *ik raad*; *spraken* van *spraak* en *spraken* van *spreeken*; en menigvuldige anderen. » § 1402, (bl. 77, Deel II, voegt Behaegel hier nog bij: « Indien den regel, dat in woorden welke in het meervoud de *g* hebben, of de zelve, om hunnen duydelyken oorsprong, vereyschen, de *g* altijd haare plaats moet behouden, zeker de duydelykheid bevoordert (§ 1346); waarom zoude den regel, dat in woorden, welke in het meervoud de dubbele *aa*, *ee*, enz. hebben, of de zelve, om hunnen duydelyken oorsprong, vereyschen de *aa*, *ee*, enz. altyd haare plaats moet behouden, de duydelykheid niet bevoorderen? » Dit alles kan goed beredeneerd wezen, maar het gebruik heeft de zaken anders geregeld.

De sterke werkwoorden worden door Behaegel gelijkvloeiende en de zwakke ongelijkvloeiende genoemd!! Hij rangschikt, evenals Desroches, volgens den uitgang. Zoo vernemen wij een en ander over werkwoorden uitgaande op *aan*, *ien*, *ien*, *oen*, enz.; wij hooren dan van afwijkingen in *fen*, *hen*, *ken*, *sen*, *ten*, *ven*, *zen*, altijd naar den uitgang. De vormen worden juist opgegeven, maar het is eene bonte wemeling van sterke, zwakke en onregelmatige werkwoorden dooreen. Evenals Desroches

neemt hij maar één en denzelfden vorm aan voor den nominatief en accusatief.

Behaegel schreef ook nog een lexikon, dat wij enkel verder bespreken, daar wij het wenschen in verband te brengen met later verschenen werken.

David de Simpel, alhoewel nog rederijkerachtig in zijn strekking, was een ijverig taalbeoefenaar; hij werd geboren te Moorslede, in West-Vlaanderen. (1) Hij was eerst van plan, landbouwer te worden. Tamelijk vroeg, ontwaakte in hem de zucht tot taal- en letterkunde. Ook op het Fransch en het Latijn legde hij zich vroegtijdig toe, bij een rector van het recollettenklooster, te Eecloo.

Van hem verscheen « Beredeneerde Ontleding van de voornaemste grondregelen der dicht-, rede-, tooneel- en uitgalmkunst, gevolgd van de Nederlandsche prosodia. » (2) In 1827, gaf hij uit : « Taalkundige Tweespraak, waarin de Hollandsche taalregels van Weiland en de spelling van Siegenbeek tegen die voornaamste Vlaamsche taalopbouwers opgewogen of tegengesproken en verdedigd worden. » Na de omwenteling van 1830, verandert hij zijne schrijfwijze en volgt hij het stelsel van Desroches na, als blijkt uit zijn te Roeselaere in 1830 verschenen werk : « *Den waeren vaderlander of getrouwen Belg, waer in den oorsprong en de misdryven van het huys van Oranje Nassau, met de misbruyken van ~~gewezen~~ hollandsch gouvernement en de bloedige gevechten van Brussel kort en onpartydig beschreeven worden.* »

de Simpel's « Taalkundige Tweespraak » is een boekdeel van twee honderd en zestig bladzijden; zij werd ook bij middel van vragen en antwoorden opgesteld. De spelling van Siegenbeek wordt er warm in verdedigd, en het werk is van aard, om zooals er staat op te lezen, te zijn : « zeer dienstig voor alle schoolonderwijzers, publieke ambtenaren en allen, die wenschen het mogelijk verschil tusschen de woordschikking, enz. te leeren. »

De naamvallen zijn niet meer zes in getal, maar er zijn er vier, gansch verschillend van elkaar, zoo in vorm als in beteekenis. Een afzonderlijke vorm wordt opgegeven voor den nominatief en den accusatief. De werkwoorden worden verdeeld in drie klassen: gelijkvloeiende, ongelijkvloeiende en onregelmatige. de Simpel gaat nog niet recht op zijn doel af, toch wordt dit benaderend bereikt. Deze taalkundige is geen toonbeeld van standvastigheid; hij verandert, naar gelang der omstandigheden, naar dewelke hij zich echter weet te gedragen.

de Simpel is immers, na de omwenteling, een der

(1) Later te Staden. — Geboren 12 Mei 1778 † 9 Juni 1851.

(2) Leperen, 1827.

eersten, om zijne denkbeelden te laten varen. Zijne « Beredeneerde Ontleding » wordt in twee deelen gesplitst. Het eerste deel behandelt de dichtkunde, de soorten van verzen, de soorten van gedichten en dan geeft het algemeene wenken over de hoedanigheden en de gebreken van den stijl, alsook over de beelden. Het tweede deel bespreekt de tooneelkunde en de eischen, welke den goeden declamator worden gesteld. Zijne prosodia is vrij kort, daar hij het onderwerp als zeer netelig beschouwt. Alles wordt door hem op Latijnschen en Franschen voet geschoeid. de Simpel toont zich ook geen overdreven purist, daar hij aan eene gansche reeks bastaardwoorden het burgerrecht toekent. In zijne woordafleidingen roept hij Zweedsch, Angelsaksisch en Deensch te zijner hulp, doch enkel uitzonderlijk, daar hij wenscht die « bijzondere woorden » aan te duiden « welke tusschen de Hollanders en de Vlamingen verschillig gespeld worden. »

de Simpel leverde korter en beter werk dan Behaegel, maar het « quantum mutatus ab illo ! » is op hem toepasselijk.

Die rommelzoo van liefhebberijen heeft echter niets dan historische waarde en heeft moeten plaats maken voor de eenheid van spelling en de wetenschappelijke rangschikking der werkwoorden, naar ten Kate en Grimm.

2. Oude Gedenkteekens der Taal.

Evenals Grimm op grammaticaal en etymologisch terrein, der Taalkunde een geheel verschillend en ernstiger kenmerk schonk, zoo was het ook een Duitscher, die op de lettercritiek een wetenschappelijk zegel kwam drukken. Aan Lachmann komt, buiten kijf, de eer toe, op de jonger Germaansche taalkunde den ernst der oudere te hebben overgebracht, wat de uitgave der letterkundige werken van het voorgeslacht betreft. 't Belang der kleine omstandigheden, het « niets is den wijze gering » deed hij in het oog springen, de onregelmatigheden bestudeerde hij en vatte die saam. Taalkunde was, naar zijn opvatting, eerst en vooral strenge critiek.

Zijn eerste gewrocht op zijn lievelingsgebied was « Ueber die ursprüngliche Gestalt des Gedichts von der Nibelungen Not ». Daar Lachmann kennis genomen had van Wolf's meesterlijke prolegomena over Homeros, bestudeerde hij ook in denzelfden zin de epen van 't Germaansche voorgeslacht en kwam dan ook tot dezelfde slotsom, dat namelijk de Nibelungen aanvankelijk eene reeks afzonderlijke liederen moeten geweest zijn, waaraan

een verzamelaar of homeros een gelijken vorm zal gegeven hebben. In denzelfden zin, ijverden Schmeller, Graff, Bartsch, Pfeiffer en anderen meer; Lachmann gaf echter den stoot en was de meester.

Een andere Duitscher vond echter meer weerklank ten onzent, daar hij overigens in Vlaanderen met onze geleerden is komen verbroederen, wij bedoelen den dichter en navorscher Hoffmann von Fallersleben. Voor de Germaansche taalkunde gewonnen en bezield door Jac. Grimm, werd hij evenals deze zeer ervaren in het ontcijferen van handschriften en oorkonden. Om reden van staatkundige moeilijkheden, zag hij zich gedwongen, zijn vaderland te verlaten en hij kwam zich in België vestigen, waar hij kennis maakte met de onder 't stof der bibliotheken begraven schatten onzer middeleeuwsche letterkunde. Aanstekelijk — in den gunstigen zin van het woord — moest zijn voorbeeld werken, toen men hier slag op slag van zijne hand zag verschijnen « Horae Belgicae » — twaalf deelen — met een overzicht der middelnederlandsche poëzie, met Hollandsche en Vlaamsche volksliederen, met het middelnederlandsche gedicht « Floris ende Blancefloer », « Caerl ende Ellegast », « Renout van Montalbaen », een « Glossarium Belgicum », « Loverkens », oudnederlandsche liederen, den « Theophilus », oudnederlandsche spreekwoorden, geestelijke liederen uit de XVe eeuw, een Antwerpsch liederboek van 1544, enz.

Nog een ander Duitscher, en niet de eerste de beste, kwam ons vingerwijzingen geven, namelijk Wolf, die uitgaf: « Grootmoederken, archieven voor Nederduitsche Sagen, sprookjes, volksliederen » (1843-51). Verder liet hij verschijnen « Wodana, Museum voor Nederduitsche Oudheidkunde »; later nog « Niederländische Sagen, gesammelt und mit Anmerkungen begleite herausgegeben von I. W. Wolf », (Leipzig, 1843), waarvan eene Nederlandsche vertaling verscheen in drie deelen.

De eerste, die in ons land gehoor gaf aan de stem van Grimm en Lachmann, alhoewel niet met dezer nauwkeurigheid arbeidend, was de reeds vermelde Vader der Vlaamsche Beweging, Jan Frans Willems. Met David, mag hij als de voornaamste ijveraar voor taal en letteren worden beschouwd, gedurende het tijdperk gaande tot 1865. Hij werd te Bouchout, bij Antwerpen, geboren, den 17ⁿ Maart 1793, juist als de Fransche soldaten in de gemeente binnenvielen. In den grootvader van Ant. Bergmann trof hij te Lier eenen bijzonderen beschermer. Deze boezemde hem al vroeg de liefde in tot de moedertaal, terwijl de stedelijke onderwijzer Bouwens hem inwijdde in de meesterstukken der Nederlandsche letterkunde. Al vroeg, begon hij te rijmen en hij schreef eenige

goede verzen, als zijn gedicht « Aan de Belgen », waarin hij hun de schatten roemde hunner aloude Dietsche landstaal en hen aanzette « niet voor anderen te wijken ». Elders lag echter zijne kracht, in de taalkunde zelve, in het opwekken van het nationaliteitsgevoel, door het opdiepen van de oude gedenkteekens der Nederlandsche taal. Willems was enkel zestien jaar oud, toen hij eene plaats ging bekleeden bij eenen Antwerpschen notaris. Hij wordt bekroond door de Fonteinisten en wordt lid van het taal- en dichtlievend genootschap « Tot Nut der Jeugd ». In het jaar 1820, behandelt hij de letterkundige geschiedenis der XVIe en der XVIIe eeuw. Rond hetzelfde tijdstip, geraakt hij in pennetwist met den Eerw. Heer Buelens, van Mechelen, die godsdiensthaat meende te bespeuren in Willems' waardeering van zekere helden der XVIe eeuw, wat bij Willems niets anders was dan liefde voor den geheelen Nederlandschen stam en afkeer voor den vreemdeling, hij heette Franschman of Spanjaard. In 1815, was Willems archivaris der stad Antwerpen en in 1821, ontvanger der registratie, ter zelve stad. Door het Nederlandsch Instituut, werd hij tot briefwisselend lid benoemd en de Hoogeschool van Leuven kende hem den graad toe van doctor in de wijsbegeerte en letteren. In 1826, werd eene commissie ingesteld, die ten doel hebben zou, de oude gedenkstukken voor taal en geschiedenis uit te geven. Willems werd door de Regeering als lid van die commissie aangesteld.

Daar de omwenteling van 1830 tegen de Hollanders gericht was, droeg zij de goedkeuring van den Nederlandschgezinden Willems niet weg. Het « vae victis ! » werd op hem toegepast, want op 17 Januari 1831 werd hij naar Eecloo verbannen. In Maart 1835, werd hij naar Gent bevorderd. Den 22ⁿ Juli 1834, had hem het staatsbestuur benoemd tot lid van de commissie van geschiedenis; den 6ⁿ Juni 1835, werd hij lid der Koninklijke Academie en terzeldertijd, bood men hem een leeraarstoel aan te Gent en te Luik, wat hij allebei van de hand wees. Te Gent, was hij de taalkundige zoon, waarrond de kleinere hemellichamen zwenkten. Eerevoorzitter van de maatschappij « De Taal is gansch het Volk », secretaris van het stedelijk conservatorium, voorzitter van de tooneelmaatschappij « De Fonteinisten », schijnt hij de achting zijner medeburgers in de hoogste mate te hebben genoten. Hij was ook voorzitter van « de Algemeene Maatschappij tot Bevordering der Nederduitsche taal- en letterkunde », die de zaak der eenheid van spelling in haren schoot zoo doeltreffend wist te bespreken en die « Het Belgisch Museum » uitgaf.

Door een aanval van beroerte getroffen, bezweek Willems, den 24ⁿ Juni 1846, op het stadhuis van Gent,

waar hij zijne laatste stonden moet gewijd hebben aan de verdediging van de belangen der maatschappij « De Fonteïnisten ». De geleerde wereld betreurde hem, zijne medeburgers beweenden hem oprecht en het nageslacht deed op zijne grafombe beitelten in 't arduin : « Dit graf bewaart zijn asch, het vaderland zijn naam. »

Wat Willems op de baan van Lachmann en Hoffmann von Fallersleben heeft verricht, zal gaan blijken :

Bij Van Ham en Zoon, kwam uit te Eekloo : « Reinaert de Vos, naer de oudste beryming », door J. F. Willems, (1834). In 1846, nieuwe uitgaaf van dit werk. Twee jaar later, kwam van de pers « Reinaert de Vos, episch fabeldicht van de twaelfde en de dertiende eeuw, met aenmerkingen en ophelderingen van J. F. Willems. »

Het Belgische staatsbestuur had voor vier duizend frank een handschrift gekocht in de verkoop van den boekenminnaar Lord Willam Heber, te Londen. Naar dit handschrift, had Willems deze thans volledige uitgaaf van het dicrenepos bewerkt. Grimm, Mone, St. Marc de Girardin brachten hulde aan het geduld en de geleerdheid van den schrijver. Deze uitgaaf was echter niet zonder gebreken : het eerste boek van den Reinaert was samengesteld naar twee gemengde handschriften, aan dewelke veranderingen werden toegebracht. Dan v. 6130 is blijkbaar twee voeten te lang en er zijn inschuiwingen in de verzen 6273, 6407 en andere. V. 6414 veroorlooft zich Willems eene verkeerde tusschenschuiving. Willems had met eenige overhaasting gewerkt, zooals het ook nog blijkt uit v. 4075, waar het rijm ontbreekt ; wellicht vreesde hij, dat men hem in Holland, waar ook eene kopij van Heber's handschrift bestond, zou vooruit geweest zijn, wat zijne overijling verklaart.

In 1836, liet Willems nog verschijnen : « Rymkronyk van Jan van Heelu, betreffende den slag van Woeringen, van het jaar 1228, uitgegeven met ophelderingen en aenteekeningen ». Deze onuitgegeven kronijk is zeer merkwaardig. De uitgever handelt in de voorrede over Jan van Heelu en zijn gedicht. Hij bespreekt insgelijks de handschriften, vertalingen en navolgingen van het werk ; een blik wordt geslagen op den tijd van Jan I, dezès bestuur en den toestand van het Brabandsche, te dien tijde. De 225 charters van den « Codex diplomaticus » worden medegeedeeld op het einde, alsmede lijsten van plaatsen, familiën en woorden.

Van Jan de Klerk's « Brabantsche Yeesten » werd ook door Willems de eerste uitgave bezorgd, in 1839 (Brussel). Niettegenstaande zijne mededeeling van de talrijke oorkonden en charters, is Willems er niet in geslaagd, over den naam van den schrijver de gewenschte helder-

heid te spreiden, want na hem, hebben talrijke anderen als Génard, E. van Even, Alberdingk-Thym, H. Haerynck en W. de Vreese hetzelfde onderwerp behandeld.

Kort vóór zijn dood, liet Willems de eerste aflevering verschijnen van zijne « Oude Vlaemsche Liederen ten deele met Melodiën ». Deze aflevering van honderd twee en zestig bladzijden, behelsde vele wereldsche liederen, alsook een dertigtal geschiedzangen. Men mag aan Willems het verwijt maken, dat hij niet genoeg de historische en de wereldsche liederen uit elkaar hield. Daar enkel het derde van den liederenschat was afgedrukt, nam Dr. Snellaert de taak op zich, om het werk van Willems tot een goed einde te brengen. « De Gids » (1848-49), stelde de pogingen van Willems op prijs.

Willems heeft wellicht den tijd niet gehad, deze verzameling goed na te gaan, want daar komt ook een « Afscheidslied » in voor, waarvan de opname verwondering baart, daar zij geheel ongepast geschiedt: hij had zich daarin laten op sleeptouw nemen door Hoffmann. Niettemin was hij de baanbreker van de beoefening van het Nederlandsch volkslied en hij blijft een der beste opspoorders met Hoffmann, Mr. J. C. W. Le Jeune, Snellaert, Jhr. Blommaert, Prof. Ph. Wackernagel, Louis de Backer, Dr. Paul Fredericq, Flor. Van Duyse, Ad. Lootens en Feys.

Als hoofdopsteller en stichter van « Het Belgisch Museum » heeft Willems zich in denzelfden zin weten verdienstelijk te maken. Zijne bijzonderste medewerkers waren David, Visschers, Bormans, Blommaert, Lambin, van Duyse, Mertens en Rens. Een der bijzonderste punten van het programma van dit tijdschrift was de uitgave van « ... alzulke ongedrukte dicht- en prozastukken van vroegeren tijd, als waeruit men den ouden aert en geest der vlaemsche tael zal mogen leeren kennen. » Wat op navorschend gebied geleverd werd is vrij ontzagwekkend: de tien jaargangen behelzen twee merkwaardige bijdragen over den Reinaert, uittreksels uit de ridderromans Ogier van Denemarken, Willem van Oranje en Gaidoen, van berijmde bijbelgedichten, leerdichten, spreuken, raadsele, wapenliederen, een dozijn oude Vlaemsche sproken, vertalingen van zeven oude sagen, een twaalfstal referiënen en liederen, bijdragen over de Rederijkers, levensbeschrijvingen, artikelen over de volkszedes, enz.

Willems was voor « het Belgisch Museum » wat Serrure zou worden voor « het Vaderlandsch Museum » en Heremans voor « het Nederlandsch Museum », die thans allen verdwenen zijn, het eene na het andere, 't laatste om te veranderen in het « Tijdschrift van het Willemsfonds. »

De eisch der wetenschap is, dat men geene wijzigingen aan de handschriften toebrengt en diplomatisch uitgeve; Willems heeft zich op de zoo gevaarlijke critische baan begeven en daarom sloeg hij wel eens den bal mis. Als het werk van iederen beginner en ontginner was het zijne niet van feilen vrij; maar 't had dan ook de verdiensten van dat eens baanbrekers en eens verstandigen vaderlanders.

De tweelingbroeder van Willems in den Vlaamschen taalstrijd, ook op dit bijzonder gebied, was de eerwaarde heer David. Evenals voor den Vader der Vlaamsche Beweging, was het uitgeven van oude Vlaamsche gedenktekens niet zijne bijzondere bezigheid; hij ook had een te open oog voor den strijd, die moest geleverd worden en de noodwendigheden, waarin de taal op spraakkundig gebied verkeerde, om zich alleen daarmee in te laten. Het is enkel bij zijnen navolgers als Serrure, Snellaert, Blommaert, dat zich een drang naar specialiseering vertoont en wordt waargenomen. Hij werd te Lier geboren en zong zijne eerste mis terzelfder stad, den 23^{en} Oogst 1823. Eerst was hij leeraar aan het Antwerpsch athenæum, later professor in 't klein seminarie te Mechelen. Van 1831-36, is hij bestuurder van het collegie van Pitsenburg en in 1833, is hij eeredomheer van de hoofdkerk. In 1834, treedt hij op als leeraar in de vaderlandsche geschiedenis ter hoogeschool van Leuven. De eerw. heer David was in groot aanzien bij de letterkundigen van naam en dit wel zonder onderscheid van geloof of partij. Het openbaar leven van een priester is niet zeer belangrijk en van minder belang dan datgene, hetwelk in de studiecel wordt gesleten en om zoo te zeggen alleen in aanmerking komt. Dat de eerw. heer David bij alle taalminnaren en letterbeoefenaars goed stond aangeschreven, blijkt uit het feit, dat hij in 1841 en 1850 verkozen werd tot voorzitter van de taalcongressen en in 1864 van de spellingscommissie. David verleende ook zijne medewerking aan het Groot Woordenboek, terwijl hij zijne taalkundige gedachten veelal uiteenzette in « De Middelaer. »

David onderscheidde zich, evenals Willems, door het uitgeven van middelnederlandsche werken en ook door het leveren van leerrijke notas voor hedendaagsche lettervruchten, daarenboven maakte hij spraakkunsten, was de leider van « De Middelaer » en behandelde breedvoerig de vaderlandsche geschiedenis.

Naarmate hij klom in jaren, steeg ook de ernst zijner opsporingen; in de eerste helft van zijn philologisch leven, hield hij zich eerder met de verklaring van moderne gewrochten onledig; in de tweede helft, vatte hij de

uitgave op van de werken van Maerlant, den dichter uit Vlaanderen's grijzen voortijd, terwijl hij van Ruusbroec, den grooten mysticus en vader van het Nederlandsch proza, de volledige werken in het licht zond. (1)

Alvorens echter die oude gewrochten te ontsluiëren, houdt hij zich met hedendaagsche schrijvers onledig, niet echter zonder een terugblik op taalkundige gebeurtenissen, vervormingen, enz. Zoo geeft hij in die tusschenruimte uit « De geestenwareld, gedicht van Bilderdijk », met inleiding en aanteekeningen. Het volgende jaar, komt van de pers « De Geestenwareld en het Waerachtig Goed, gedicht van Mr. Bilderdijk, uitgegeven met inleiding, analyse en aanteekeningen » en eindelijk « De ziekte der Geleerden », in zes zangen. (2)

Het laatste derde gedeelte van zijn leven wijdde David

(1) Van 1823 tot 1843, geeft David vier handboeken van spraakleer uit, die echter niets buitengewoons verraden: het eerste bevat « Eenige Regelen over de Vlaemsche Tael », het tweede handelt over de spelling en de vormleer, het derde behelst bijzonderheden over « de Woordvoeging » en de « Prosodie », het vierde, in twee deelen, is voor de middelbare scholen bestemd. Tot dan toe, is de eerw. heer David enkel de leeraar van lageren en middelbaren graad, die de practische uitslagen van de taalwetenschap, zonder grondige uitleggingen en diepgaande beschouwingen meedeelen wil. Rond 1840, begint hij zich meer en meer te bekreunen om de innigste geheimen der taal. Hij wijdt zijne aandacht aan de bestanddeelen van het Nederlandsch, dat hij vergelijkt met al de vertakkingen van de Dietsche spraakfamilie. Met belangstelling volgt hij het werk van Frans Bopp, Schmeller, Graff en Grimm; de studie van Delfortrie draagt zijne goedkeuring weg. De heer Felix Nève, leeraar van sanskrit en collega van David, getuigt: « Nous l'avons entendu exprimer plus d'une fois le regret de n'avoir pu étudier dès sa jeunesse, les langues anciennes du groupe indo-européen remontant au berceau des familles principales qui le composent, afin d'avoir la clef de la transformation historique des langues et des dialectes de chaque famille. Sous ce rapport David a voulu s'éclairer et il a du moins entrevu ce qui reste à faire à ceux qui donneront quelque jour une solution scientifique de tous les problèmes de philologie néerlandaise. » (Discours prononcé le 4 Mai 1866 à l'université catholique de Louvain, après les obsèques de M. le Chanoine David, professeur d'histoire de Belgique et de Littérature flamande, par M. Félix Nève, doyen de la faculté de philosophie et lettres. — Louvain. — 1866. — Van Linthout, Louvain.) — Den uitslag zijner opsporingen legt hij neer in zijne « Tael- en Letterkundige Aanmerkingen », in « Middelaer » en « School- en Letterbode ». Meer dan tachtig vragen komen in die tijdschriften voor en David beantwoordt ze al: zij handelen over spelling, spraakkunst, woordvorsching en afleiding, zinverwante woorden, verouderde uitdrukkingen, syntaxis en spraakkundige eigenaardigheden.

(2) « Niet alleen », zegt Prof. P. Willems in zijne « Rede » (1848), « verklaart hij duistere zinspelingen, vergelijkt treffende plaatsen met voorbeelden der oudheid, ontleedt den schakel der denkbeelden maar tevens woorden en uitdrukkingen op den keper beschouwende, toont hij, hoe de dichter met de taal tooverd, met welke kracht, met welke verhevenheid hij zijne gedachten uitstort en hoe sierlijk hij alle kunstmiddelen, allegoriën, episoden, tafereelen, enz. weet aan te wenden, om zijnen gedichten luister bij te zetten ». — David's

aan de uitgave van middelnederlandsche werken. De koninklijke Academie van wetenschappen, Letteren en fraaie kunsten, te Brussel, gelastte hem met het afschrijven en laten drukken van Maerlant's Rijmbijbel». Dit werk is echter van geen letterkundige waarde en het mag eenvoudig eene gewijde geschiedenis in verzen, zonder gloed of koloriet geschreven, worden genoemd. De uitgave door David bezorgd, was voorzien van eene voorrede, alsook van de opgave van varianten van handschriften, aantekeningen en glossaria.

In 1858, begon hij, op last der Vlaamsche Bibliotheek te Gent, de openbaring van Ruusbroec's volledige werken. De letterkundige arbeid van den dichterlijken prior van Groenendael werd in zes afleveringen uitgegeven: Deel I en Deel II zijnde « Dat Boec van den gheesteleken Tabernacule »; Deel III « Dat Boec van den twaelf Doghden »; « Die Spieghel der ewigher Salicheit »; « Van den Kerstenen Ghelove »; Deel IV: « Dat Boec van VII Trappen in den graet der gheesteliker Minnen »; « Dat Boec van Seven Sloten »; « Dat Boec vanden Rike der Ghelieven »; « Dat Boec vanden vier Becominghen »; Deel V « Dat Boec vanden twaelt Baghinen »; Deel VI « Die Chierheyt der Gheesteleker Brulocht »; « Dat Hantvingerlijn oft vanden blikenden Steene »; « Dat Boec der hoechster Waerheit ».

Hoe verdienstelijk het is van Ruusbroec in 't bereik der taalminnaars en belangstellenden te brengen springt in 't oog, wanneer men weet, dat de prior van Groenendael een der vruchtbaarste mystieke schrijvers is geweest, ja merkwaardiger dan Johannes Tauler en Geert Groote. Getuigt overigens Böhringer niet, een der beste kenners van 't middeleeuwsch mysticism, dat de « Chierheit der Gheesteliker Blulocht » was « die kunstreichste mystische Schrift der Germanischen Mystik des Mittelalters ein wahrhaft Architectonisches Gebäude »? In 't opzicht van den vorm, van taal en stijl, is deze uitgave ook allerbelangrijkst; zij verspreidde op een betrekkelijk aanzienlijk

taalkundig arsenaal blijkt wel voorzien te zijn: hij haalt Lulofs aan, De Jager, Huydecoper, Du Cange, Plantijn, Kiliaen, Frans Burman, Graff's Sprachschatz, da Costa's werk over Bilderdijk, Bilderdijk's Geslachtlijst, enz. Van den «umlaut» heeft hij eene heldere voorstelling. Bilderdijk weerlegt hij wel eens met dezes eigen woorden. Terecht beoordeelt hij B.'s afleiding van «ochtend» verkeerd, waar hij van geen frequentatief hooren wil; maar David's afleiding met eene verwijzing naar den Sanskritschen wortel «vah» met de beteekenis van «glanzen» is ook onnauwkeurig, want men dient op te klimmen tot een Sanskr. «aktu», in 't Grieksch «aktis», dat is «straal». — Dat de commentator bij het verklaren van «peluw» niet eens denkt aan den Engelschen vorm «Pillow», verwondert ons nog al.

getal exemplaren de werken van den eersten merkwaardigen Nederlandschen prozaschrijver.

David behoorde echter nog tot de oudere school, die er niet kon toe besluiten, diplomatisch, dit is tekstgetrouw — desnoods met critische notas — uit te geven; het mengen van handschriften, door de nieuwere wetenschap afgekeurd, wordt thans alleen nog door knoeiers gepleegd, wat er de vinnige Taco de Beer er ook moge van denken in den jaargang 1900 van zijn tijdschrift « Noord en Zuid ».

Als Vlaamsch polemist had Willems meer verdienste dan David; als Vlaamsch aanvoerder was David ook van geringer beteekenis; hij was echter vruchtbaarder dan Willems op het gebied der oude tekstuitgaaft (1); als geleerden, kunnen beiden voor hun globaal werk, op ééne rij gesteld worden. Gezien in de lijst van hun tijd, zijn de twee patroons der vrijzinnige en katholieke Vlamingen ook in het vak der taalkunde, schranderere mannen, wier streven in gulden letters zal geboekt blijven.

Constant Filip Serrure had ook, evenals David, het geluk, met Willems kennis te maken, want nog jongeling zijnde, trad hij in dienst ten kantore van den Antwerpschen ontvanger der registratierechten. Willems merkte alras, dat er in Serrure meer stak dan in eene bureelrat en hij spoorde hem aan tot het beoefenen der Nederlandsche geschiedenis en vaderlandsche letteren. Serrure ging naar Leuven studeeren, waar hij in 1832 aan de hoogeschool tot doctor in de rechten promoveerde. Hij verbleef een jaar te Antwerpen, werd nadien archivaris van Oost-Vlaanderen en in 1835 hoogleeraar aan de Gentsche universiteit: in 1854, werd hij gelast met den leergang van geschiedenis der Nederlandsche letterkunde en werd ook, later, tot rector benoemd. Gedurende vijfen dertig jaar, was hij als professor werkzaam. Hij overleed te Moortzeele, bij Gent, den 6ⁿ April 1872, in den ouderdom van zeven en zestig jaar, want hij werd te Antwerpen geboren, den 22ⁿ September 1805.

Serrure voelde zich tot uitgeven aangespoord, en zijne vrienden Blommaert en Frans Vos moedigden hem overigens aan. Het eerste nummer van zijn « Vaderlandsch Museum » verscheen in 1855. Zijne onderneming was, zooals hij 't overigens aankondigt aan 't einde van

(1) Bij de teraardbestelling van David, den 28ⁿ Maart 1868, werden redevoeringen uitgesproken door den heer Faider, den eerw. Heer P. Du Bois, den heer Nolet de Brauwere, den heer M. Bausart, Dr. A. de Jager, terwijl hoogleeraar de Vries een brief zond naar de familie. Bij de onthulling van zijn borstbeeld, in de maand Mei 1864 sprak hoogleeraar P. Willems eene rede uit, terwijl de eerw. heer Claeys, P. Du Bois, enz. gedichten aflazen.

zijn eerste deel, de voortzetting van het « Belgisch Museum » van Jan Frans Willems, dat gedurende tien jaren, onafgebroken, was uitgekomen. Terzeldertijd hield Alberdingk Thijm zijne « Dietsche Warande » over de doopvont ; deze verschilde echter van strekking, geest en programma ; deze was « catholique avant tout », terwijl het Serrure eerst en vooral om onpartijdige wetenschap te doen was. Dan het Museum van Serrure zou zich enkel met den voortijd onledig houden, terwijl de Warande ook aan hedendaagsche taal- en letterkunde eene zekere ruimte zou verleen.

Serrure wijst op zijne vrienden Willems, Blommaert, Snellaert en Van der Meersch uit Vlaanderen, op de Vries, Jonckbloet, Leemdertz, Oudemans, Vermeulen en Vischer in Holland ; op Grimm, Hoffmann en Mone in Duitschland. Uit die veelzijdige bemoeiingen is overigens Jonckbloet's « Geschiedenis der Middennederlandsche Dichtkunst » ontstaan.

Serrure wist, dat oneindig veel onder 't stof der bibliotheken begraven lag ; hij zou dan ook in zijn tijdschrift opnemen al wat hij zou kunnen. De letterkunde der XVe en der XVIe eeuwen zou ook besproken worden ; verder zou hij niet gaan.

Gedurende dertig jaren, had hij stukken ingezameld, die als zoovele bijdragen tot eene uitgebreide geschiedenis onzer taal- en letterkunde mochten worden beschouwd.

Vijf deelen van 't Museum verschenen, die de belangstelling van alle deskundigen prikkelden. Daarin heeft hij persoonlijk geleverd : eene uitvoerige studie over « Jan van den Werve, taalkundige der XVIe eeuw », over « Marten Everaert » van Brugge, vervolgens eene belangrijke studie over het Nevelingenlied, waarvan drie handschriften in kleurendruk worden medegeedeeld. Hij heeft ook het groote Hulthemsche handschrift bekend gemaakt, dat tweehonderd veertien letterkundige stukken behelsde. In den toestand, waarin het handschrift zich bevond, bevatte het nog 37386 verzen ; daar eenige bladen er werden uitgerukt, wordt het oorspronkelijk getal op 40000 beraamd.

« Ik was », zegt Serrure, « nog student aen de Hoogeschool te Leuven, toen de goede van Hulthem mij in 1828 met het Handschrift voor het eerst bekend maekte, en het mij voor eenigen tijd toevertrouwde. Ik schreef er alsdan de meeste stukken uit af en zond een viertal liedjens aen Willems, om ze in zijne Mengelingen van historisch-vaderlandschen inhoud op te nemen. Mijne rechtsstudiën, de tijdsomstandigheden, enz. lieten mij destijds en later, niet toe al wat ik uit den Codex had

afgeschreven zelf in het licht te geven. Sedert ik de aandacht op het handschrift had getrokken, werd hieruit door Mone, Willems, Blommaert, Hoffmann von Fallersleben, Tideman, Snellaert en Angillis menig stuk aen den dag gebracht. Aen bijna al wat er nog overbleef heb ik in de twee eerste deelen van dit Museum eene plaets verleend.» (1)

Serrure was ook nog in het bezit gekomen van een ander handschrift, namelijk dat van den Engelschen boekverzamelaar R. Heber. Het bevatte 't uitgebreid gedicht, dat Gielijns van Molhem en zijn voortzetter uit het Fransch van den Reclus de Moliens overbrachten en dat Serrure in zijn geheel uitgaf. Mone had in zijn « Uitenzeiger » enkel de zes eerste strofen van Gielijns van Molhem en de eerste van Hendrik medegedeeld; Willems herdrukte enkel drie strofen; Serrure gaf de honderd en een en twintig strofen uit, behalve de laatste, die niet meer gansch was overgebleven.

Hij publiceerde vervolgens den « Vierde Martijn », van Hein van Aken, toonde later aan, dat « Dbouc van den Houtc » niet Van Maerlant is en, zooals Jonckbloet zegt: « dat het geheele misverstand berust op eene gissing van den bewerker van den catalogus der boekerij van Lelong. » (2)

De eer, zulks betoogd te hebben, doet Jonckbloet onverdeeld op Serrure terugstralen.

Naar tijdsorde, kunnen Serrure's werken volgender wijze gerangschikt worden:

- 1). Nederduitsche Letteroefeningen, die in 1834 te Gent verschenen maar hier van geen belang zijn.
- 2). Kronyk van Vlaenderen van 't jaer 580 tot 1467 (met Blommaert). Te Gent, in 1839.
- 3). Dagverhael van den Oproer te Antwerpen in 1659, hetzelfde jaar verschenen te Gent (1839).
- 4). De Grimbergsche Oorlog, ridderdicht uit de XIVe eeuw, door Blommaert en Serrure, van 1852-54 uitgekomen.
- 5). Dystorie van Saladine, ook te Gent verschenen, rond hetzelfde tijdstip.
- 6). Van Homulus, een schoene comedie, daerin begrepen wort hoe in den tyt des doots de menschen alle gheschapien dinghen verlaten dan alleen die duecht, verschenen te Gent, in 1857.
- 7). In 1860: Baghijnken van Parijs, ook is hier by

(1) Derde deel. — Eerste & tweede stuk, blz. 59-60.

(2) Blz. 443.

ghedaen die wijze leeringe, die Catho zijnen sone leerde.

8). Dat Dyalogus of twistsprake tusschen den wisen Coninck Salomon ende Marcolphus, Gent 1861.

9). Drie jaren later, deed Serrure het licht zien aan : Tafereelen uit het leven van Jesus, naar een handschrift der vijftiende eeuw.

Hij had vroeger ook een Latijnsch werk uitgegeven, namelijk de drie boeken van Maerlant's « Wapen Martijn », vertaald in 't Latijn door Jan Bukelare. Het werd gedrukt, naar het eenig bekend handschrift, in 1855 en verscheen te Gent.

Serrure hielp ook mede aan de uitgave veler graf- en gedenkschriften; hij was ook medewerker van « Het Leesmusem ». Jonckbloet vermeldt zijne uitgaven van « Die dietsche catoen », de « Miserere », het « Nevelingenlied » en « Segheliyn van Jerusalem » als zijnde de eerste in haar soort. Over zijn afdruk van « Wisselau » zegt hij « de afdruk dien Serrure (Vaderlandsch Museum II) daarvan indertijd bezorgde, liet veel te wenschen over. Een beteren afdruk gaf Dr. Kalf in zijne Mitteln. Epische fragmenten. » (1)

Serrure was een merkwaardig figuur onder de andere tekstuitgevers. Hij deed niet als Willems en David of liever hij *wilde* niet doen als zij en verzette zich dan ook tegen critische wijze van uitgave. Toch verviel hij in hunne gebreken, als hij namelijk de verkortingen oploste in den tekst.

De schepper en instandhouder van « Het Vaderlandsch Museum » zal niettemin met erkentelijkheid door het nageslacht worden in eere gehouden.

Ferdinand Augustijn Snellaert werd te Kortrijk geboren, den 21° Juli 1809. Zijne ouders waren niet zeer bemiddeld. Hij volgde de leergangen van het Kortrijksch Collegie en vertrok in 1826 naar de Militaire Geneeskundige School te Utrecht, waar hij, na drie jaren studie, het diploma bekwam van gezondheidsofficier. Ten tijde der omwenteling van 1830, deed Snellaert dienst in het Hollandsch leger, maar toen de revolutie een voltrokken feit was, kwam hij naar Vlaanderen terug. In 1838, legde hij zijn laatste examen als geneesheer af.

Hij was lang Willems' medewerker in het « Belgisch Museum. »

Snellaert behoort vooral hier te worden herdacht, daar hij de voortzetter was van Willems' « Oude Vlaamsche Liederen ». Daarvan was enkel ééne aflevering verschenen, en de overige aantekeningen waren zoo onvolledig

(1) Blz. 107, Jonckbloet en Honigh, Deel I.

als gebrekkig. Aan Snellaert is het te danken dat het boek ook tot vijf honderd en vijftig bladzijden uitdijde.

In 1847 benoemd tot lid der Koninklijke Academie van wetenschappen, letteren en schoone kunsten, werd hij ook lid van de commissie, gelast met de uitgave der oude gedenkteekens. Zoo maakte hij zich verdienstelijk door de uitgave « Nederlandsche gedichten uit de XIVe eeuw, van Jan Boendale, Hein van Aken en anderen, naar het Oxford's handschrift. » Zijn bewerkte arbeid besloeg ruim 1800 bladzijden, waaronder meer dan 500 bestendig uit ophelderende notas van zijne hand.

Snellaert leverde ook voor 't Willemsfonds, dan nog eene onzijdige maatschappij, de eerste tamelijk uitgebreide bibliografie; hij liet verder nog herdrukken van vele oude en nicuwe liedjes en speelde eene gewichtige rol in de zaak der spelling.

Was hij te toegevend in het beoordeelen van Pater Pointers en kon Jonckbloet in zijne gevoelens niet onvoorwaardelijk deelen, toch wordt hij door dien schranderen criticus geciteerd, ter gelegenheid van zijne behandeling van Vondel.

Zijne verdienste naar waarde schattend, hadden de huizen van Saksen Koburg en Oranje hem met hunne ridderorden vereerd.

Jonkheer Philip-Marie Blommaert, geboren te Gent, den 27ⁿ Oogst 1809, verkreeg zijn diploma van doctor in de rechten en vestigde zich te Gent, na eene reis te hebben ondernomen, in Duitschland en Italië. Hij was medestichter van het gezelschap « De Vlaamsche Bibliophilen ». Eerst liet hij zijne stem hooren ter verdediging van de verwaarloosde moedertaal, maar trad als wetenschappelijk uitgever op in 1836 met « Theophilus, gedicht der XIVe eeuw, gevolgd van drie andere gedichten van hetzelfde tijdvak. » Alhoewel Blommaerts werk twee verdienstelijke uitgaven beleefde, toch was het niet van feilen vrij; Prof. Verdam gaf het dan ook eene derde maal uit, waarin hij eerst een nauwkeurig onderzoek instelde omtrent den schrijver en zijne bronnen. Enkel in 1882 dus, vernam men, dank aan Verdam, dat de afschrijver bijna twee honderd verzen had toegevoegd en de dichter het Latijnsch poëma van Marbodus en het Fransche van Gauthier de Coinsy had geraadpleegd. Over den schrijver zelve kwam Verdam evenmin als Blommaert tot een besluit. Wat de kleine gedichten betreft, ook deze waren niet onberispelijk afgedrukt, waarin Dr. Eelcoo Verwijs veel beter slaagde in de uitgaven door hem bezorgd in de bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde. Zijne « Oudvlaamsche Gedichten » XIIe, XIIIe en XIVe eeuw, verschenen eene eerste maal in

1838 en eene tweede maal in 1841; in deze verzameling komt ook voor de « Dietsce Lucidarius », maar zooals Verdam vaststelde in zijn « Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde » : « die uitgave wemelt van zinstorende fouten. »

Tusschen die « Oudvlaemsche Gedichten » bevond zich ook de « Legende van St. Brandaen ». Aan Blommaert komt de eer toe, dit oud schrift te hebben veropenbaard. Prof. W. Brill verstrekke er eene tweede uitgave voor, welke merkelyk beter was.

Hij beoefende de « Vlaemsche Kronyk », (Gent 1566 — 1585), verder berichten omtrent « Vlaenderen » (van 't jaer 580, enz.), het Beleg van Gent (965). Aan hem zijn we ook verschuldigd : « Het Beclaech van Jonkheer Jan van Hembyze, gedicht der XVIe eeuw. »

Door Blommaert werd betoogd, dat Jacob van Zevencote uitmuntte als Nederlandsch dichter, evenzeer als hij zich als Latijnsch poeet onderscheidde.

Het natuurkundig schrift « Der Vrouwen Heimelicheit » kwam in 1841 van de pers; op last der « Vlaemsche Bibliophilen » gaf hij den bundel uit « Politieke Balladen, Refereinen, Lieder en Spotgedichten der XVIe eeuw ». Dit werd eene kostbare bron voor de beoefening van het historisch en staatkundig volkslied.

Andere werken laten wij onverlet, daar zij minder belangrijk zijn.

Jhr. Blommaert heeft veel veropenbaard, vele « premiers » geleverd, maar hij werd soms door later komenden scherp gerecenseerd : Prof. Verdam schrapt 260 verzen op grond van interpolatie; Jonckbloet en J. ten Brink maken dan ook meer dan eene terechtwijzing aangaande Blommaert's arbeid.

Baron J. de St. Genois, geboren te St. Quintens Lenneck (Brabant), bezocht het college te Mechelen, studeerde aan de Gentsche hoogeschool, waar hij het diploma van doctor in de rechten verwierf. Van 1836 — 1843, was hij provinciaal archivaris van Oost-Vlaanderen; in 1843, werd hij hoogleeraar en bibliothecaris der hoogeschool; lateris hij gemeenteraadslid en schepene geweest. Sedert 1846, was hij lid der Koninklijke Academie van België; de St. Genois overleed den 10^{en} September 1867.

In 1858, bestudeerde hij het Nederlandsch in 't Noorden van Frankrijk; zijne studie voor de eigennamen (1846) en over het nut dat men er kan uit rapen, dient enkel aangehaald, om 't verwijt van onvolledigheid te ontgaan. Als uitgever van oude gedenkteekens mag hij hier worden vermeld voor « Een schoon historie van Mariken van Nimweghen, een seer wonderlyke ende waerachtighe

gheschiedenisse, hoe sy met den duyvel woonde ende verkeerde. »

Al deze uitgevers werden in de schaduw gesteld door **Jan Hendrik Bormans**. Geboren te St. Truiden, den 17ⁿ November 1801, professor in 't Klein Seminarie te Luik in 1818, in 1821 leeraar aan het Koninklijk College derzelfde stad, in 1825 leeraar van rhetorica te St. Truiden, in 1834, bestuurder van 't college te Hasselt, werd hij in 1836 buitengewoon hoogleeraar benoemd te Gent en in 1837 te Luik, waar hij stierf, den 4ⁿ Juni 1878.

In « De Middelaer » van David, drukt hij een opstel over « De Ware lezing van 't leven van Jhesus, door G. I. Meyer uitgegeven, naar het handschrift, hersteld, tot nader kennis en juister schatting van dat handschrift. » Dit liet hij verschijnen in 1842.

Een jaar vroeger had hij zijne vondst bekend gemaakt in hetzelfde tijdschrift, namelijk : « Ontdekking, lotgevallen, nadere beschrijving en een paar uittreksels van 't handschrift, bevattende de Ouddietsche berijming der levens van de H. Lutgardis en de H. Christina ». Bormans bewees duidelijk, dat de schrijver zekere minderbroeder Geeraert was, en dat het handschrift door den dichter zelven werd geleverd.

Hier overvleugelde Bormans den schier onseilbaren Jonckbloet en wel namelijk in het kenschetsen van het fijne en meesterlijke talent van broeder Geeraert, dat in Jonckbloet's oogen geen genade vond.

Over « Reinaert de Vos » van J. F. Willems, verklaarde zich Bormans hoegenaamd niet voldaan. Alhoewel Grimm en Mone, benevens talrijke Fransche geleerden, aan Willems geen gelukwenschen spaarden, drukte hij in den « Messenger des Sciences et des Arts » (1837) een artikel, waarin hij wees op de tekortkomingen aller Vlaamsche taalkundigen in het algemeen en van Willems in 't bijzonder.

Bormans verweet aan Willems, dat hij twee handschriften met elkander had gemengd, aan beide veranderingen had toegebracht en twee handschriften had doen samenvloeien. « Il est temps enfin », riep hij uit, « d'arrêter la production et la propagation de toutes les absurdités dont les copistes ont chargé nos vieux poètes et le seul moyen d'y parvenir c'est de les signaler dans les éditions qu'on en a faites. »

Dat het bij Bormans geen louter grootspraak was en hij niet alleen afbrak maar ook opbouwde, zal verder nog beter gaan blijken.

Door zijne onthullingen heeft hij afdoende bewezen, niet dat het West-Vlaamsch maar het Limburgsch de

oudst geschreven Dietsche taal is geweest. In 1857, kondigde hij in den schoot der Belgische Academie aan, dat hij de St. Servatiuslegende van Heinryck van Veldeken had ontdekt, die leefde op 't einde der twaalde eeuw. Hij betoogde, dat de oorspronkelijke tekst niet in het Hoog- of het Platduitsch, maar in den Limburgschen tongval was vervat. van Veldeken verklaarde immers zelf, dat hij woonde in het graafschap Loon; uit oorkonden is het overigens gemakkelijk op te maken, dat de familie der van Veldekens er tot het einde der dertiende eeuw heeft gewoond.

Bormans beweerde verder, dat de Karelromans vroeger Nederlandsche bewerkingen tot grondslag hadden en dat de Nederlandsche tekst de oudste was, wat er ook Paulin Paris over dacht. De Karelromans werden vervolgens door hem onderzocht, en hij was het, die het fragment van den Saksenkrijg aan 't daglicht bracht; het waren honderd negen en negentig verzen op twee halve perkamentbladen; hij had ze gevonden op den omslag van een boek, en het bleek, dat deze beschreven was geworden, omstreeks 1250. Bormans gaf het handschrift uit met eene voorrede en noemde het « Fragment d'un ancien roman du cycle de Charlemagne. »

In de « Mémoires de l'Académie » schreef hij, in 1854, eene uitvoerige studie over het Roelandslied. Aanleiding daartoe was het vierde fragment van vijf honderd vijf en zestig verzen, dat hem de Eerw. Heer David had ter hand gesteld. Deze had het ontdekt op den omslag van een register der collegiale kerk van Loon. Uit Bormans' studie bleek, dat de taal van den eersten dichter van het Roelandslied Nederlandsch moet geweest zijn.

Bormans gaf in 1873 een paar gedeelten uit van den Nederlandschen Karelroman « Carel en Elegast »; deze uittreksels waren honderd acht en twintig verzen groot en waren afkomstig uit de bibliotheek der stad Namen. Daaruit kon worden opgemaakt, dat de uitgave van Bormans eene betere lezing was dan die van Jonckbloet.

Van de « Yeeste van Aiol », in Limburgschen tongval uit het Fransch vertaald, werden twee fragmenten terug gevonden, het eene beslaande twee honderd achttien verzen, door Deycks, hoogleeraar te Munster; het tweede tellende zeven en twintig verzen, door Bormans opgespoord in 't archief van 't gerechtshof van Diepenbeek, bij Hasselt. Bormans gaf de twee fragmenten uit in 1863, onder den titel « Fragment d'une ancienne traduction ou imitation en vers thiois et de la chanson de geste d'Aiol. — Extrait de la partie correspondante

du texte encore inédit de l'original roman. — Notes sur les deux textes. »

Bormans ontdekte ook in 1857 eene middelnederlandsche vertaling van den Percheval. Hij heeft echter zijne belofte, dezelve uit te geven, niet volbracht. Het geheel bedroeg zeven honderd en twintig verzen en was geschreven op twee perkamentbladen rond een register, afkomstig van het graaflijk huis Van Outremont. De Parthonopeus, een ridderroman, was in het Dietsch vertaald geworden, naar allen schijn, door een West-Vlaming. Massmann had in 1847 die vertaling, welke drie duizend verzen besloeg, uitgegeven. In 1871, liet Bormans eene volledige uitgave verschijnen « Ouddietsche fragmenten van den Parthonopeus van Bloys », die thans acht duizend vier honderd en vijf verzen besloeg. Wijlen Deycks had verscheidene gedeelten verzameld en dezelve aan Bormans' zorgen toevertrouwd. Eene woordenlijst opgesteld door Roersch, kwam in die uitgave voor, terwijl de voorrede, die de handschriften besprak, het werk was van Bormans zelf.

Hij vatte ook het plan op, « der Naturen Bloeme » uit te geven; een groot gedeelte van zijn werk ging echter verloren, en moedeloos geworden, liet hij het tweede deel aan Heremans over. In 1857, had hij het eerste deel laten verschijnen. Later besprak hij evenwel nog twee handschriften van « Der Naturen Bloeme » en in de « Bulletins » van 1861, het eene drie honderd vier en veertig verzen lang en gedagteekend van het begin der XIVe eeuw; het tweede, een nieuw fragment van het begin der XIVe eeuw, zes honderd een en vijftig verzen groot en te Aschaffenburg berustend.

De « Spiegel der Wijsheit of leeringhe der zalichede van Jan Praet, Westvlaemschen dichter van 't einde der XIIIe eeuw », werd bewerkt door Bormans en was persklaar in 1872. De Eerw. Heer Guido Gezelle had het handschrift, dagteekenend uit de XIVe eeuw, aan Bormans overhandigd.

In 1869, kondigden de « Bulletins » twee fragmenten met voorrede en aantekeningen af, het eerste behelzende honderd acht en negentig verzen en zijnde de Dietsche omwerking van « Le Bestiaire d'amours » van de Furnival; het tweede, enkele verzen van « De Aert der Minnen », naar het Latijnsch werk van Ovidius.

Hij veropenbaarde nog een fragment der « Rijkroniek van Melis Stoke », hebbende eene lengte van honderd zes en zeventig verzen en een ander van « Die Dietsche Doctrinael. »

Willems had enkel twee deelen van de « Brabantsche Yeesten » uitgegeven; in 1869, liet Bormans het

derde deel verschijnen. Eene voorrede met allerlei wetenswaardigheden gaat vooraf. Hij verdedigde daarenboven ook de meening, dat « Die Dietsche Doctrinale » het werk was van Boendale.

Bormans hield zich ook met Henrik van Aken, den Dietschen vertaler van « Le Roman de la Rose » onledig; in 1855, gaf hij dan ook uit: « Notice sur deux fragments de la traduction thioise du Roman de la Rose » en hij vergelijkt den tekst der twee fragmenten uit een handschrift der XIVe eeuw met dien medegedeeld door Kausler (1844) in zijne « Denkmäler altniederländischer Sprache und Literatur. »

Terwijl Bormans' voorgangers worden tot de orde geroepen door vreemde geleerden, is het Bormans zelf, die in meer dan eene omstandigheid de Duitsche philologen tegenspreekt en tegenover hen zijn gelijk bewijst. Den gestrengen Jonckbloet is hij de baas, in meer dan ééne omstandigheid. Van Henrik van Veldeken tot de vijftiende eeuw heeft hij schier over al de schrijvers iets nieuws aan het daglicht gebracht; door eene pijnlijke omstandigheid werd hij verhinderd, over Maerlant veel nieuws te leveren. Zijn geboortegrond, het aloude land der Eburonen, heeft hij doen schitteren als een diamant in 't nevelig duister der middeleeuwen. De wetenschap beoefende hij als een hartstochtelijk minnaar van het ware en het schoone en hij ging hierbij met zooveel gezag te werk, dat zijne voorgangers, zij mogen Duitschers, Hollanders of Vlamingen geweest zijn, door hem worden getoetst, terwijl zijn arbeid ongedeerd blijft en hij zelf als de voorbeeldige tekstbezorger en de schranderste opspoorder van het tijdperk, waarin hij leefde, mag worden geboekt. Door Jonckbloet — en dit is wel de schoonste hulde, die een Vlaming kon ten deel vallen — wordt Bormans dankbaar aangehaald: Deel II, bl. 159, (Brabantsche Yeesten); Deel I, bl. 354, (Fragmenten van den Parthonopeus); Deel I, bl. 175, (La Chanson de Roncevaux); Deel I, bl. 131, (Legende van St. Servaes); Deel I, bl. 458, (Leven van St. Christina); Deel I, bl. 456, (Leven van St. Lutgardis); Deel I, bl. 427, (Malagijs); Deel II, bl. 39-126, (Naturen Bloeme); Deel I, bl. 196, (Saksenkrijg); Deel II, bl. 161, (Speghele der Wijsheit).

Niet alleen door bijzonderen maar ook door geleerde genootschappen werd aan tekstcritiek en tekstuitgaven gedaan. Eerst en vooral moet de aandacht worden gevestigd op de « *Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen* », te Gent gesticht in 1839. Een zestigtal boekdeelen in octavo werden door haar uitgeven. Aanvankelijk bestond zij uit acht en twintig leden, maar het getal werd in 1845 gebracht tot zes en dertig. Van 1839 tot 1871, werd

ieder werk getrokken op honderd exemplaren ; sedertdien, werden regelmatig twee honderd exemplaren gedrukt. De leden krijgen een prachtexemplaar ; ook de Bibliothek der Gentsche Hoogeschool en de Koninklijke Bibliothek te Brussel bekomen zulk een prachtnummer. Het gebeurt ook wel, dat een uiterst zeldzaam boek niet in den handel wordt gebracht en dat enkel exemplaren aan de bibliotheken van Gent en Brussel worden uitgeleverd.

Dr. H. Hoffmann von Fallersleben had in 1830, in het eerste deel zijner « horae belgicæ » eene lijst medegedeeld van al wat tot dan toe bekend was over Middelnederlandsche letterkunde. F. I. Mone had, vóór de omwenteling van 1830 hoogleeraar te Leuven, de openbare en de bijzondere bibliotheken van Vlaanderen en het Noorden van Frankrijk bezocht ; gedurende den winter van 1830-31 was hij werkzaam geweest in de Burgondische bibliothek te Brussel en hij zette, nadat hij Leuven had moeten verlaten, zijne opzoekingen voort, waarvan hij de vrucht neerlegde in zijn « Uebersicht der niederländischen Volksliteratur älterer Zeit. » Kon het anders, of de Vlaamsche geleerden moesten getroffen worden door die openbaringen ? Twee mannen van krachtig beleid, de h. h. Fr. Vergauwen, voorzitter, en Ph. Blommaert sloegen de hand aan 't werk en namen de leiding der bibliophilen op zich. De eerste reeks uitgaven, bestaande uit vier werken, was van louter geschiedkundigen aard. In de tweede reeks, komen tusschen de vijftien gedenkstukken ettelijke letterkundige voor, die van een grooter gewicht zijn geweest en ook van aanzienlijker, taalkundigen invloed. Onder deze treffen wij dus aan een didactisch dichtstuk der veertiende eeuw : « Der Vrouwen Heimelijcheit », eene bewerking van de « Secreta Mulierum » van Albertus Magnus. Het is een handboek van vroedkunde, bevattende insgelijks vele bijzonderheden over den invloed van de hemellichamen en den blik van oude en onvruchtbare vrouwen en de teekenen van de maan en den dierenriem. Zie hooger, voor de andere werken uitgegeven door Blommaert.

Dr. D. J. Van der Meersch kweet zich van de uitgave van eene Dietsche vertolking « Dietsche Moralia », welke worden toegeschreven aan Dionysius Cato. De Boec van Catone, zeer lang als schoolboek in gebruik in Holland en in Vlaanderen, werd gedrukt naar een handschrift van de dertiende eeuw.

Merkwaardig om aan te stippen is nog, dat de Codex « Oudvlaemsche Lieder en Gedichten der XIVe en XVe eeuwen » het « Caerelslied » behelsden. Reeds werd gewezen op David's volledige uitgave der werken van

Ruusbroec, op last der Vl. Bibliophilen uitgegeven. (1)

De maatschappij vierde in 1864 haar vijf en twintig jarig bestaan, door het uitgeven van « Tafereelen uit het Leven van Jezus », een prachtig plaatwerk met verklarenden tekst uit de XVe eeuw.

Bij de derde reeks hoort nog de « Pratijske Criminele » van Philips Wielant, voorzitter van den raad van Vlaanderen en raadshcer bij den grooten raad van Mechelen. J. Damhouders heeft dit werk op schaamteloze wijze geplunderd in zijne « Criminele Pratijske », zooals Mr. Aug. Orts het heeft bewezen in zijne inleiding. Wijzen wij nog in 't voorbijgaan op « Die Beroerlicke Tyden in die Nederlanden en voornamelijck in Gnecht 1566 — 1568 door Marcus van Vaernewijck », uitgegeven door F. Van der Haeghen. Deze merkwaardige boekdeelen doen ons kennis maken met een der onpartijdigste beoefenaars der letterkundige geschiedenis; zij bevatten ook menige bladzijden, getuigend van den innigsten kunstmin. De uitgaven door Serrure bezorgd stappen wij thans voorbij, alsook die van de St. Genois.

Te Antwerpen bestaat ook eene maatschappij van Bibliophilen.

De werken van Ruusbroec zijn de merkwaardigste uitgaven, om reden van de kunstwaarde van den schrijver en om de merkwaardige glossariën. De « Spellinghe » van Joas Lambrecht, bezorgd door Van der Haeghen en Heremans is niet minder belangrijk voor de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst en inzonderheid der klankleer.

De Koninklijke Academie van België (Académie Royale de Belgique) had in haren schoot eene commissie benoemd tot het uitgeven van middelnederlandsche werken. Van haar ontstaan af aan, tot omstreeks 1880, verstrekte zij enkel « Der Naturen Bloeme », bezorgd door Bormans (1857); « Rymbybel » met glossarium geleverd door David (1859), bestaande uit vier deelen; « Alexander's Geesten », uitgegeven door Snellaert, twee deelen (1860-62); « Nederlandsche Gedichten », door denzelfde (1869); « Parthonopeus », door Bormans (1871); « Speghel der Wysheit » van Jan Praet (1872). Voor hun onverdroten ijver in het bestudeeren van onze taal in hare vroegere uitingen, verdienen de Bibliophilen en de Vlaamsche leden der « Académie royale de Belgique » al onze dankbaarheid. Hun persoonlijke arbeid dient hier te worden geprezen en ten zeerste bij den onvermoeibaren Bormans.

(1) Erratum. — Cf. *David*, men leze Vlaamsche Bibliophilen en niet Vlaamsche Bibliotheek.

Ve Tijdvak (1865-1886)

Wij hebben gezien in het eerste gedeelte van het vorige tijdperk, hoe, na de bespreking tusschen den Eerw. Heer David en Prof. Heremans, het laatste onderscheid tusschen Hollandsch en Vlaamsch voor goed verdween.

Voortaan zou er eendrachtige werking zijn, op alle gebieden. Die inspanning aller krachten naar één gemeenschappelijk doel zou zich uiten : 1) in de congressen ; 2) op het gebied van het woordenboek ; 3) voor spraakleer en spelling ; 4) door de beweging op volkskundig gebied ; 5) in de pogingen naar vervlaamsching van middelbaar onderwijs, aanleiding gevend tot de stichting der hoogere Vlaamsche Normalschool ; 6) door den algemeenen wensch om eene Koninklijke Vlaamsche Academie.

De bestudeering der dialecten kweekte enkel eene groep malcontenten, bekend onder den naam taalparticularisten. Tegenover hen staan de ijveraars der niet minder hersenschimmige « aldietsche beweging ». Hebben de eersten tot leuze « mijn vaderland is me nooit te klein », de anderen dwepen met « mijn vaderland is me nooit te groot. »

I. De Congressen.

Het eerste greep plaats te Gent, in 1849. De taalprotestanten werden er heel en al in 't ongelijk gesteld, het merkwaardigste feit van die bijeenkomst.

In 1856, sprak de pittige Vleeschhouwer « Over de Uitspraak van het Vlaemsch ».

Heremans handelde in 1860 « Over het wenschelijke van eene eenparige Spelling ».

Te Rotterdam sprak Heremans « Over Gallicismen en Fransche Bastaardwoorden ».

Vader Ignaas de Beucker liet zich in 1867 inschrijven met het onderwerp « Over het Gebruik der Nederlandsche taal in het hofbouwkundig Onderwijs » (1), terwijl D. Sleeckx het had over eenige dwaalbegrippen aangaande taal- en letterkunde. Karel Versnaegen, van Brugge, brak eene lans voor het Vlamingschap van Jacob van Maerlant.

In 1868, handelde Prof. Heremans, die de getrouwste bezoeker der congressen was geworden « Over de betrekkingen tusschen Noord en Zuid in de eerste helft der XVIIe eeuw. »

(1) De beoefening der plantenkunde in de Nederlandsche taal werd later voortgezet door I. Teirlinck en Prof. Mac Leod. Het rechtskundig gebied zou worden betreden door Meers de Hoon, J. Obrie, Prayon van Zuylen, die de voetstappen zouden drukken van den verdietscher van het Burgerlijk Wetboek K. L. Ledeganck.

Conscience zat het elfde congres voor te Leuven, Heremans het dertiende, te Antwerpen, in 1873, en Jan van Beers het zeventiende, te Mechelen, in 1879. Hier hield de heer Scherpenseel eene rede over het gewichtig punt « Welk inzicht heeft de franschgezinde partij met steeds de uitdrukkingen « Vlaamsche taal » en « le Flaman » te bezigen, in plaats van « Nederduitsche taal » en « Langue Néerlandaise », welke laatste de eenige benaming onzer taal is ? »

Over de spelling, werd schier op ieder congres, tot vervelens toe, gehandeld.

Telkens wordt in de algemeene vergadering verslag uitgebracht over de vorderingen van het Groot Woordenboek. Eene commissie, bestaande uit letterkundigen van Noord en Zuid, wordt ook daar aangeduid.

Wij zijn vooral aan de congressen de eenheid van spelling en de opvatting van het Groot Woordenboek verschuldigd. De belangen van het tooneel, van de muziek, van de geschiedkundige wetenschap worden er ook behandeld en de afdelingen, die zich met die punten bezig houden, brengen wenschen uit, die dan op de algemeene vergadering worden voorgelegd. Om de beurt, grijpt een congres plaats in Holland en in Vlaanderen.

2. *Het Woordenboek.*

Alvorens de commissie voor het groot woordenboek tot stand kwam, had men in Vlaanderen nog een en ander op het gebied van den taalschat voortgebracht.

Behaegel, voornoemd, had een lexikon geleverd, waarin hij zijn spellingstelsel natuurlijk toepaste.

Een werk, dat langen tijd als gezaghebbend werd beschouwd, was dat van Olinger. Deze werd geboren in 1794, in het Groot Hertogdom Luxemburg; hij was bachelier in de letteren; priester gewijd, verbleef hij te Brussel tot aan zijn dood (4 Juni 1873). Zijn « Vlaemsch-Fransch Woordenboek » telde acht honderd twee en zeventig bladzijden, het « Fransch-Vlaemsch » negen honderd een en vijftig. « Rediger un dictionnaire Flamand-Français et Français-Flamand plus correct et plus complet que celui qu'on appelle ordinairement Dictionnaire de Desroches, fixer l'orthographe flamande d'une manière uniforme », ziedaar zijn doel door hem zelf aangekondigd. Hij vermijdt zorgvuldig, wat de Vlaamsche taal zou kunnen doen verwarren met de Hollandsche!! Hij schrijft « huren », « leven », « maken », maar daarentegen « magt », « klagt », « vlugt ». « Hebben » en « zijn » zal hij niet vergeten te onderscheiden. Tegen het verwijt, dat hij het woordenboek zou verhollandscht

hebben komt hij krachtig op !! Dat hij aan de taal eerder een stap naar de nieuwe spelling heeft doen afleggen, is onbetwifelbaar !

Het vertalend woordenboek van **Sleecx** en van de **Velde**, tellend elf honderd achttien bladzijden voor een gedeelte, en dertien honderd zestien voor het ander, onderscheidde zich van zijn voorganger, daar het al de woorden der « Académie » opgeeft en het grootste deel der hoofdingen van 't bijvoegsel van 't woordenboek der « Académie ». De letterkundigen van **Kerkhoven**, **Pietersz** en **Ecrevisse** verleenden hunne medewerking aan dit woordenboek. Het verscheen in afleveringen van 1865-66 en werd gunstig door de critiek onthaald. De druk is verzorgd, de letter klaar. « De Eendracht » sprak met lof over het werk en drukte op de degelijke samenstelling. Vele nieuwe vakwoorden en talrijke wetenschappelijke benamingen komen er in voor.

Het woordenboek van **J. F. Heremans**, dat verscheen, het Nederlandsch-Fransch gedeelte in 1869, het Fransch-Nederlandsch in 1867, was in octavo gedrukt en bevredigde den belangstellende, in alle opzichten. Het was in nieuwe spelling opgesteld en deed eere aan de firma van **Dieren & Cie**, te Antwerpen.

Jan van Droogenbroeck (Jan Ferguut), geboren te St. Amandsberg op de Schelde, den 18ⁿ Januari 1835, bestuurder in 't ministerie van binnenlandsche zaken en openbaar onderwijs, maakte zich verdienstelijk door het bezorgen van een zakwoordenboek, dat koopbaar was voor alle beurzen. Dit zeer handelbaar werk bevatte alle gebruikelijke woorden der gewone taal, eene rijke keus van woorden uit natuurkunde, heekunde, scheikunde, ontleedkunde, zeevaart, natuurlijke historie, sterrekunde, krijgskunst, rechtsgéleerdheid, koophandel, enz. Het was bewerkt naar de nieuwe woordenlijst van Dr. M. de Vries en L. A. te Winkel. Het beleefde het eene deel drie, het andere vier uitgaven. Het boek werd aangenomen door het Staatsbestuur, voor Atheneums, middelbaar en lager onderwijs. Het was bewerkt naar het grootere woordenboek van **Caillewaert**.

In 1884 werd ook door van Droogenbroeck bewerkt : « Algemeen Nederlandsch Rijnwoordenboek » met eene inleiding over rythmus en rijm. Tien jaren vroeger had hij overigens uitgegeven « Algemeen Overzicht der in 't Nederlandsch mogelijke versmaten. » (1)

(1) In 1885, werd van Droogenbroeck waardiglijk bekroond voor zijne bemoeiingen op 't veld der prosodia met zijn werk « Verhandeling over de toepassing van het Griekschen en het Latijnsch Metrum op de Nederlandsche Poëzij ». Deze proef, beslaande 112 bladen van de « Mémoires Couronnés » der Belgische Academie, had vooral ten doel « een klaar begrip te geven van de gronden, waarop

Die zijn dus de bijzonderste beoefenaars van het vertalend woordenboek; wij hebben eenige *dii minores* onverlet gelaten, als daar zijn Dodd, welke met van de Velde reeds in 1852 op het gebied van 't vertalend woordenboek hand aan 't werk had geslagen, Lamblin (1838, '39, '40), P. Visschers (1836) en P. Weiland, die zich verdienstelijk maakte voor vak- en kunstwoorden. (1)

Sleecx en van de Velde, Heremans en Callewaert mogen, met vertrouwen worden geraadpleegd, zelfs ten huidige dage nog.

Enkel later zou het woordenboek wetenschappelijk worden behandeld door Prof. Verdam, te Leiden, Prof. Vercoullie, te Gent en Prof. Franck, uit Bonn.

Het Groot Woordenboek, onder leiding van Prof. Mathias de Vries opgevat, ontworpen en uitgevoerd op een voet, die het doet vergelijken met het Engelsch soortgelijk gewrocht van Murray, Littré's Dictionnaire en Grimm's Wörterbuch, is een echt taalmuseum geworden, opgebouwd met Vlaamsche en Hollandsche bouwstoffen; Vlaamsche en Hollandsche schrijvers worden er bij de vleet in aangehaald, en de omschrijvingen en verklaringen zijn in 't Nederlandsch. De onkosten worden bestreden door de regeeringen van Holland en België; eene regelingscommissie, die waakt over de taalbelangen beider streken, die er de hand aan houdt, opdat beide gouwen in alle opzichten goed worden vertegenwoordigd en geeerbiedigd, reikt eene behulpzame hand aan den opstelraad. De beste taalgeleerden van Noord-Nederland hebben 't werk van de Vries voortgezet: Dr. A. Beets, Dr. Kluyver, Dr. Uhlenbeck, Prof. Muller, Dr. Boekenoggen, enz. Vlaanderen werd tot hiertoe in de redactie

de Grieksche Metriek berust»; evenals Gevaert, gaat schrijver uit van de muziek, den grondslag van alle poëzie.

Op hetzelfde gebied heeft zich ook verdienstelijk weten te maken. Lodwijk DELGOUZUR, geboren te Rotterdam, den 31^{en} Mei 1819, Leerling van Bormans in het College van St. Truiden, doctor in wijsbegeerte en letteren, leeraar van koophandel en nijverheid te Leuven, overleden te Deurne, op 11 September 1888, bezorgde hij « Woordenboek der Nederduitsche Tael, voorafgegaan van eene beknopte prosodia ». Zeer bedreven in Oostersche en Grieksche talen en tongvallen, bewonderaar van Prof. Carl Vogt.

PRUDENS VAN DUYSE heeft in zijn werk over de Versbouwkunde met een dichterlijken blik de leerstelsels zijner voorgangers beschouwd. Zijn boek was zeer aantrekkelijk geschreven, maar 't gaf geen reeksen van rijmen op. Het was dan ook eerder een aesthetisch werk met terugblik op den dichterlijken arbeid der Grieken, Romeinen, Italianen, enz.

Ook HEREMANS leverde eene « Prosodia ».

(1) Over *Turnvaktal* zou worden gehandeld door kapiteins Van Acker en Van de Weghe, die werden bijgesprongen door N. Capérus, de Taeyaertstelgen (Kortrijk), Guido Gezelle en veel later L. Peeters.

zelf enkel vertegenwoordigd door Dr. Willem de Vreese (1892-1896).

Met recht en reden, vraagt Vlaanderen, dat zijne taalschatten in 't woordenboek niet zouden worden over 't hoofd gezien en dat er aan zijne eigenaardige zegswijzen eene evenredige plaats zou worden ingeruimd. Het spreekt van zelf, dat aangezien de Vlamingen het werk geldelijk ondersteunen en hunne tongvallen eene wezenlijke mijn van taalschatten mogen genoemd worden, er rekening dient gehouden te worden met hun bestaan, met de letterkundige werken, die door hen werden voortgebracht en met de benieuwende vormen van hunne spraak. Vlaanderen heeft in de commissie benoemd : J. A. van Droogenbroeck, Dr. Paul Fredericq, Pol de Mont, Mr. Jul. Obrie, Max Rooses en P. Willems. Destijds maakte Dr. J. F. Heremans er ook deel van uit.

Terecht heeft Dr. A. de Jager de aandacht der opstellers van het Groot Woordenboek gevestigd op de belangrijkheid van den Vlaamschen tak van den Nederlandschen stam. Destijds werd de heer Th. Coopman, namens de Koninklijke Vlaamsche Academie gelast de redactie te verzoeken, het getal Vlaamsche citaten te vermeerderen.

Op die wijze, zal het Groot Woordenboek, dat eilaas niet vlug vooruitgaat (enkel twee letters zijn volledig afgewerkt, de andere gedeeltelijk), een wezenlijk gedenkteeken worden en beantwoorden aan de verwachtingen, die men er over koestert. Het programma voorgelegd door zijn genialen ontwerper, den schrandereren Mathias de Vries, zal het nakomen en dan zal dezès droom verwezenlijkt zijn, want « Is de taal » zegt hij « de band onzer eenheid en het pand van ons volksbestaan ; is hare kennis en waardeering het vermogenste middel om het nationale bewustzijn te voeden en te versterken : dan moet ook van een Woordenboek der Nederlandsche taal eene bezielende kracht over Nederland uitgaan. Door liefde voor de moedertaal te kweken, moet het de liefde voor het vaderland verhoogen. Door de taal te doen erkennen als een kostbaar erfdeel der vaderen, moet het aanprikkelèn om de groote voorbeelden van die vaderen na te streven, de eer van den Nederlandschen naam ongeschonden te handhaven. Zoo moet het de zedelijke welvaart der natie bevorderen en zegenrijk werken, — ook buiten de grenzen van ons grondgebied. Reeds zien wij de teekenen der tijden ! Gesproken uit de broederlijke vereeniging der Nederlanders van Noord en Zuid, is het van den aanvang bestemd geweest om te getuigen van de eenheid van spraak, die alle tēgen van den Dietschen stam aan elkander snoert. Reeds bij zijne eerste wording heeft het medegewerkt

om Vlaamsch en Hollandsch eens voor al tot één gemeenschappelijk Nederlandsch te verbinden; reeds nu is het een zichtbaar teeken van eendracht en broedertrouw geworden, een waarborg van duurzame samenwerking op het gebied van letteren en taal. Die aaneensluiting met onze broeders in het Zuiden wekt eene blijde hoop. Nederland is klein van omvang, maar krachtig in het fiere gevoel zijner nationaliteit. Bij de herinnering aan een roemrijk verleden, durft het zich eene schoone toekomst voorspellen. Nog wordt zijne taal niet alleen in de overzeesche bezittingen van Oost en West, maar ook door talrijke verwanten in Noord-Amerika gesproken, en bij onze stamgenooten in Zuid-Afrika, in de Transvaal streeft zij met klimmend bewustzijn een nieuw leven te gemoet. Wie zal zeggen, hoe onze nationaliteit zich nog eenmaal kan ontwikkelen, welke taak Nederland nog te vervullen kan hebben? Maar dan moet het zijne kracht daár zoeken, waar die gelegen is: in zijne taal, in zijn volksaard, in zijne vrijheid. En bovenal handhave het de rechten zijner taal, want eene natie die hare taal niet in eere houdt, verloochent haren volksaard, verspeelt hare vrijheid, en is den ondergang nabij. » (1)

3. Spraakleer en Spelling.

De leeraars van den middelbaren graad hebben nog al vele handboeken van spraakleer op de markt gebracht. Talrijke onderwijzers hebben hetzelfde vak beoefend, meer bepaaldelijk met het oog op den lageren graad. De eerste werkjes, die ontstonden na de omwenteling waren die van *Renier* (1831), *David* (1833) en *Vereecken* (1833). Later komt de « Kleine Spraakkunst » door *P. Lansens*, (Gent, Choquet, 1843), waarin rekenschap wierd gehouden met de nieuwere gedachten omtrent spelling, verbuiging en vervoeging. In den nominatief klinkt het « De Man » en « zijn » wordt met zich zelf vervoegd. In de jaren veertig maken we kennis met de spraakkunsten van *Van Neste* (1847), *Courtman*s (1848), *Landrien* (1848), *Van der Vorst* (1849), *Ternest* (1849). Het volgende tiental jaren is minder rijk aan voortbrengsels van dien aard; wij stippen aan een werkje van *H. Blicck* (1853) met Fransche vergelijkingen. De jaren zestig, die de eenheid van spelling zagen gebeuren, moesten natuurlijker wijze ook zich de handboeken van spraakleer zien vermenigvuldigen. Eerst echter zou nog *Van Langendonck's* handboek verschijnen (1861), dat later met de werken van Van Beers en Courtmans zou versmolten worden, om het aanzijn te geven

(1) Inleiding. Bl. LXXXVIII., 1882. Af. 1. 's Gravenhage en Leiden, M. Nijhoff, A. W. Sijthoff, Henri J. Stenberg, Batavia, G. Kalff & Comp. — Brussel, Gent, C. Muquardt, W. Rogghé. Kaapstad, J. C. Juta.

aan nagebootste nieuwe producten. *Germain en de Smet* zouden in 1866 dezelfde baan betreden, ook *Robijns* (1873), *Th. J. E. Roucourt, Slecckx* (1882), *Vermast* (1886) enz.

De beste spraakleeren zijn die geweest van *Jan van Beers, Th. Roucourt* en *J. F. Heremans*.

Alhoewel eerder bekend als dichter, toch is *Jan van Beers* als leeraar en schoolman even merkwaardig. In zijne spraakleer en in die van *Heremans* werd het eerst rekenschap gehouden met de gedachten van *Grimm*, op het gebied van verbuiging en vervoeging. *Van Beers* blikte ook terug op het *Gotisch* en het *Sanskrit* en den uitgang der zwakke werkwoorden beschouwt hij als hebbende de beteekenis van « *deed* », onder verzwakten vorm. In de « *Eendragt* », werd dadelijk de aandacht geroepen op deze spraakleer, welke gansch nieuwe gezichteinders opende.

Eene andere spraakleer, welke, met die van *Jan Van Beers*, boven het gewone peil gaat, is die van *Th. Roucourt*, geboren te *Diest* den 16 September 1854, eerst professor van dicht- en opvoedkunde aan het klein Seminarie te *Mechelen*, in 1874 bestuurder van het *St. Norbertusgesticht* te *Antwerpen*. Deze spraakleer werd aangenomen voor de gestichten van middelbaar onderwijs. Door *Jan Boucherij*, leeraar aan het *St. Norbertusgesticht*, werden oefeningen en toepassingen met een practisch doel bezorgd.

Jacob Heremans, geboren te *Antwerpen* den 28 Januari 1825, studeerde aan het Koninklijk Athenæum te *Antwerpen*, werd hulpbibliothecaris te *Antwerpen* en een jaar nadien, leeraar in het college van *Pitzenburg* te *Mechelen*. Enkel negentien jaren oud zijnde, werd hij aldaar leeraar der derde *Latijnsche* klas en doceerde hij er tevens *Nederlandsch* in al^ede klassen. In het tijdschrift « *Het Taelverbond* » werd hij als letterkundige criticus opgenomen. De leeraarstoel geschapen aan 't *Gentsch athenæum* werd *Heremans* aangeboden. Hij had zich doen opmerken door zijne studiën over den roman in den vreemde. Op het *Gentsch athenæum* telde *Heremans* onder zijne leerlingen : *Julius Vuylsteke, Gustaaf Rolin, Ant. Bergmann, Moyson, Max Rooses, Od. Périer* en *Paul Fredericq*, allen min of meer in de letterwereld beroemd geworden.

Heremans zag de noodzakelijkheid in, eene korte en practische spraakleer uit te geven, welke op de hoogte zou zijn van de eischen der *Germaansche taalwetenschap*. Zijne spraakleer verscheen in het *Nederlandsch* en in het *Fransch* en mocht bogen op bondigheid, klaarheid en duidelijkheid. Zooals *Roersch* in het « *Annuaire de l'Académie royale de Belgique* » getuigt « voor de eerste

maal vond men hier de verbuigingen en vervoegingen, volgens de leer van Grimm, in sterke en zwakke verdeeld. » (1886, bl. 234.)

Van Beers' werk verscheen enkel in 1852 maar het was veel lijviger, zegge twee honderd zes en vijftig bladzijden. Heremans' boekje was maar het vierde zoo dik, alhoewel het in de volgende uitgaven werd bijgewerkt. Aan Heremans komt de eer toe, de Duitsche meesters en hunne gedachten het eerst te hebben ingeburgerd in Vlaanderen; aan van Beers, die gedachten te hebben gewikt en gewogen en op genietbare en bevattelijke wijze te hebben omgewerkt en veropenbaard.

In 1854, werd Heremans gelast met den leergang van Nederlandsche taal, terwijl Serrure dien gaf van Nederlandsche letterkunde. Als schrijver van nauwkeurige en onpartijdige levensbeschrijvingen van Th. Van Rijswijck, David, Willems, Hoffmann von Fallersleben, Ledeganck, de Coussemaker liet hij zich kennen. Ook op het gebied van de sagen en de volksliederen maakte hij zich verdienstelijk.

Doch meer op het grammaticaal gebied, hetwelk ons hier onledig houdt, leverde hij een belangwekkend artikel over den vorm « ik heb geweest ». In « De Toekomst » van 1857, schreef hij over woordafleiding, spelling, vormen voegleer. « De Toekomst » was overigens de tolk der wakkere maatschappij van Zuid-Nederlandsche taalkunde, waarin ook de h.h. D. Claes, J. Boucherij, Pol de Mont, Muyldermans, enz. zich hebben onderscheiden door het bespreken van taalkundige vraagstukken. Heremans zelf heeft verder nog een onderzoek ingesteld, omtrent het geslacht der woorden *oog* en *oor*, die vrouwelijk waren in de oudste Germaansche vormen maar onzijdig werden, naar analogie, volgens de meerderheid der woorden behoorend tot de zwakke verbuiging. (1)

Heremans was door zijn taalkundig streven de voorlooper der Hooger Vlaamsche Normaalschool. Door Nolet afgebroken, door velen geprezen, is deze « self made man » onzes inziens een man, die veel heeft bijgedragen tot den bloei der Taalkunde in Vlaanderen.

Over spelling, werd hier veel inkt verspild. Deze vraag werd echter door ons reeds vroeger behandeld. Herinneren wij nochtans aan de vlugschriften en werkjes van *Pietersz* (1833), *D'Hulster* (1838), *J. F. Willems*

(1) Over zijne « Nederl. Dichterhalle » zegt A. Cornette dat zij was « het echte pantheon der Nederlandsche poëzie, in hare meest verschillende uitingen, het aanvankelijkste en degelijkste leer- en leesboek voor de historische en aesthetische studie der Hollandsche en Vlaamsche dichtkunst ». Dr. Nolet de Brauwere van Steeland toonde zich integendeel zeer scherp, ja giftig in zijne beoordeeling.

(1839), *Conscience* (1844), *Schermans* (1862), *Heremans* (1865), *Frans de Potter* (1865), *Van Beers*, *Vander Vorst*, *Van de Walle*, *Van Beers* en *Van Driessche* (Critisch overzicht, 1865).

Uit het voor en tegen dezer pennestrijden is de eenheid van spelling ontstaan, 't is te zeggen *éene en dezelfde geschreven taal*; ook op het afzonderlijk gebied van de uitspraak ijverden *K.L. Ternest* (1860), *J.F. Dijk* (1861) *Jan Bols* (meer bepaaldelijk over *e* en *o*; 1882), *F. Willems* (1886).

Het werkje van Ternest is zeer practisch opgevat; het maakt geene aanspraak op hoogdravende geleerdheid en 't heeft stellig reeds vele diensten bewezen. Bij middel van voorbeelden toont schrijver de fouten aan. Wat hij zegt o. a. over het aanblazen der *h*, den zuiveren *a* klank en de *i* is zeer belangrijk. Gesteld nu, dat schrijver niet spreekt van « *auslaut* », « *anlaut* » en « *inlaut* », ook niet van « spreekapparaat » en « strottenhoofdkaathaar », toch heeft zijn werkje vele diensten bewezen. Het ware wellicht mogelijk het om te werken tot een meer academisch en wetenschappelijk iets.

In deze afzonderlijke pogingen op bijzondere gebieden, merkt men een drang om de toestanden betreffende onze taal reeds grondiger te bestudeeren. De taalstudie wordt dieper en veelzijdiger.

4. De Tongvallen.

De tongvallen of dialecten vertoonen de taal in haren oorspronkelijksten, ruwsten en meest leerenden vorm. 't Is in de volkstaal, dat men die talrijke fonetische gebeurtenissen waarneemt, die elders bijna onmerkbaar zijn; 't is in de volkstaal, dat de sleutel moet gezocht worden, om in de aanverwante dialecten van vreemde talen, in de oudste gedaanten, met het grootste gemak binnen te dringen. Een voorbeeld zal volstaan: wat is voor een Vlaming uit Brugge, Ieperen of Kortrijk de verstaanbaarheid van Chaucer's *Canterbury Tales*? Wat zegt ons de Oudengelsche vorm « *cuning* » niet, wanneer wij uit West-Vl. zijn? Meer dan « *Koning* » en meer dan « *King* », is 't niet?

Zij hebben nochtans geen te overdrijven belang. Uit beschaafden kring, moeten ze gebannen worden en vervangen door de algemeene taal. De tongvallen hebben 't belang, dat ze verdienen, niets meer! De beschaafde taal vergelijken met een verdord houtrijsje en de levende met een bloeienden boom; of wel de spreektaal verbeelden door een springlevend en de schrijftaal door een levenloos wezen, met doffe oogen en uitgeteerde leden en lenden, is diletantisme!

De beoefening der tongvallen is eene alleszins moeitlooonende bezigheid. Idioticons werden saamgesteld, spraakleeren gemaakt, verzamelingen uitgegeven, boeken geschreven over zeden, gewoonten, liederen en zeggwijzen.

a) *Idioticons.*

Deken de Bo, geboren te Beveren (Leie) 27 Sept. 1826 en gestorven te Poperinghe den 25 Oogst 1885 heeft met de uitgave van zijn West-Vlaamsch Idioticon aan de wetenschap een grooten dienst bewezen en tevens zijnen naam gevestigd. Het werk verscheen tusschen 1870 en 1873. Dit lijvig lexikon behelst, 1° de West-Vlaamsche uitdrukkingen, met verwisselingsvorm, in oudere en nieuwere gedaante; 2° de beschrijving van het West-Vlaamsch dialect; 3° de lijst der bronnen. de Bo erkent, dat zijn werk niet volledig zijn kan. In « *Volkstaal* » (1885) gaf Deflou eene aanvullende lijst op. Deze bestond uit woorden, die West-Vlaamsch zijn en van het onloochenbaarste. Het ware, zooals Nolet voorsloeg, ook goed geweest, de Middelnederlandsche woorden door een bijzonderen drukvorm aan te duiden. Eene verkeerde spelling wordt opgegeven voor « vrijen ».

de Bo's Idioticon is niettemin een boek van groote waarde. Niemand minder dan Prof. Van Helten erkende de leemte, die het is komen aanvullen. Tezeldertijd doet van Helten opmerken, dat de Bo niet gewezen heeft op den inlasch van *l* en *r* na de *p* (b. v. *flok* voor *fok*; *kloesteren* voor *koesteren*). *Dokkende* = tokken (freq.); *dj* = *j*; *hjoln* = *dolen*; *parlesjanten* = *parlesanten*; *sjaemoelen* = *smoelen*, door palataliseering, maar dit wordt niet gezegd door de Bo.

Eene nieuwe uitgave werd bewerkt door Samijn, waar de alphabetische volgorde werd vervangen door de afleidkundige.

Guido Gezelle publiceerde, sedert 1881 (Meiavond) *Loquela*. Elk nummer werd geheeten « *Zantekoorn* », dat is Vlaamsche woorden, woordengedaanten of woordenbeteekenissen, die als *epea pteroenta* of vluchtig voortleefden, maar ongeboekt waren. — Gezelle was een West-Vlaming door merg en been; ook zal niemand hem terechtwijzen, wanneer hij de beteekenis van een woord uitlegt. Zijne dichterlijke verbeelding sleept hem echter soms mede.

Met de hulp van Al. Nelis (gewezen studieprefect te Brugge en te Leuven), Karel Deflou en Verscheide, gaf Edw. Gaillard zijne « *Tables et Glossaire Flamand* » uit, dat door iedereen als een merkwaardig gedenkteeken van oude Brugsche taal wordt beschouwd; daarenboven is

het eene kostbare mijn van oude Brugsche taalvormen, vroeger in gebruik bij neringen en gilden.

Met Karel Stallaert had Delecourt reeds in 1850 eene proeve van « Brabantsch Idioticon », die te Brussel uitkwam, op touw gezet.

De Zuid-Nederlandsche Maatschappij van Taalkunde, die in haren schoot leden telde als Heremans, Rooses, Claes en Roucourt ; wier zittingen, steeds zoo belangrijk waren, als blijkt uit « De Toekomst » en uit « De Eendragt » ; deze maatschappij zag het groote nut in van de studie der tongvallen en schreef herhaaldelijk prijsvragen uit. Zoo werd uitgegeven in 1886 « Bijdrage tot een Hagelandsch Idioticon », dat door de Zuid-Nederlandsche Maatschappij van Taalkunde was bekroond geworden. Dit was het werk van Jan Ferdinand Tuerlinckx, geboren te Glabbeek-Zuurbeemden, 23 November 1833, kantonaal schoolopziener te Aarschot.

Lod. Willem Schuermans, geboren te Campenhout, den 27ⁿ Januari 1821, eerst onderpastoor te Melsbroek, later te Leuven en eindelijk pastoor te Wiltsele, bij Leuven, was de leider van het « Algemeen Vlaamsch Idioticon ». Deze uitgave werd in 't licht gezonden, dank aan de taal- en letterlievende maatschappij « Met Tijd en Vlijt ». In 1885, verscheen een bijvoegsel van dit Idioticon. Het werk beslaat negen honderd bladzijden en 't werd gemaakt met de medehulp van taalliefhebbers uit al de streken van het Vlaamsche land. Schuermans' bijzonderste bronnen werden hem verstrekt door een vijftigtal dienstvaardige vrienden, onder welke wij noemen : K. Stallaert en Jan van Beers, die zelfs eene bekroonde bijdrage indienden van woorden uit de omstreken van Merchtem, Assche en Brussel ; verder door Frans de Potter ; Alb. Fredericq, voor het Kortrijksch ; F. Blicq, voor het Werviksch ; Dr. L. Delgueur en Bormans, voor het Truiersch. De bijzonderste werken door Schuermans aangehaald zijn : « Kiliaen's Etymologicum Teutonicae linguae » ; « Teuthonista », door van der Schueren. « Meyer's Woordenschat » (3^e deel) ; Plantijn's « Schat der Nederduytscher Tale » ; « Snellaert : Kortrijksche Idiotismen » ; « Bilderdijk : Verklarende Geslachtlijst der Nederl. zelfst. naamw. » ; « Delfortrie : Analogies des langues flamande, allemande et anglaise. »

Het bijvoegsel (1883) is zeer merkwaardig. Het beslaat 405 bladzijden, terwijl het werk zelf er enkel 902 behelsde. Vooral werd eene groote plaats ingeruimd aan uitdrukkingen van het West-Vlaamsch taaleigen. Wij leeren ook uit de voorrede, dat de eerw. heer David de ontwerper is geweest van dit Idioticon. In 1862, had hij het ter inzage gestuurd naar van Straalen, te Cappellen, die het

onaangeroerd liet; in 1864, kwam het terug bij Schuermans thuis. In 1865, zette hij zich opnieuw aan het werk, bijgestaan door den student Lambrechts, den eerw. heer onderpastoor Dubois, Jan van Beers en anderen. Hij nam echter de leiding op zich en bracht het werk tot een goed einde.

In afzonderlijke artikelen werden overigens reeds door velen bouwstoffen voor gewestelijke lexikons bijeengebracht. Jan Frans Willems had in « Het Belgisch Museum » bijdragen uit al de hoeken van het Vlaamsche land ingezameld. Dit waren vertellingen, die zoo nauwkeurig mogelijk, de gewestelijke spraak terugkaatsten. In voetnota, kwamen schemas van de uitspraak en aanduidingen van beantwoordende klinkers. Wij krijgen aldus een en ander over het Leuvensch. In 1838, wordt gehandeld over het Brugsch dialect, over dat van Kortrijk, enz. Het dialect van Ninove komt aan de beurt in den jaargang van 1840, waar wij ook een en ander vernemen over den tongval van Ninove, Poperinghe, Eecloo en Lier. In den volgenden jaargang, maken we kennis met het dialect van Mechelen, ook met de Gielers taal of haaltaal, bewerkt door L. Deze haaltal is een soort Bargoensch zooals datgene, waarvan Teirlinck-Stijns in 1886 een woordenboek zou uitgeven en waarop de Seyn een vervolg zou schrijven met het oog op het Roese-laarsch Bargoensch.

De heer Stroobant deelde insgelijks in 't Belgisch Museum bijzonderheden mede over den tongval van Turnhout.

In den jaargang van 1844, komt een proeve voor uit den tongval van Diest, medegedeeld door J. L. Weesen en over het dialect van St. Truien, door G. I. I. van West, zoon.

F. A. Snellaert werd reeds aangehaald om zijne « Bydragen tot de kennis van den tongval en het tael-eigen van Kortryk ». (Gent 1844).

Baron de St. Genois gaf uit « Het Vlaamsch in het Noorden van Frankrijk », (1858).

S. C. A. Willems schreef « Over den zoogezegden Brusselschen Niesklank ». Men noemt veelal niesklank dien scherpen klank, die in den Brusselschen tongval zeer menigvuldig voorkomt en er bij de uitspraak een zweem van heeft, als zoude de spreker werkelijk niezen. (B. v. Dad es 't kindsch van minne vrindsch).

b) *Spraakkunst.*

De « Bijdragen tot de Kennis van den tongval en het Tael-eigen van Kortrijk », door Snellaert, leeren ons in

vogelvlucht de onderdialecten van West-Vlaanderen kennen en toonen ons aan, dat de Kortrijksch $e + r = ar$; $e + ng = ing$; $o + l = ul$; $w = j$; $sch = sk$. Verder komen eenige verklaringen van Kortrijksche uitdrukkingen. — Uit de mededeelingen van den heer Stroobant vernemen wij, dat $\acute{a} = a$ (Fr. *âtre*). — De dubbele klinkers zijn overigens zeer slepend in het Turnhoutsche. — De h wordt er blijkbaar nooit aangeblazen en \acute{e} en \acute{o} = Fr. e en o in *être* en *apôtre*.

Onder den vorm van aanhangsel tot de « Oude Kindervertelsels » van Adolf Lootens, heeft E. Feys, gewezen leeraar van het Brugsch Athenæum, eenige spraakkundige aanmerkingen toegevoegd over het Brugsch taaleigen, die hij in twee hoofdstukken indeelt :

a). Klankleer (uitspraak (1) van klinkers en medeklinkers ; klankwijzigingen en klankverwisselingen (2) ;
b) Vormleer (lidwoorden, zelfstandige naamwoorden, bijvoegelijke naamwoorden, voornaamwoorden, werkwoorden, bijwoorden, voegwoorden (3).

Prof. J. Vercoullie (geb. te Oostende, 19 April, 1857), hoogleeraar in de Germaansche taalkunde te Gent, liet in 1883 in *Onze Volkstaal* verschijnen : « Spraakleer van het West-Vlaamsch dialect ». Deze grammatica omvat gansch het West-Vlaamsch taaleigen en is op zeer methodische wijze uiteengezet. Eerst wordt de klankleer uitgelegd. In het derde hoofdstuk treffen wij de grammatische figuren aan, welke bij middel van voorbeelden telkens worden opgehelderd (afkappingen, synkopen, inlasschingen, samentrekkingen, ineensmeltingen, klankverspringing, enz.) Het vierde hoofdstuk leert ons de woordvorming ; het laatste bespreekt de rededeelen. Dr. Jan te Winkel noemt deze bijdrage « eene zeer belangrijke spraakleer ». Achtste hoofdstuk en VI, Adj. is vergeten, dat de West-Vlaming het tegenw. deelw. niet gebruikt maar den noemvorm of afgesleten gerondief met *al* gebruikt. — Deze spraakleer werd gerecenseerd in een Zweedsch tijdschrift (4).

c) Algemeenheden en Plaatsnamen.

In het jaarboekje voor 1852, heeft Q. Janssen gesteld : « Verschil in taaleigen tusschen Zeeuwsch-Vlaanderen en West-Vlaanderen, nevens overeenkomst van het Zuid-

(1) $e + l = al$; $n + t, g, w =$ keelletter.

(2) $i = a$ (b. v. zalver).

(3) Verkleinvorm = tje. — E in den uitgang van een hoedanigheidswoord predicat ; zwak. verl. tijd $t = tede$. — Opdat = Omdat. — Zich = ze zalven.

(4) Nyare Bidrag till Kaennedom om de Svenske Landsmalen.

bevelandsche met het West-Vlaamsche Zeeland ». **E. de Cousse** gaf uit : « *Délimitation du Flamand et du Français dans le Nord de la France* (Duinkerke, 1857). Twee jaar later, liet hij verschijnen « *Quelques recherches sur le dialecte flamand, etc.* »

Jan Frans Willems stak destijds fatsoenlijk den draak met de koddige vertalingen der Gentsche straatnamen ; wie moest niet schaterlachen, met hem, bij het lezen van vertalingen als deze « *Hoochsettersstraat* » = « *Rue des Oculistes* », met de waardige tegenhangster « *Donkerstege* » = « *Rue du Paradis* » !

Chotin, (1) de Fransschrijvende Antwerpenaar **Kreglinger**, de Limburger de **Corswarem**, **Ternest** en **Bernaerts** (2) spoorden de namen op hunner gouwen, streken, steden en dorpen. **L. Dedeyn's** « *Eenige Bedenkingen over de naemsorsprongen onzer gemeenten* » (Ninove, 1845), verdienen melding.

A. Meyne-Van de Kastele smeedde een « sleutel om op het eerste zicht de echte en onweerlegelijke etymologien te vinden van de benamingen der steden, dorpen, gehuchten, enz... » (1860). — Schrijver laat hier de volketymologie geen aanzienlijke rol genoeg spelen.

Jan Broeckaert schreef « *Over de namen der gemeenten van het arrondissement Dendermonde.* » (1863).

Frans de Potter gaf eenige bemerkings ten beste « *Over de geographische eigennamen* ».

Julius Sabbe (geboren te Gent, 14 Februari, 1846), leeraar aan het koninklijk athenæum van Brugge, plaatste zich op folkloristisch gebied bij het uitgeven van « *Grootmoeder's Vertelboek* » (1883), dat hij met **A. Vermast** in de wereld zond.

Pol de Mont (geboren 15 April, 1857) bestudeerde in « *Volkskunde* » menige vertelling, ettelijke eigenaardigheid van ons volk. Hij is dan ook met **Aug. Gittée** (3) de leider van de folkloristische beweging geweest. Deze laatste bezorgde een modelvraagboek voor alle liefhebbers van folklore.

De beweging der dialectische liefhebbers heeft echter een pijnlijk misverstand geschapen. Taal- en letterkundigen, meestal uit West-Vlaanderen afkomstig, wilden hunnen tongval opdringen als letterkundige taal. Het Nederlandsch noemden zij « *procesverbaalgeknoei* » en

(1) Over Henégouw. — In 't Fransch bewerkt en uitgegeven in 1857.

(2) *Etudes étymologiques et linguistiques sur les noms de lieux Bas-Allemands de la Belgique.* (Anvers, 1884).

(3) Medewerker is ook de verdienstelijke **A. de Cock**, van Denderleeuw.

stratevaagsel » en dit wel op hunne plechtige vergaderingen der S^c Luitgardisgilde, bij monde van hunnen griffier. Daartegenover stond de ondeugende Nolet de Brauwere van Steeland, die de idioticons omdoopte tot « idiootkanons » en aan een ander euvel mank ging. Talrijk zijn de venijnige artikelen, welke Nolet tegen de taalparticularisten afschoot. Al even gebeten was hij op de pangermaansche strekking van Wolf, die nochtans met Idavon Duringsfeld hier zoo gewichtige diensten bewees op het gebied der volkskunde, al wou hij ook in zijne waren zijne « moffrikaansche » *f* in plaats van *v* en *s* voor *z* binnensmokkelen. — In één opzicht had Nolet toch gelijk, 't is, dat alleen aaneensluiting met Noord-Nederland op geestesgebied voordeelen afwerpt.

5. Twee Feiten van Beteekenis.

De Vlaamschgezinden hadden het in 1883 zoover weten te brengen, dat zij van de regeering de taalwet van 1883 konden afdwingen. Deze wet eischte dat in al de gestichten van den middelbaren graad de Germaansche talen en nog twee andere vakken, geschiedenis en natuurkunde, in 't Nederlandsch zouden moeten worden aangeleerd. Het ware overbodig, de rechtvaardigheid van deze wet te doen uitschijnen. (Cf. Bespreking der werken van Lebrocquy, enz.)

Om die vakken bij middel van het Nederlandsch te kunnen doceeren, moest men de geschikte leeraars vinden. Derhalve werd bij de faculteit van wijsbegeerte der Gentsche hoogeschool eene Hoogere Vlaamsche Normalschool gevoegd. Deze uitstekende inrichting, grootendeels te danken aan de opvatting van wijlen J. F. Heremans, werd gesteld onder de leiding van den geleerden opziener Prof. Aug. Wagener. De heeren studenten zouden leergangen bekomen in de Nederlandse Letteren (Prof. Paul Fredericq), (1) in de Germaansche Taalkunde, (Prof. J. Vercoullie (2) en Jan Micheels), in de

(1) Wetenschappelijk beoefenaar van het Nederl. Volkslied. — Schrijver van reeds genoemd werkje over « Marnix en zijne Nederl. Geschriften » (1881), van artikelen in « Het Nederl. Museum », « De Toekomst », « De Nederl. Spectator », « The Athenaeum » (Londen). Alhoewel, eerder als historicus bekend met zijne werken over de regeering van Keizer Karel en de Inkwisitie, is Dr. Paul Fredericq (geboren te Gent, 1850), een verdienstelijk prozaschrijver, een man van hooge belezenheid en goeden smaak.

(2) Later zou Prof. Vercoullie de merkwaardigste werken leveren, die in Vlaanderen zouden verschijnen, als zijn « Etymologisch Woordenboek », zijne « Inleiding tot de Taalkunde », zijne schets eener « Historische Grammatica », enz. en zijne « Nederlandsche Spraakkunst. »

Duitschetaal (Prof. A. Bley), in de *Engelsche taal* (W. Koch, later Dr. H. Logeman). (1) Het Gotisch, het Angelsaksisch, de Handschriftkunde, de Encyclopedie der Letterkonden, der Germaansche taalkunde, der Wijsbegeerte en der Opvoedkunde stonden op het programma. Deze inrichting was natuurlijk geroepen om groote diensten te bewijzen aan de Germaansche taalkunde, daar voortaan de philologen op wetenschappelijke wijze zouden worden opgeleid. De ondervinding heeft den wetgever niet bedrogen en meer dan een oudleerling heeft reeds zijne sporen gewonnen op het gebied der Germaansche taalkunde.

In 1886, werd de Koninklijke Vlaamsche Academie gesticht. Vele stroomingen deden zich voor op het gebied van taal en letteren en het moest nuttig zijn, ja 't was eene uitstekende gedachte, dezelve in ééne bedding te vereenigen. De commissiën van oudere en nieuwere letterkunde zouden gewichtige diensten bewijzen; de jeugd zou bij middel van prijskampen tot wetenschappelijk streven worden aangespoord. De Vlaamsche Academie was reeds door de ministers de Theux en Rogier ontworpen geworden, maar 't plan bleek nog niet rijp. 't Duurde immers tot in 1886, alvorens aan onze taal ook op dit gebied dezelfde rechten zijn wedervaren.

(1) Schrander geleerde van Hollandschen oorsprong, bekend om zijne studiën over Marlowe, den Reinaert, enz.

INHOUDSTAFEL

	Blz.
Inleiding	5
a) Geraadpleegde Werken	5
b) Algemeene Beschouwingen	9
c) Indeeeling	13
I. (1560-1647)	16
1. De Grammatici	21
2. De Woordafleiding	29
3. Het Woordenboek	35
a) Het classieke en etymologische	35
b) Natuurkundige Woordenboeken	42
c) Lexikons voor nieuwere talen	47
d) Zinverwanten	51
e) Andere verzamelingen	52
II. 1647-1815 (Indeeeling B)	53
1665-1797 (Indeeeling C)	
1. De Taalzuiveraars	54
2. De Rederijkers en de Versbouw	64
Tijdperk van Overgang	70
1. Spraakkundige Taalstudie	78
2. Het Woordenboek	83
III ^e Tijdvak. 1815-1830 (Ned. 1797-1844)	84
1. De Spelling en de Spraakleer	85
2. De Woordafleiding en de Hoogere Taalstudie	89
IV. (1830-1865). (Ned. 1844-1865)	101
1. De Spellingsoorlog	101
2. Oude Gedenkteekens der Taal	107
V ^e Tijdvak	127
1. De Congressen	127
2. Het Woordenboek	128
3. Spraakleer en Spelling	132
4. De Tongvallen.	135
a) Idioticons	136
b) Spraakkunst	138
c) Algemeenheden en Plaatsnamen	139
5. Twee feiten van Beteekenis	141

ERRATA

- Lees éénmaal Heremans in stede van Herremans.
- Blz. 35. — Lees « woordenboeken » en niet « wonderboeken van practisch nut. »
- Blz. 37. — Lees « voorhanden in de Bibliotheek » en niet « voorhouden. »
- Blz. 41. — Lees op den klank « af » en niet « of. »
- Blz. 46. — Lees « dat al sloeg onze Dodoens soms den bal mis. »
- Blz. 47. — Lees « zijn karakter steekt *ongunstig* af. »
- Blz. 49. — Lees « quatuor » en niet « quator. »
- Blz. 49. — Lees « het getal goed Vlaamsche voorbeelden. »
- Blz. 50. — Lees « Dit werk is ongeveer vier honderd bladzijden dik. »
- Blz. 52. — Lees « e) andere verzamelingen. »
- Blz. 64. — Lees « en kon leiden tot de zegepraal. »
- Blz. 99. — Lees « Prof. Jan Michiels ».
- Blz. 113. — Lees « Bibliophilen en niet Bibliotheek. »
- Blz. 117. — Lees « Anzeiger » en niet « Uitenzeiger. »
- Blz. 125. — Lees « F. I. Mone, vóór de omwenteling van 1830 hoogleeraar te Leuven, had de... »
- Blz. 126. — Lees « De werken van Ruusbroec zijn de beste. »
- Blz. 127. — Lees « Karel Versnaeijen. »
- Blz. 130. Voetnota. — Lees « E. Peeters »,

985
1937

